

Grundtræk
af
Dansk Sproglære,
med en
Forberedelse
til Samme
for de første Begyndere,
af
Dr. N. Lang Niessen,
Rector ved Kjøbenhavns Cathedralskole.

Rijshaven 1808.
Trykt og forlagt af Directeur Joh. Fred. Schultz,
Kongelig og Universitetsbogtrykker.

F o r t à l e.

Da jeg i Xaret 1799 oversatte Sachs Grundtræk af almindelig Grammatik, tilføjede jeg et kort Udtog af danske Sproglære; der siden, ved at indføres som Lærebog i offentlige Skoler, blev, efter høiere Foranstaltning, adskilt fra den almindelige Grammatik saaledes, at den kunde for sig selv erhøldes tilgjøbs. Det er derved stuet, at denne lille danske Sproglære, der var så helbig hist og her at vinde et mig høiligen smigrende Bifald, fandt en Ufætning, hvorved det hele Oplag af 1000 Exemplarer, ved Udgangen af forrige Xar, var udsolgt, og, formedelst idelig Spørgen efter den i Bogslaberne, et nyt Oplag gjordes nødvendigt. Jeg tog mig da for, paa ny at gjenitemmee den; og det kunde ei være anbet, end at

den, da dens Udgivelse paany ei længere kunde, saaledes som Tilsædet var med den første udgave, ansees som et Tillæg til et andet Arbeid, maatte synes mig at trenge til næsten overalt at omarbeides; hvortil kom, at, fjendt jeg ingenlunde nøgter, at Sacys almindelige Grammatik er baade i Henseende til Materiens Behandling og Sprog for abstract og vanfælig til at læses af selve den Ungdom, for hvilken dens ubmærkede Forfatter dog vel egentlig har bestemt den, jeg dog ei kunde overbevise mig om, at jo etslags almindelig Grammatik altid maa og bør gaae forud for enhver første Undervisning i Sprog og enkelte Sprogs Grammatik. I den Forudsætning derfor, at den første Sprogundervisning i vore Skoler aldeles rigtigt stær med Modersmalet og dets Grammatik, troede jeg det usværliglig Pligt mod den Ungdom, der skulle, efter denne Sproglæres Veileitung, gjøre saadan Begyndelse med at anføres til Betragtning af et Sprogs grammaticiske Former og Regler, at forudsætte saa Meget af den almindelige Grammatiks Væsen, Besgreber og Kunstdord, som nødvendigen maa gjøres den begyndende Sproglæring bekjendt, førend han tager fat på selve Grammatikken i et vist Sprog; thi, jo mere levende Erindringen om den uheldige Methode, der for ei saa

meget længe siden næsten overalt fulgte ved Sprogundervisningen, maa være, desto varmere maa ogsaa Døsket være, at kunne bidrage noget til en bedre og lettere Methodes Udbredelse i denne ei uvigtige Deel af Undervisningen. Og i denne Hensigt gav jeg denne nye Udgave den Indretning, den, forsaavidt første Deel angaaer, nu har; jeg gjorde et kort Udtog af hvad man over Hovedet forstaaer ved almindelig Grammatik, udelod deraf enhver Undersøgelse, der ei staaer i umiddelbar og nødvendig Forbindelse med Modersmalets Grammatik, hvortil det blot skulle forberede Lærlingen, og sagte, saavidt Emnet selv, behandlet i Bogsprogets undervisende Stil, tillod det, at give Foredraget saa megen Popularitet, som muligt; og jeg kæbte da dette Udtog, for ei ved det mere philosophiske Navn, almindelig Grammatik, at afferække nogen Lærer eller Lærling derfra, hvad det egentlig skalde være, Forberedelse til dansk Sproglære. Vel beholdt jeg heri endnu meget ofte Sacys Fremgangsmaade og Fremstillingssmaade, naar denne, som jeg selv eengang havde vænnet mig til og derfor usormært antaget, forekom mig rigtig og saadan, at den, ved at forandres, vilde forbærves, og jeg brugte i saabant Falb endog ofte baade hans Ord og Eemplarer; men ligesaa ofte sagte jeg, hvor jeg

ffe bifalst hans Fremstillingsmaade, eller denne synes for mit Hjemed upassende, at gaae min egen Bes. dog saaledes, at det Hele, som jeg haaber, ei skulde derved være blevet sig selv uligt. For at opnaae den i dette Arbeid tilsigte Popularitet, troede jeg ogsaa at burde forsøge en Forbansning af de grammaticaliske Kunstdord, hvilken jeg meget vilde ønske at maatte være ei aldeles mislyklets; dog stræbte jeg, ved denne danske Indskædning, mere efter at udtrykke Kunstdordenes Menig, end ligesrem at oversætte disse selv i Grundsproget ei altid helbigen valgte, i Danskens øste uoversættelige, Udtryk. At jeg i denne Henseende ei hældent fandt mig tjet med at træde i hr. Bloch Lærens Godspoer i hans thyske Sproglære, vil ved Sammenligning erfares. Imidlertid vil vel ingen tiltræde mig den Hensigt, herved at ville fortrænge den een gang indførte, nu almindelige, latinske Terminologie, som man, alle dens Ufuldkommenheder uagtet, dog, for at undgaae Forvirring, i Almindelighed gjør bedst i at beholde; kun den begyndende unge Sproglærling, især af den saakalzte ikkestudende Almue-Ungdom og overhovedet af det smukke Kjøn, ogsaa for hvilken grammaticaliske Kjendislab til Modersmalet, om den skal med Føje kunne siges at stræbe efter nogen sand Håndsdannelse, er ligesaa

undværlig, som hertil alt for meget forsamt, vilde jeg derved sætte denne i sig selv noget større Videnslags Læren; og jeg skulde endba slet ikke fortanke nogen deri, om han endnu fandt den latinske Terminologie, naar først Zingen selv er bekjendt nok, for dens Kortheds Skyld, mest brugbar, fjendt ogsaa paa den anden Side nogen Forsigtighed synes at være at tilraabe, at man ikke, f. Ex. i en Børdercole, om ei for andet, som dog for ei at forarbe den mindre Fordomsfrie Tilhører, betjener sig af den.

Et Par Anmærkninger har jeg ved denne Forberedelse tilføjet, som Vink for denne Undervisnings Methodik; maatte de ved Overveielse findes rigtige og i saa Fald folges, vil det være mig Kert af have nedstrevet dem; men endnu et Vink af dette Slags, vigtigere end ethvert andet, tillader jeg mig her at anbringe, fordi det angaaer Behandlingen af den hele Forberedelses Indhold ved Undervisningen, det nemlig, at Læren for Aften foredrager Begynderen, ligesom den hele Sproglære, saa ledes i Besynderlighed denne Deel af den, friit og alene med den mundtlige Fremstilleless Liv, (viva voce) og at han dersor, hvad der er denne hele Methodik in nuce, als drig lader sin Lærling see en Grammatik, og allermindst denne Forberedelse til Grammatikken, førend han allerede

tilgavns har bens væsentlige Indhold velinde. Denne Regel anseer jeg som Hovedbetingelse for al god Undervisning af dette Slags; og jeg kan desfor aldrig nok bede enhver Lærer, som måtte faae denne Bog at undervise efter i Modermaalets Elementer, at den måtte være ham ideligen for Dier. Det er ogsaa med Hensyn hertil, og under den Forudsætning, at Lærlingen, i det han gaaer til Bogens anden Deel eller den danske Sproglære selv, ei kender Forberedelsens Indhold anderledes end af Lærerens mundtlige Undervisning, at i Paradigmatikken de væsentligste Forklaringer, s. Ex. ved enhver Talebeels grammaticaliske Udvikling, hvilke her ei kunde savnes, under tiden Ord for Ord, ere gjentagne.

Jeg har allerede i Fortalen til den første Udgave af denne Bog med tilbørlig Skønsmød omtalt den Brug, jeg under Paradigmatikken har gjort af Dr. Amtsprovst Høeghs Forarbeide i hans indholdsrigt lille danske Grammatik, og under Syntaxen af sal. Prof. J. Badens i hans raisonnerede danske Grammatik, ligesom i Capitlet om Rettskrivningen af sal. Prof. Dichmanns Regler herfor; det var ei længe derefter, at Sidstnævnte udgav sit større Værk over det danske Sprogs Grammatik, der, saaledet skillet det end synes for sin egentlige Bestemmelse,

at være værdig ved Gæcabeternes Undervisning i Mødermaalets Formstære, indeholder mangfoldige hellige Bink, Frugten af denne skarpsindige Tænkers Sproggrublen, hvilke det vilde være ligesaa usovsvarligt af en Skribent, der sysselsætter sig med dansk Sprogundervisning, ei at benytte, som det vilde være usommeligt, ei at kjenne dem; og er det ei uden inderlig Nørelse, at jeg, ved at erkende, hvad jeg ogsaa i denne Henseende skylder denne Gebensfarnes Forarbeide, lader hans Minde og hans Fortjenester, som Grammatiksforsatter, veberfares Net.— At mit Skrift i Conjugationslærers Udførelse har nogle Egenheder, vil, haaber jeg, ikke behøve at undskyldes, dersom ellers mit Ønske, derved at bringe Conjugationen et Skridt nærmere mod på Fuldkommenhed, ei måtte være aldeles forfeilet. Mine Grunde, hvorför bens tvende Former, istedetfor som hidtil at kalbes Activ og Passiv, ere, efter Sachs Exempel, kaldte Subjectivform og Objectivform, ere anbragte paa sit Sted i Forberedelsen (S. 55, (levns. Paradigmatikken S. 126.) — Hvad de flere Tider angaaer, som i Conjugationslæren fremstilles, og der saavel i min Grammatiks første Udgave som i andre Grammatiker savnes, nemlig Præt. og Futurum i Imperativ, Futurum absolutum og Futurum exactum i Optatio,

tativ, de sammensatte Dannelsler af Praes. og Imperf. i den objective Form, samt de dobbelt-sammensatte i Gatturum absolutum sammesteds, da forudseer jeg vel, at dette, som enhver Næhed, muligt vil ved første løselige Betragtning kunne opvække enkelt Læzers Forundring, maaskee endogcaa Dadel; imidlertid forsikrer jeg, at des res Optagelse ikke er flest uden efter megen Betænkning og med Overlæg; og, da disse Tider virkeligen, som enhver vil kunne overbevise sig om, findes i Sproget, synes det uden for al Tvivl, at de ogsaa hør optages i Grammatisken; hvilket jeg ligeledes maa anmærke til Forsvar for de alt i forrige Udgave optagne Tider, Perf. absol., Perf. aorist. og Perf. Praet. i den objective Form, hvilke her have beholdt den dem forhen inddommene Plads, uagtet det, ej er mig ubekjendt, at Rigtigheden af denne Sag af een og anden har været omtvivlet. Imidlertid har jeg, til Lættelse for Begynderen, tilføjet en forsimplet Fremstillelse af Conjugationen, til hvilken jeg troer at Læren, ved Conjugationens første Fremstillelse for den begyndende Sproglærerling, vil gjøre vel i at indskrænke sig, da dens fuldstændige Udførelse kan forbeholbes den videre fremgangne Ungling, hvem denne Mængde af Tider, der enh og overgaar det ellers saa fuldstændige latiniske Sprogs,

ei længere vil kunne forvirre. Mere trænger maaskee den, ogsaa med Hensyn til Begynderen, og for at lette ham Overhynet herover, i 8 Cap. udkastede Inddeling af Praepositionerne til Undslydning; det synes mig, at de under denne Classe henhørende Ord, ligesaa vel som Uvershierne og Conjunctionerne, trængte til en Classificering: om jeg har været saa heldig at træffe den rette Inddeling, maa jeg overlade til lyndige Sproglæreres Bedømmelse.

Forsuden de syntactiske Negler, der, ligesom i forrige Udgave, ere anbragte i Anmærkninger til hver enkelt Ordetasses Ushandling under Paradigmatikken, og som formelig angaae saabanne Ordsininger, der enten ere særliges characteristiske, eller mod hvilke den i Skriftsproget ikke sjeldent feiles^{*)}, er i denne Udgaves tredie Deel, første Capitel, tilføjet et Villag, indeholdende saabanne Bemærkninger, der, skjønt ej alle lige vigtige, heller ikke

^{*)} En saadan Fejl i Brugen af passiviske Verber med Tingsobjekter, hvilken paa sit Sted er somt at ansøres, skjønt den er meget sædvanlig, anser jeg vigtig nok til her endnu at advare imod. Det er saaledes urigtigt, naar det heber: "Man har lovet dem, at de skulle blive tilsendte en kynlig Mand", for: "man har lovet dem, at der skal blive dem tilsendt en kynlig Mand", el. "at de kunne vente sig en kynlig Mand tilsendt."

ikke alle ganske undværlige for den med andre Sprogs Grammatik nogenlunde bekjendte Læser, dog syntes nødvendige til fuldstændig Kunstdæk om Sprogets Ordfinsninger, og især til Beleidning for den mindre Nøede ved dets grammatiske Analyse.

Skulde jeg i Læren om Afskillelsestegnenes Brug synes at være blevet vidtfligtere, end min Bog's indskrevne Plan krævede det, da før jeg bede denne Uregelmæssighed udskyldt med min Beskræbsels, at blive forstaelig i en Materie, der i mine tanker er meget vigtigere end den i Almindelighed ansees for; rigtig Interpunction ej alene letter for Læseren Meningen af det skriftlige Foredrag, men er også, som en væsentlig Deel af god Stil overhovedet, et ubedrageligt Bevis paa rigtige og tydelige Forestillinger hos Skribenten og Ømhu for at udtrykke disse med Nojagtighed. I Exemplerne, der tildeles ere tagne, ligesom i første Udgave, af Prof. Rahbecks Læsebog, dog uden at dennes Interpunction er fulgt, er Hensætningen forsøgt flest efter Sammes andet Oplag; isvrigt maa jeg her anmerke, hvad paa sit Sted er glemt at siges, at den givne Forklaring over en Sætning og dens Dele noie holder sig til samme Forsfatters lille Bog om den danske Stil, hvis læsning jeg, om det ej skulde være

overslosg

overslosgt, meget vilde anbefale den modnere Ungling, der sikkert ei uden Nutte vil have gjort sig bekjendt med dens Indhold.

Endeligen bør jeg ikke fortælle, at det maa tilskrives dette Års ulykkelige Begivenheder, især for Hovedstadsen, at denne Bog, som allerede i August var, paa Fortalen nær, der nedskreves nogle Dage før Bombardementet, færdig til Udgivelse; nu først udkommer; da denne Fortale, tilligemed andre Smaarbeider, uheldigvis fortæredes af de samme Luer, som lagde min gode Bolig med Indboe i Aske, har det siden den Zid, under saa mange derfra hidrørende Dryster saabel i min offentlige som huuslige Stilling, ikke før nu, da Pligt mod min Forlægger bød mig at gjøre Bold paa mig selv, været mig muligt, at overvinde den Modbydelighed, der, hvergang jeg vilde tage fat paa dette Arbeid igjen, uvilkårligen bemestrede sig mit Sind, og det saa meget stærkere, som det smertede mig, at et Udtog af en udførligere Methodik for den første elementaire Sprogundervisning, der var bestemt til denne Fortales Hovedæmne, men brændte blandt mine andre Papirer, ej kunde finde Sted deri. Imidlertid kommer den vel altid tidenok, naar den kun maatte besindes at være god nok; i hvilken Henseende jeg ikke kunde ønske den større

stære Hæld; enb at den, i Forhold til de Forbedringer, jeg har stræbt at give den, maatte fortjene og vinde samme Bisalb, som den; alt i sin ufuldkommere første Skil-
telse, var saa lykkelig at erholde. Og dobbelt inderligt maa naturligvis dette mit Ønske for et Arbeid af dette Slags være paa en Tid, der, blandt saa mange andre Beviser paa Regjeringens Omhu for Dannersprogets Ere, brammer med de flønneste Foranstaltninger til at udbrede Bekjendskabet dermed blandt vores schlesvigiske og holsteenske Brødre. Maatte dette Arbeid være ei aldeles ubrugbart til denne, Dannerfyrsten som Dannersproget hædrende, Hensigts Fremme, hvor lykkelig vilde jeg da ansee mig!

København den 20 December 1807.

N. L. Missen.

S n d h o l d.

Første Deel.

Forberedelse til dansk Sproglære.

Sider.

1 Cap.	Om Bogstaverne og det deraf bestaaen- de Alphabeet. = = = = =	1-2+
2 Cap.	Om Ordernes Inddeling i forskellige Slags. = = = = = = = = =	2-10+
3 Cap.	Om en Satning og dens Hoveddele, Sub- ject, Prædicat, og Object, samt Compellativ. = = = = + =	10-14+
4 Cap.	Om Subjectets, Prædicatets, Objectets og Compellativets Inddeling. = =	15-21+
5 Cap.	Om Ordernes Forandringer ved Num- rus, Genus og Casus (Declination). =	21-34+
6 Cap.	Om Ordernes Bosining ved Gradus, Sam- menligningsgrader. = = = = =	35-37+
7 Cap.	Om Ordernes Forandringer ved Tempo- ra; Personer, Modi og Forme, (Conjugation). = = = = =	37-57,

Anden Deel.

Den danske Sproglærers Paradigmatik.

1 Cap.	Om Substantivet, Gjenstandsordet. =	58-72.
2 Cap.	Om Adjektivet, Egentalsordet. = =	73-88.
3 Cap.	Om Artiklen, Bestemmellessordet. = =	88-91.
4 Cap.	Om Farorbene. = = = = =	91-94.
5 Cap.	Om Pronomen, Stedordet. = = =	95-121.
	6 Cap.	

	Sige.
6 Cap. Om Verbet, Læbesorbet. =	121-182.
7 Cap. Om Adverbierne, Omstændighedsordene. =	183-188.
8 Cap. Om Præpositionerne, Forholdsordene. =	188-191.
9 Cap. Om Conjunctionerne, Sammenføjelsesordene. =	192-197.
10 Cap. Om Interjectionerne, Følelsesordene. =	197-198.

Tredie Deel.

Det danske Sprogs Syntaxis, Ordfølge, Retskrivning, og Afskillelsesstegnenes Brug.

1 Cap. Syntaxis eller særegne Bemærkninger over det danske Sprogs Ordsføining. =	199-213.
§. 1. Om Substantivet. =	199-202.
§. 2. Om Objectivet. =	202-204.
§. 3. Om Artiklen. =	204.
§. 4. Om Pronomen. =	204-206.
§. 5. Om Verbum. =	206-212.
§. 6. Om Præpositionerne. =	212-213.
2 Cap. Om Constructionen, Ordsfølgen. =	213-214.
3 Cap. Om Orthographien, Retskrivningen. =	215-224.
4 Cap. Om Sætningernes Afskillelsesstegn. =	224.

Første

Første Deel.

Førberedelse til dansk Sproglære.

Første Capitel.

Om Bogstaverne og det deraf bestaaende Alphabæet.

Når vi tale, tilkjendegive vi vore Tanker ved Ord, der sammensættes af visse Lyd; disse Lyd udtrykkes i Skriftspræget ved visse Tegn, som kaldes Bogstaver, og hvis hele Række efter en vis Orden kaldes Alphabæet. Ordene i det danske Sprog bestaaer af folgende 28 Lydtegn eller Bogstaver, nemlig: A, a. B, b. C, c. D, d. E, e. F, f. G, g. H, h. I, i. J, j. K, k. L, l. M, m. N, n. O, o. P, p. Q, q. R, r. S, s. T, t. U, u. V, v. X, x. Y, y. Z, z. Å, å. Æ, æ. Ø, ø.

Disse Bogstaver ere enten Vocaler, Selvlysende, der kunne udtales alene og uden Hjælp af andre

dre Lyd, som: a, e, i, o, u, y, aa, ee, oo, eller Consontanter, Medlydende, der ei kunne udtales uden Hjælp af en anden Lyd, der i Almindelighed er Elyden, f. Ex. h, der har Lyden af h og e; disse ere de øvrige Bogstaver.

Vocalerne indeles i enkeltlydende, som bestaae alene af een Vocal, og ere de Foranførte, og dobbeltlydende eller Diphonger, d. e. to Vocaler, som udtales paa een Gang, saaledes at Begges Lyd høres. Disse ere i det danske Sprog følgende: ai, au, ei, eu, oi, ou, øi.

Exempler ere: a) paa ai, Mai, vaier, praier; -

- b) paa au, Sang, Hauge, Laug;
  - c) paa ei, feig, steil, meier, Speil;
  - d) paa eu, Feuling*), Europa, Atreus;
  - e) paa oi, Voie, Convoi, Rote;
  - f) paa ou, Pouls, Ploug, Tong;
  - g) paa øi, Stsi, Sloi, Esie.
-

Andet Capitel.

Om Ordene og deres Inddeling i forskellige Slags.

§. I.

Af Bogstaver dannes Stavelser, og af Stavelser Ord. Ordene bestaae enten af een Stavelse eller

af

* En jydsk Landsbye.

af flere Stavelser. Saaledes have de Ord, Lys, Væg, Uhr, Bord, Pen, Mund, kun een Stavelse, og kaldes derfor eenstavelsede; Ordene, Moder, Fader, Broder, Tavle, berøre, begrave, Begravelse, have to eller flere Stavelser, og hede derfor fleirstavelsede.

Ordene ere ofte blevne dannede af andre Ord, som for have været til i Sproget. Saaledes opstaaer en Inddeling af Ordene i Stammeord (Primitiver), som ei ere dannede af andre Ord, f. Ex. Mand, Fader, Huus, og Afledsord (d. e. afledede Ord, Derivater), som have deres Oprindelse af andre Ord, f. Ex. Mandinde, mandig, faderlig, huuslig. Maar et Ord er dannet af flere Ord, kaldes det sammensat (compositum); f. Ex. Hædreneland (af Hædre og Land), Husstru (d. e. Huustro) og Huusbonde (Hosbond, d. e. Husets Herre); enkelt (simplex) kaldes det derimod, naar det ei bestaaer af flere Ord, f. Ex. Mand, mandig, Huus, huuslig.

§. 2.

Men en vigtigere Forskjel paa Ordene er tilbage. Dersom det f. Ex. heder:

"Faderen satte to meget store Kurve paa sit Bord, og derpaa gav han hvert Barn et overmaade smukt Æble"; saa ville vi her finde en Deel-Ord, som alle ere indbyrdes forskellige; men denne Forskjellighed, hæ-

II

staaer

saar ei deri, at eet Ord er længere end det andet, i henseende til Antallet af de Stavelser, hvoraf det bestaaer, eller at det ene oprinder eller ikke oprinder af det andet o. s v., men i den forskellige Betydning, ethvert Ord i og for sig selv har. Saaledes betyder Ordet Faderen (der er Navnet paa en Person, som har Barn, han har givet Tilsvrelse) noget ganz ikke andet end Ordet satte, (der bemærker den Handling, at bringe en Ting fra eet Sted til et andet); ligledes Ordet stor (som betegner den Beskaffenhed, at en Ting har Meget af Udstrekning eller Omfang) noget andet end Ordet to, (som blot betegner Personens Mængde) og dette igjen noget andet end Ordet han (som bruges her i Stedet for Navnet Faderen, der lidet ovenfor er nævnet); og saaledes ere efter Ordene og (som blot udtrykker de 2 Sætningers Forbindelse) og overmaade (der betegner en hsiere Grad af den Beskaffenhed, som det Ord smuk, hvortil det hører, udtrykker) og paa (der udtrykker Forholdet mellem Kurvene og Bordet) forskellige stavel indbyrdes, som med Hensyn til de øvrige Ord. Dog, alle disse Forskjelligheder uagtet, finde vi, ved nærmere Betragtning, visse Egenstaber, hvori etter enkelte af disse Ord indbyrdes komme overeens. Ordene, Faderen, Kurve, Bordet, Barn, Ebble, ligner hverandre tilsammen deri, at de betegne Personer eller Ting, som ere til, og som vi med vore

Sand-

Gælder funne fornemme; Ordene satte og gav komme deri overeens, at de begge bemærke en Handling, som en Person forestilles i en vis Tid at foretage sig; Ordene store og smukt betegne Begge Beskaffenheder ved de Ting, hvortil de høre; Ordene meget og overmaade ligne hinanden deri, at de begge forhøje Begrebet af de Egenstaber (Storhed og Smukhed), hvortil de føies; og saaledes ere der endnu flere Forhold, hvori Ordene indbyrdes have Lighed med hverandre.

Bed disse Ligheder sættes vi i Stand til at anvise ethvert Ord i Sproget sin bestemte Plads. De Ord nemlig, imellem hvilke vi opdage en saadan Lighed, fordelse vi til en for dem egen Classe, og vi faae saaledes 10 forskellige Ordklasser eller Taledele, som ere følgende: 1) Substantivet, 2) Artiklen, 3) Adjectivet, 4) Numeralet, 5) Pronomen, 6) Verbet, 7) Adverbiet, 8) Præposition, 9) Conjunction, 10) Interjection.

§. 3.

1) Substantivet er den Taledeel, som betegner en Gjenstand paa en bestemt Maade, og udtrykker saaledes Navnet paa en Person eller Ting, som enten virkelig er til, eller kan tænkes som noget, der kunde være til som en for sig bestaaende Ting; s. Ex. Cæsar, Napoleon; Helt, Fyrste; Spøgelse,

gelse, Havfrue; Glid, Dyd; Kjærlighed, Sandling, Gjerning. Med et dansk Navn kunde Substantivet faldes Gjenstandsordet.

Anmærkning.

Minstre væsentlige Særligheder, hvor ved Substantivet, naar det tilkjendegiver enten en Egenstab eller en Handling skjont denne endda betragtes som en for sig bestaaende Ting, kan skelnes fra lignende Adjektiver eller Verber, ere, at man til Substantivet kan legge deels et Beskaffenhedsord, som stor Kjærlighed, Kjærlig Handling, god Gjerning, deels et Bestemmelsesord, som Kjærlighed-en, en Handling el. Handling-en, da derimod hverken Adjektivet eller Verbet kan modtage disse Tillag, men hinct altid må tankes i forbindelse med et Substantiv, som Kjærlig Mand, og dette haade medfører Begrebet af Tid, som handle, handler, handlede, og tillige forbides med Personligheds Æben, som jeg handler, vi handlede.

2) Artiklet er den Taledeel, som tjener til enten at almindeliggjøre eller at individualisere (enfølgjøre) det med Gjenstandsordene forbundne Begreb, d. e. at tilkjendegive, om et Udtryk, som kan passe sig paa en heel Classe af Væsener, skal forstaaes om en hvilkensomhelst, ubestemt, Gjenstand af disse, eller om det skal anvendes paa en særegen, bestemt, Gjenstand af den Classe, hvortil den hører; f. Ex. en Soldat, en Præst, en Kone, et Bord, i hvilket Falder Tales er om en ubestemt Gjenstand af det Slags

Væse.

Væsener og Ting, som Ordene Soldat, Præst o. s. v. betegne; derimod Soldaten, Præsten, Konen, Bordet; i hvilket Falder tales om en vis, bestemt Gjenstand af disse Væseners og Tings Slags; ligesaa den store Soldat, det sorte Bord. Paa Dansk kunde Artiklen faldes Bestemmelsesordet.

3) Adjektivet er den Taledeel, som ved en Gjenstand betegner en Egenstab, som kan tilhøre Væsener af forskellig Natur; f. Ex. berømt, navnfundig (den berømte Cæsar; den navnkunne Napoleon); stor, viis (en stor Helt; en viis Fyrste); føleselssom (et følt Spøgelse; en følsom Havfrue); røsverdig (Dyd), udmerket (Glid). Med et dansk Navn kunde Adjektivet faldes Egenstabsordet (el. Beskaffenhedsordet).

4) Numeralet, Talordet, er den Taledeel, som betegner Enhedens Mængde eller Orden, f. Ex. een, to, ti, tyve; den første, anden, tiende, tyvende.

5) Pronomen er den Taledeel, som, naar en Gjenstand er tilstede eller fort tilforn nævnet, sættes istedetfor denne Gjenstands Navn, som ellers maatte gjenkages, og derved bestemtere og nøjre tilkjendegiver, hvilken Gjenstand der menes; f. Ex. jeg (f. Cæsus, den talende Persons Navn); du (f. Cæsus, den Persons Navn, til hvem der tales); han, hun, den, det (for den Persons eller Tings Navn, om hvem

der

ber tales). Paa Dansk kunde Pronomen kaldes Stedsordet, (el. Gjenstandsstedordet).

6) Verbet er den Taledeel, som udtrykker Subjectets Tilværelse og Forbindelse med Prædicatet (Beskaffenheten), eller, foruden denne Forbindelse, udtrykker Prædicatet (Beskaffenheten) selv; det udtrykker saaledes, at en Gjenstand gør, lidet eller er noget, og henfører dennes Handling, Lidelse eller Tilstand til en vis Tid; f. Ex. (eg) er, (du) var, (han) bliver; (jeg) elsker, (du) elskede, (han) vil elsket; (jeg) elskes, (du) elskedes, (hun) skal elskes; (han) har sovet; (du) er (god). Med et dansk Navn kunde Verbet kaldes Tidsforandringsordet.

Anmærkning.

Før Begyndere vilde det være at tilraabe, at Exeren ei strax indlob sig i at forklare sine Disciple de 4 følgende Taledele, der for dem ville være saa meget vanskelige tilgavns at forstaae, som Adverbier, Præpositioner og Conjunctioner tilsammen ere Partikler, der ved den forskellige Brug i Sætningerne faae den forskellige bemærkelse, hvorved de blive til det ene eller det andet af disse Ordslags. Partiklen om i disse tre Forbindelsesviser Sandheden heraf: "han talte om (Adv.); han beder om Forladelse (Præpos.); han hav, om han maatte skrive et Brev, (Conj.)". Det er herfor bedst, her at sige den begyndende Lærling, at alle de Ord, som ei kunne henføres til noget af de 6 første Ordslags, indtil videre kunne benævnes under det almindelige Navn af Partikler, og da først at forklare

disse

disse forskellige Ordslags, naar under de imidlertid anstillede Urfaser, ved given Lejlighed, eet og andet; at disse Ords Betydning og Natur er blevet oplyst med Tilsnitning af det særskilte Navn, det i denne Bemærkelse tillægges. Denne Forklaring vil da siden blive meget let.

7) Adverbiet er den Taledeel, som udtrykker de nærmere Omstændigheder, hvormed en Handling eller Lidelse eller Beskaffenhed eller endog Omstændigheden selv forestilles at være forbunden; f. Ex. Ca-jus er idag flittig; Ca-jus rider smukt; Ca-jus elskes høiligen af sine Forældre; hun er en meget smuk Pige; det er overmaade vel tenkt af denne Dreng. Adverbiet kunde paa Dansk kaldes Omstændighedsordet.

8) Præposition kaldes den Taledeel, som udtrykker de forskellige Forhold, hvori tvende i Forbindelse bragte Gjenstande staae til hinanden; f. Ex. Bogen ligger paa Bordet, under Bordet; han staaer i Vandet, forved Vandet. Saadanne Ord kunde paa Dansk kaldes Forholdsord.

9) Conjunction kaldes den Taledeel, som udtrykker en Forbindelse imellem enkelte Ord og Sætninger, der høre til hverandre, og tillige tilkendegiver denne Forbindelses Natur; f. Ex. Hans og Peter; han kunde ei komme; thi han var syg; Ca-jus sagde ja, men holdt ei sit Øste. Conjunctioner kunde paa Dansk kaldes Forbindelsesord,

10) Interjectioner ere et egentlig Ord, men blotte Lyd, der, ligesom de forrige Taledele udtrykke Begreber og Forestillinger, alene betegne Fornemmelser og Hølelser; f. Ex. au (Udtryk ved Høelsen af lægemlig Smerte); at (Udtryk af Bedrøvelse); ha (Udtryk af Glæde). Saadanne Ord kunde på Dansk gives Navn af Hølesesord.

Tredie Capitel.

Om en Sætning og dens Hoveddele.

S. 1.

En Sætning er en i Ord udtrykt fuldstændig Dom eller Forestilling. Til enhver saadan Dom hører 1) en uafhængig Gjenstand, der forestilles at handle eller lide eller være i en vis Tilstand, 2) en Beskaffenhed, som forestilles, at være forenet med denne Gjenstand, 3) Tilkjendegivelse af denne Gjenstands Forening med denne Beskaffenhed.

Den uafhængige Gjenstand, som saaledes forestilles enten handlende eller lidende eller værende i en vis Tilstand, og som er Sætningens Hovedbegreb, kaldes Subjectet (det uafhængige Gjenstandsord).

Den Beskaffenhed, som forestilles at være forenet med denne Gjenstand, kaldes Prædicatet (Beskaffenhedsordet).

Til-

Tilkjendegivelsen af denne Gjenstands Forening med denne Beskaffenhed, kaldes Copula (Foreningsordet).

I den Sætning, Lotte er lille, er Ordet Lotte Subjectet, Ordet lille Prædicatet, og Ordet er Copula.

Nødvendigen høre altsaa disse tre Begreber til at danne en Sætning; men vi udtrykke et altid disse Begreber ved tre Ord. Grunden hertil er, at det Verbum være tilkjendegiver blot Subjectets Tilværelse og Forbindelse med Prædicatet, men et Prædicatet selv, som maa udtrykkes ved et andet Ord; i andre Verber derimod indebefattes baade Copula og Prædicatet i eet og samme Ord.

I den Sætning, August leger, udtrykker nemlig Verbet leger, hvilket er det Samme som er legende, baade Copula og Prædicatet; og vi behøve altsaa i dette Tilfælde kun to Ord til Sætningens Fuldstændighed.

Men heraf folger ingenlunde, at en Sætning maa bestaae af flere end disse tre eller to Ord; hvilket langt fra heller ikke er Tilfældet; thi mange Sætninger indeholde, foruden disse tre Ord, endnu andre nærmere Bestemmesser, der alle høre til at fuldstændiggjøre enten Subjects- eller Prædicats Begrebet, og maae udtrykkes ved forskellige Ord; f. Ex. "den munstre August leger i Dag med sin lille Søster i Haugen".

9. 2.

§. 2.

Saaledes indeholde nogle Sætninger, i hvilke Verbet tilkjendegiver en umiddelbar Hensigtselse, endnu en Gjenstand, der forestilles afhængig af Subjectets Hensigtselse eller Handling, som sigter eller virker hen paa denne. *)

Den af Subjectets Handling saaledes afhængige Gjenstand, paa hvilken Prædictatsverbets Hensigtselse forestilles umiddelbart at virke, kaldes Objectet (Det afhængige Gjenstandsord).

I den Sætning, August slaaer Vilhelm, er Ordet August Subjectet, Ordet slaaer det umiddelbart paavirkende Prædictatsverbum, og Ordet Vilhelm Objectet.

Objectet er saaledes paa det næste forbundet med det hensigtende (relative) Prædictatsverbum, der òg for sig selv ei indeholder noget fuldstændigt Begreb; men først ved Objectets Tilsættelse fuldstændig gøres. Objectet kaldes dorfør ogsaa rigtigen Prædictats Complement.

Nogle Sætninger, i hvilke Prædictatsverbet udtrykker en dobbelt Hensigtselse, nemlig både til en

Ting,

*) For at blive besto tydeligere i denne Materie, troer jeg, det vil være nyttigt, her at gaae ubra den i anden Deel, 6 cap. §. 2. (cf. i Deel, 7 c. §. 9.) foredragne Inddeling af Verberne i uhenliggende og henliggende, middelbart hensigtsende og umiddelbart hensigtsende, samt dobbelt hensigtsende.

Ting, hvorpaa Hensigtsessen nærmest virker, og til en Person, for hvis Skyld denne Hensigtselse finder Sted, indeholde saaledes ogsaa et dobbelt Object, hvoraf det første kan kaldes Tingsobjectet, (det afhængige Tingssord) og det andet Personsobjectet (det afhængige Personsord).

I den Sætning, Thorvald gav Alvilda Bogen, er Ordet Bogen Tingsobjectet, og Ordet Alvilda Personsobjectet.

Anmærkning.

Da Tingsobjectet afhænger alene af Prædicatet, men Personsobjectet, der ei kan tankes uden et forudtænkt Tingsobject, paa denne Maade afhænger saavel af Prædicatet som af Tingsobjectet, kunde det Første og kaldes det enkeltafhængige (el. det nærmere el. umiddelbare), og det Andet det dobbeltafhængige (el. hennere el. middelbare) Gjenstandsord. Hvilkken Be- mærkning i det mindste kan tjene til at forebygge Misforståelse, naar undertiden en Person fremtræder i Sætningen som Tingsobject, eller omvendt en Ting som Personsobject.

§. 3.

Til disse Hoveddele henhøre alle de Ord, hvoraf en Sætning bestaaer, saa at ethvert Ord, som et selv er enten Subject eller Prædicat eller Copula eller Object, dog har Hensyn til een af disse Dele, til hvis nærmere Bestemmelse det tjener. Ex. den gode og

og muntre August har idag ret fornøjet sin lille elskværdige Søster; i hvilken Sætning Subjectet August nærmere bestemmes af Subjectiv-Ordene (d. e. de til Subjectet hørende Ord) Den gode og muntre, Prædicatet har fornøjet af Prædicativ-Ordene ret og idag, og Objectet sin Søster af Objectiv-Ordene lille og elskværdige.

§. 4.

Dog maa det endnu mærkes, at, da vi ikke tale, uden for at meddele andre Mennesker vore Tanker, saa maa der ogsaa altid være en Person, til hvilken vor Tale henvender sig. For at denne Person kan vide, at det er ham, vor Tale henvender sig til, tilstalte vi ham enten ved Navn eller ved et andet ligegjældende Udtryk, for at hændrage hans Opmærksomhed til os. Saaledes siger jeg: "Carl! du er ei opmærksom! min Herre! er de min Ven? Gud! ver os naadig!" Ordene, Carl, Gud, min Herre! tilkendegive denne Tales Henvendelse, men udgjøre ei nogen Deel af Sætningerne selv. Man kan kalde et saadant Ord, brugt paa denne Maade, Compellativet, (Tilstaleordet). Maar endog et saadant Compellativ, som i al Tale maa forudsættes, ei staar udtrykkeligen, maa det dog underforstås.

Fjerde

Fjerde Capitel.

Om Subject, Prædicat, Object og Compellativ*).

§. I.

Subjectet kan være enten enkelt eller sammensat, enten nøgent eller udvidet.

Subjectet er enkelt, naar det tilkendegiver een Ting alene, hvad enten denne Tings Natur bestemmes af een eneste Idee eller af flere til Subjectets Bestemmelser medvirkende Ideer. Det er sammensat, naar det tilkendegiver flere Ting, hvis Natur bestemmes af Ideer, som ere uafhængige af hverandre indhyrdes.

I den Sætning, Ferskener ere en fortræffelig Frugt, er Subjectet enkelt; thi det udtrykker blot een Ting alene; i den Sætning derimod, Ferskener, Apricoser og Blommer ere fortræffelige Frugter, er Subjectet sammensat; thi det indbefatter flere Ting. Det enkelte Subject kan være nøgent eller udvidet. Det er nøgent, naar det tilkendegiver en Ting, hvis Natur bestemmes ved een eneste Idee. Det er udvidet, naar det tilkendegiver en Ting, hvis Natur bestemmes af flere Ideer.

I den

*) Dette Capitels Indhold bor med Begyndtere albedles forbigaaes, og først da forklares, naar det under de anstillede Exerciser finder Anwendung,

I den Sætning, Ferskener ere en behagelig Frugt, er det enkelte Subject tillige nøgent, da det udtrykker en Ting, hvis Natur bestemmes ved een eneste Idee. I den Sætning derimod, Efteraarsferskener, som have havt god Sol, og opnaget fuldkommen Modenhed, ere en behagelig Frugt, er Subjectet vel endnu enkelt, da det ei tilkendegives ver uden een Ting alene; men, da denne Tings Natur bestemmes af flere Ideer, som alle medvirke til at gjøre Subjectets hele Idee fuldstændig, d. e., da Hovedideen, Ferskener, modificeres ved Ideen om Aarstiden, om en fordeelagtig Stilling imod Solen og en fuldkommen Modenhed, saa er det enkelte Subject her udvidet.

§. 2.

Paa samme Maade er Prædicatet enten enkelt eller sammensat, enten nøgent eller udvidet.

Prædicatet er enkelt, naar det ei udtrykker uden een eneste Beskaffenhed ved Subjectet, hvad enten denne Beskaffenhed bestemmes af een eneste eller af flere med hverandre forbundne og af hverandre aafhængige Ideer. Det er sammensat, naar det udtrykker forskellige Beskaffenheder ved samme Subject, bestemte af Ideer, som ere af hverandre uafhængige.

I den

I den Sætning, Ferskener ere meer velsmagende end andre Frugter, som Naturen skjenker os paa samme Aarstid, er Prædicatet enkelt; thi det udtrykker kun een eneste Beskaffenhed, hvilende denne Beskaffenhed bestemmes af flere Ideer, som med hverandre medvirke til Beskaffenhedsbegrebets Fuldstændighed. I den Sætning derimod, Ferskenerne ere behagelige for Smagen, Kildre Luge, neverne og forlyste Gjet, er Prædicatet sammensat; thi det bestaaer af tre forskellige, af hverandre uafhængige, Beskaffenheder.

Det enkelte Prædicat kan være nøgent eller udvidet. Det er nøgent, naar den Beskaffenhed, det udtrykker, bestemmes af een eneste Idee; det er udvidet, naar Beskaffenheden bestemmes af flere Ideer.

I den Sætning, Ferskener ere velsmagende, er det enkelte Prædicat tillige nøgent; i den Sætning derimod, Ferskener ere meer velsmagende end andre Frugter, som Naturen frembringer paa samme Aarstid, er det enkelte Prædicat udvidet.

§. 3.

Videre er paa samme Maade Objectet enten enkelt eller sammensat, enten nøgent eller udvidet. I den Sætning, jeg elsker mine Børn, er Objectet enkelt; thi det udtrykker kun een eneste Gjenstand,

B

til

til hvilken Prædictatsbegrebet hensigter; ligeledes er i den Sætning, jeg elsker alle Børn, som ere sædelige, og som vise Lyst til at lære, Objectet endnu enkelt; thi, uagtet den Gjenstand, paa hvilken Prædictatsbegrebet hensigter, bestemmes af flere Ideer, som virke med hverandre til at fuldstændiggjøre Objectsbegrebet, saa er det dog endnu kun een Ting, som derved tilkendegives. I den Sætning derimod, jeg elsker min Kone, mine Børn og mine Venner, er Objectet sammensat; thi det indbefatter flere Ting, hvis Natur bestemmes af Forestillinger, som ere uafhængige af hverandre. I den Sætning, jeg elsker mine Børn, er det enkelte Object tillige nogent; thi det tilkendegiver en Gjenstand, hvis Natur bestemmes ved een eneste Idee; i den Sætning derimod, jeg elsker Børn, som ere sædelige, og som vise Lyst til at lære, er det enkelte Object udvidet; thi Hovedideen, som er Børn, bestemmes af flere Ideer, som medvirke til at fuldstændiggjøre Objectets hele Begreb, nemlig af Ideen om deres Sædelighed og Ideen om deres Lærelyst.

Anmærkning.

Hvad hidtil er sagt, gælder ogsaa om Sætninger selv, naar disse fremstilles som Subjecter eller Objecter for andre Sætninger. Naar jeg figer, at min Sjel er udødelig, er mit Haab, saa er Sætningen, at min Sjel er udødelig, Subject for Bestaffen-

hedsbegrebet,

begrebet, er mit Haab; og Subjectet er her enkelt; naar jeg derimod figer, at jeg skal leve op igjen paa hin Side af Graven, og der samles med mine Venner, er mit Haab, saa er Subjectet, som her bestaaer af to Sætninger, sammensat. Naar jeg figer, jeg ønsker at have Roe, saa er Sætningen, at have Roe, Object for Bestaffenhedsbegrebet, lig om, og Objectet er her enkelt og nogent; figer jeg derimod, jeg ønsker, at jeg maa leve nogen Tid endnu med mine Børn, af hvis Opdragelse jeg haaber at faae Glæde, saa er Sætningen, at jeg maa leve o. s. v., indtil Enden af denne Mening, Object for Prædictatsbegrebet jeg ønsker, og Objectet er her enkelt, men udvidet.

§. 4.

Ligeledes indsees det let, at Compellativet kan være enkelt, f. Ex. "min Ven! hør mig!" eller sammenst! f. Ex. "min Broder! min Søster! hører mig dog!" nogent, f. Ex. "Carl! skriv mig snart til!" eller udvidet, f. Ex. "Marie! min første Vens elskede Hustru, min elskede Hustrues første Veninde! modtag dette Beviis paa min usorandrede Agtelse".

§. 5.

Endeligen kunne vi et forslade denne Materie, uden at legge Mærke til, at vi, i det udvidede Subject, Prædicat, Object eller Compellativ, maagisere forskjel paa det logiske og det grammatiske Subject, Prædicat, Object og Compellativ. I den Sætning: "Her-

skener,

stener, som have haft god Sol, ere en behagelig Frugt", er det udvidede Subject det Samme som det logiske, der bestaaer af alle de Ideer, som bibrage til at bestemme den Tings Natur, om hvilken der tales; det grammaticaliske Subject derimod bestaaer alene af det Ord, som udtrykker Hovedbegrebet, der, saa at sige, tjener til Grundvold for alle de øvrige Ideer, og som de tilkomne Vibegreber alene udvide, indskrænke eller nærmere bestemme. Det grammaticaliske Subject i den ansatte Sætning er Ordet *Ferstener*^{*)}. De samme Forestillinger lade sig anvende paa Prædicatet. I den Sætning: "Ferstener ere behageligere for Smagen end andre Frugter, som Naturen paa samme Aarstid frembringer", er det udvidede Prædicat udtrykt ved de Ord! "behageligere end" o. s. v. til Enden; og det Samme er tillige det logiske Prædicat; men det grammaticaliske Prædicat bestaaer her alene af Ordet behageligere. Ligeledes er det udvidede Object i den Sætning: "jeg elsker Børn, som ere sædilige, og som vase Lærelyste", tillige det logiske Object; men det grammaticaliske Object bestaaer alene af Ordet *Børn*. Endeligen er i den Sætning:

"Ma-

^{*)} Det er dersor urettigt, naar i den Sætning: "en Deel af hans Venner tilbode sig da o. s. v." Prædicatet er brugt i Fleertallet; thi, endskjont det logiske Subject indeholder her Begrebet af Pluralis, vor Prædicatet dog rette sig alene efter det grammaticaliske Subject, en Deel.

"Marie! min første Vens elskede Gustav!" o. s. v. det udvidede Compellativ tillige det logiske; men det grammaticaliske Compellativ er alene Ordet *Marie*.

Femte Capitel.

Om Ordenes Forandringer ved Numerus, Genus og Casus (Declination).

S. I.

Betrægtes som Tegn for de samme Begreber, ere Ordene, hvorf Sproget bestaaer, enten uforanderlige, som: thi, hos, der, ha, eller forandrelige, som: Bord, Borde; Mand, Mandinde; god, godt; Skib, Skibs; lydig, lydigere; gaaer, gaae, gif; læser, læs, læst; elsker, elskes. Maar Forandringen skeer saaledes, siges den at være skeet ved Ordenes Flexion, Byning.^{*)}

A.

Om Ordenes Byning ved Numerus, Tat.

S. 2.

Maar vi tale, tale vi enten om een Ting eller om flere Ting. Jeg siger saaledes: "alle Mennesker

ere

^{*)} En anden Sag er det nemlig, naar Ordet ved Forandringen omdannes til Tegn for et andet Begreb, da Forandringen skeer enten ved Sammensætning, som dyderig (af Dyd og rig) eller ved Afledning, som dydig (af Dyd).

ere dodelige; mange Mennesker have set dette Vidunder; et ondt Menneske har stjalet mine Penge". Ordet Menneske har Sted i alle disse Sætninger, endskjønt der i den Første tales om hele Menneskeslægten, i den Anden alene om nogle Enkelte af Samme, og i den Tredie kun om eet Individ (een Enkelt) deraf. For at tilskjendegive Antallet af de Væsener eller Ting, man taler om, betjene vi os, naar dette er bestemt, af Talordene een, to, tre o. s. v.; men, naar Antallet er ubestemt, dog meer end een, af Ord, som tilskjendegive et ubestemt Antal over Enheden, som nogle, mange, flere. Men desuden kunne ogsaa Ordene selv i Almindelighed, ved en Forandring i deres Form eller Endelse, tilskjendegive, om de anvendes paa og henhøre til eet Individ alene eller til flere Individer. Den Form, som meddeler Ordet Enne til at betegne eet Individ alene, kaldes Enkelttal, Singularis; den Form, som meddeler Ordet Enne til at betegne flere Individer, kaldes Fleertallet, Pluralis. Det er disse Former, som kaldes Numerus, Tal. Vi have i Dansk en egentlig fun to af disse Tal, nemlig Singularis og Pluralis.

§. 3.

Substantiverne modtage disse Talbogninger, naar jeg siger, i Sing., en Hest, og, i Plur., Heste.

Pro-

Pronomerne modtage dem, naar vi sige, i Sing., jeg, du, han, og, i Plur., vi, J. de. Men ogsaa Artiklerne, Adjektiverne og Verberne antage disse Talbogninger, f Ex. Artiklen, i Sing., Mand-een (af Mand), og, i Plur., Mand-ene (af Mand); Adjektivet, i Sing., en god Konge, og, i Plur., gode Konger; Verbet, i Sing., min Hest er ung, og, i Plur. mine Heste ere unge; min Son leger; mine Barn lege.

Anmærkning.

Naar Artiklerne, Adjektiverne og Verberne, ligesom Substantiverne og Pronomerne, antage forskellige Endelser, for at afdække Tallene, saa er dette ikke, fordi denne Tallenes Afdækelse egentlig hører til disse Ordslags, der jo ikke betyde noget, som man fulde kunne tælle; men, da deres Bestemmelse deels er, som Artiklernes og Adjektivernes, at forenes med Substantiverne, for nærmere at bestemme disse, deels, som Verbernes, at forbinde Subjectet med Predicatet; saa ere disse forskellige Former ved dem ei andet end Tegn, som tjene til at gjøre de Nømer tilhængelige, til hvilke de henhøre.

B.

Om Ordenes Boining ved Genus, Kjøn.

§. 4.

Naturen har imellem Dyr af samme Slags fastsat Forskjellen imellem Hunkjønnet og Hunksønnet, og denne Forskjellighed maatte naturligvis udtrykkes ved Spro-

Sproget; men der ere forskellige Maader at gjøre dette paa. En Maade er, at give Hannen og Hunnen af samme Slags forskellige Navne, som: "Hengst, Hoppe; Tyr, Roe; Hane, Høne; Orne, Soe; Tispe, Tæve; Mand, Kvinde; Dreng, (Karl) Pige; Søn, Datter". En anden Maade er, til Dyrets Navn at sige Kjønsbenævnelsen Han eller Hun, for at udtrykke dets Kjøn, som: "Hankat, Hunkat; Hankske, Hunlærke". En tredie Maade bestaaer i en Forandring i Ordets Form eller Endelse, ved hvil Hjælp Hanksionsordet forandres til et Hunkjonsord, som: "Pog, Pige; Mand, Mandinde; Løve, Løvinde; Bager, Bagerke". Denne sidste Maade, at adskille Kjønnene paa, er det egentlig, som kaldes Genus, Kjøn. De Ord, som betegne Hankslegt, høre til Genus masculinum (Hankkjøn), og de, som betegne Hunslægt, til Genus femininum (Hunkkjøn). Dog kunne endnu mange af de Væsener, som ellers adskilles ved disse tvende Kjøn, til hvilke alle paa Jorden levende Skabninger henhøre, undertiden betragtes paa en almindelig Maade, og uden Hensyn til denne Kjønsforskjel, for Ex. naar jeg nævner i Almindelighed Ordene: "Menneske, Børn, Heste, Høns, Hund, Svin, Elephant, Larver". Der kunde altsaa gives et Genus, bestemt til at betegne denne Maade at betragte Væsenerne paa, uden Hensyn til Kjønsforskelligheden.

den,

Den, hvilket kunde kaldes Genus commune (Scelles, Høn); men, da dette Særljende alene udtrykkes, som ovenansorte Eemplarer viser, ved et eget Navn for det Væsen, der saaledes tankes inden Hensyn til Kjønsforskellen, og forskelligt fra det, hvorved samme Væsen, betragter som Han eller Hun, benævnes; saa kan man ei kalde denne Udtryksmaade, i Ordets egentlige Forstand, Genus.

Endeligen gives der endnu mangfoldige Væsener, f. Ex. Stene, Metaller o. s. v., som aldeles ikke have Begrebet af nogen Kjønsforskjel i sig, og derfor kunde adskilles fra de øvrige Væsener ved et eget Særljende, bestemt til at betegne dem alene; og et saadant Særljende eller Saakaldet Genus er virkeligen til i nogle Sprøg under Navn af Genus neutrum (Intekkjøn el. Gverkenkjøn), hvilket vel egentlig betyder det, som hvorken er Hankkjøn eller Hunkkjøn.

§. 5.

Men, da vi har ere forladte af Naturen, som ikke erkjender noget saadant tredie Kjøn, og Udtrykket af dette Særljende har været overgivet til Sproges Egensindighed, indskrænke vi os til nogle bemærkninger herom, hvilke vi alene kunne uddrage af de forskellige Sprøgs Fremgangsmaade i at tilkjenbegive denne Egenstab.

Anmærkninger.

1. De anførte fire Kjøn findes ei alle i ethvert Sprog. Der gives Sprog (f. Ex. det franske) som, foruden en egen Benævnelse for enkelte Væsener, naar de betragtes uben Hensyn til Kjønsforskellen, egentlig have i Nomerne blot Hankjon og Hunkjøn; og i disse Sprog ere alle Substantiver betegnede enten som Hankjonsord eller som Hunkjonsord, endog da, naar de udtrykke Væsener, som hverken ere Hankjon eller Hunkjøn; og det er ofte umueligt, at gjette Grunden, som har bestemt den Talende til at tillegge nogle Væsener det ene Kjøn fremfor det andet. *)
2. Andre Sprog, (f. Ex. det latiniske, græske og tybiske), have fire Kjøn; og man fulde nu troe, at i saadanne Sprog den Fremgangsmæde noie maatte være blevet fulgt, at, ligesom alle Hankjonsord vare betegnede med Hankjonsmarket, og Hunkjonsord med Hunkjonsmarket, saaledes maatte ogsaa alle de Væsener, som ej have nogen Kjønsforskell, eller hvis Kjønsbegreb ej falder saa let i hinene, være henførte til Intethjønnet; men dette er langt fra ej saaledes; thi saadanne Væsener findes i nige Sprog ligesaavel forbeelte til Han- og Hunkjønnet, som til Intethjønnet. Saaledes er i Latinen Ordet *liber* (en Bog) henført til Hankjønnet, og Ordet *mensa* (et Bord) til Hunkjønnet. Dog af samme Slags er ogsaa den Størhed, som nogle Sprog undertiden gjøre sig skyldige i, at
- *) Saaledes er det ogsaa mærkeligt, at i den ringere Mands Tale hos os visse saabel levende som libløse Ting af Almuen benævnes med han, andre med hun; f. Ex. "Hatten, han ligger der; men Huen, hun sidder stjezt; saaledes ogsaa: Katten, han mjaver; Svalen, hun flyver".

at f. Ex. det tybiske Ord *Weib* (Dvinde), istebest for at være karakteriseret som Hunkjønsord, er karakteriseret som Intethjønsord.

3. En og samme Tings Benævnelse kan i forskellige Sprog betegnes som hørende til ganske forskellige Kjøn. Saaledes er Ordet *Bog* i Græsken betegnet, som et Neutrumb (τὸ βιβλίον), i Latinen og Franken, som et Masculinum (*liber*, le livre), men i Tybisk som et Neutrumb (das Buch); Ordet *Bord* er i Græsken, Latinen og Franken betegnet som et Femininum, (τραπέζα, mensa, la table), men i Tybisk som et Masculinum (der Bisch); saaledes er endeligen Ordet *Sol*, der i Græs, Latin og Frank er masc., i Tybisk feminin, (die Sonne), og Ordet *Maanen* som i samme Sprog er feminin, er i Tybisk masc. (der Mond). Overalt er det næsten i alle Sprog, som udtrykke Forskjell af Kjøn, ei andet end Brugen, som kan tjene til Regel, for at afdække Ordene efter det Kjøn, hvortil de henhøre.
4. Kjønsforskellen tilkendegives i de fleste Sprog mindre ved Substantivernes Form eller Endelse, end ved Artiklerne, der for hvart Kjøn ere forskellige. Det græske Sprog viser Kjønsforskellen haade ved Endelse og Artikler, f. Ex. ὁ θεός, ἡ θεά, τὸ χαροῦ, hvor ὁ og ἡ er Masculinums, ἡ og ᾱ Femininums, og τὸ og τη̄ Neutrums Størjende. Det latiniske Sprog tilkendegiver Kjønnet alene ved Endelsen, f. Ex. *deus*, *dea*, *caelum*, hvor *us* er Endelsen for Masc., *a* for Fem., og *um* for Neutr. Det franske Sprog viser Kjønnet, fjendt tildeels ved Endelsen, dog især ved Artiklerne, f. Ex. *lion*, *lionne*, hvor Endelsen oner Masculinets og opnae Femininets Endelser: *livre*,

livre, *la* tablē, hvor *le* er Særkjendet for Masc. og *la* for Fem. Det tydøse Sprog viser Kjønnet paa samme Maade, baade ved Endelsen, og især ved Artiklen, f. Gr. Löwe, Löwin, hvor inn er Fem. Endelse, til Forskjel fra e, som er Masc. Endelse; der Mann, die Mutter, das Haus, hvor der er Særkjendet for Masc., die for Fem. og das for Neutrumb.

5. Det danske Sprog adskiller vel ligesaa ved Substantivernes Endelse Kjønsforskellen i mange af de Ord, som betegne levende Væsener, f. Gr. Mand, Mandinde, hvor Endelsen inde har seminint Særkjende til Forskjel fra Ordets masculine Form; men isovrigt kan det ei ved Artiklen adskille Hunkjønsord og Hunkjønsord, for hvilke Artiklen er den Samme, fra hverandres indbyrdes-nen alene disse fra Intekjønsord; f. Gr. en Mand, en Kone (Manden, Konen) et Bord, (Borden) hvor en er Masculins og Feminins, og et Neutrums Særkjende. Artiklen, som er fælles bagde for Masc. og Fem., talbes deraf, skjont ei ganske egentligt, Fællestjønnets Særkjende.

§. 6.

Da Pronomerne betegne Væsener, kunne de ogsaa, ligesom Substantiverne, modtage Kjønsforskell. Pronomerne af 1 og 2 Person ere i Almindelighed, og saaledes ogsaa i Dansekun, af Fælleskjon; Pronomet af den 3 Person har i Dansekun alle 4 forskellige Kjøn.

Adsektiverne, Artiklerne og Verberne udtrykke ei Væsener, og høye deraf i og for sig ei nogen.

Mob.

Mohdagelighed for Kjønsforskellen; men de fulne ikkebestominde tilstede forskellige Kjøn, hvilken Forskjel tjener til lettere at vise de Nommer, hvortil de have Hensyn. I Dansekun have saavel Adsektiverne som Artiklerne en forskellig Endelse, eftersom de høre enten til et Fælleskjons- eller et Intekjons-Ord; med Verberne er dette ei Tilfældet, saaledige de ganske besløde deres Verbunesform.

C.

Om Ordenes Væning ved Casus, Forholds-endelser.

§. 7.

Vi forbinde ofte flere Ord sammen, for fuldstændigen at udtrykke Begrebet af den Ting, om hvilken vi tale. Dersom jeg siger: "giv mig en Hest!" saa udtrykker Ordet Hest i og for sig selv fuldstændigen den Ting, om hvilken jeg taler; ligesaa, naar jeg paa eens Spørgsmaal, hvad jeg bestiller, svarede: "jeg skriver", vilde dette Ord alene kunne give ham Begreb om den Handslig, jeg foretager mig. Siger jeg derimod: "giv mig en Hest af Træ!" eller: "jeg skriver en Afhandling over Sproglæren;" saa forbinder jeg i første Satning Begrebet af en Hest med Begrebet af Træ, og i den anden Satning Begrebet af at skrive med Begrebet af en Afhandling, og dette Begreb igjen med Begrebet af Sproglæren. Et det første Tilfælde bruges Ordene Hest og Skriver

paa en absolut (ei hensigtsende), og i sidste tilfælde paa en relativ (hensigtsende) Maade. For at udtrykke de forskellige Forhold, hvori Ordene i sidste Hald staar til hverandre, bruger Talen forskellige Legn. Snart tilkjendegives saadanne Forhold ved forskellige Endelser, som de samme Ord erholde i Sætningerne; snart ogsaa ved Forholdsordene, som sættes imellem det paa en hensigtsende Maade brugte Ord og det, som dermed staar i Forhold. I de Ord en Hest af Træ udtrykker Forholdsordet (Præpositionen) af det Forhold, som her finder Sted imellem Nomerne Hest og Træ. I det Exempel, Peter slaaer ham, ere Ordene slaaer og Personbenavnelsen ham i Forhold til hinanden, og dette Forholds Natur, der bestaaer i den Afhængighed, hvori Complementet ham staar til den i Ordet slaaer midbefattede Hensigtselse, udtrykkes her ved Endelsen m.

S. 8.

Et Forhold forudsætter altid to Ting, som kaldes dets tvende Led. Det første Led kaldes *antecedens* (det forågaaende), og det andet *conseqvens* (det efterfølgende) Led. I de Ord, en Hest af Træ, ere Hest og Træ de tvende Forholdsled; Hest er *antecedens*, og Træ er *conseqvens*. Præpositionen af, som tilkjendegiver det imellem begge Led værende Forholds Natur, kaldes Forholdsrets *Exponent* (For-

(Forholdsbetegner). I de Ord, Mandens Bog, ere Bog og Mand de tvende Forholdsled; Bog er antecedens og Manden conseqvens; og dette Forholds Natur er et Eiendomsforhold. Endelsen s., som tilkjendegiver Naturen af det imellem begge Led værende Forhold, er her Forholdsrets *Exponent*. Dersom jeg vilde udtrykke et Forhold, som skulle tilkjendegive en Handlings Hensigtselse, saa kunde jeg udtrykke dette Forhold enten ved en Præposition eller alene ved Ordets Endelse. I den Sætning: "jeg seer paa ham", ere Ordene seer og ham i Forhold til hverandre; seer er antecedens, og ham er conseqvens; og dette Forholds Natur, der bestaaer i en middelbar Hensigtselse af Subjectets Handling (seer) paa Objectet ham, som deraf forestilles afhængig, udtrykkes baade ved Præpositionen paa og ved Endelsen m (i Ordet ham), saa at Forholdet paa denne Maade har tvende Exponenter. Siger jeg derimod: "jeg seer ham", ere Forholdene endnu de samme; men, da dette Forholds Natur er en umiddelbar Hensigtselse af Subjectets Handling paa Objectet, udtrykkes dette Afhængigheds Forhold her alene ved Endelsen m (i ham), og har saaledes kun een Exponent. Da det danske Sprog i sine Nomer ei haver disse Forholdsændelser, som Exponenter af disse Afhængigheds- eller Objectsforhold, ville vi oplyse dette ved et Exempel, anvendt paa det latinle Sprog, der tydeligst fremstiller dem. I den Sæt-

Sætning: "han giver den Fattige Almisse", er Verbet giver Antecedens for eventue Forhold, hvorfra det første har til Consequens Ordet Almisse, og det andet til Consequens den Fattige. Almisse heder paa Latin *eleemosyna*, og den Fattige *egenus*; men, for at tilkjendegive, at Ordet eleemosyna her er Consequens i et Forhold, hvori giver er Antecedens, og at dette Forholds Natur bestaaer i en saadan Afhængighed, at Subjectets Handling giver forestilles umiddelbart at hensigts og virke paa Objectet, forandres Endelsen a til am; og, for at tilkjendegive, at Ordet *egenus* er Consequens i det andet Forhold, for hvilket giver ogsaa er antecedens, og at dette Forholds Natur bestaaer i den dobbeste Afhængighed, hvori dette Ord staar baade til Subjectets Handling giver, som forestilles ogsaa derpaa at hensigts og virke, og til selve Objectet Almisse, hvorpaa Verbets Hensigtselse nærmest virker, forandres Endelsen us til ø; og Sætningen heder saaledes; "dåt (han giver) eleemosynam egeno." Det er disse Forandringer i Ordenes Endelser, som kaldes Casus, Forholdsændelser.

§. 9.

Antallet af disse Casus er aldeles ubekræftet; der kunde gives ligesaa mange Casus, som der gives forskellige Forhold; ogsaa er deres Tal i eet Sprog min-

dre

dre end i et andet. Hvad vi hider have i denne Mæte lagt Mærke til, angaaer alene de Casus, som tjene til at tilkjendegive de efterfølgende Led (Consequenserne) i et Forhold; hvilke Casus derfor kunde kaldes relative; men, da Nomerne ogsaa fremtræde i Sætningerne uden al Afhængighed af noget andet, og som foranstaende Led (Antecedenser) i Forholde, saa gives der naturligvis ogsaa Endelser, bestemte til at tilkjendegive disse Forhold; hvilke Casus derfor kunde kaldes absolute; og til disse Forholds-endelser henhøre Sætningernes Subjecter og Compellative. I den Sætning, "han sover", ere Ordene han og sover i Forhold til hinanden; han er Antecedens, og sover Consequens; og dette Forholds Natur, som bestaaer i det uafhængige Subject (hans) Forbindelse med Beskaffenhedsbegrebet sover, udtrykkes ved Endelsen n i Ordet han, hvilken altsaa er dette Forholds Exponent. For Compellativet har det danske Sprog ikke nogen Forholdsændelse eller Exponent i Egnenavne; i Føllesnavne med den bestemmede Artikel, (og det er naturligvis kun bestemte Gjenstande, der kunne tiltales) bestaaer Compellativets Exponent i Artiklens Bortkastelse; f. Ex. "Marie! modtag min Hilsen!" men "Ven! vær velkome men!" hvor Navnet Marie er aldeles uforandret, men Ordet Ven characteriseret ved Udeladelse af Artiklen af det bestemte Vennen. De forskellige For-

E

hold,

hold, hvori Ordene i Sætningerne i det danske Sprog, efter foranførte Synspunkter, forekomme, ere saaledes nemlig: 1) Subjectsforsoldsendelsen, eller Subjectscasus, som i Almindelighed kaldes Nominalius; 2) Eiendomsforsoldsendelsen, eller Eiendomscasus, sædvanligens kaldet Genitivus; 3) Personoobjectsforsoldsendelsen, eller Personoobjectscasus, sædvanligens kaldet Dativus; 4) Tingsobjectsforsoldsendelsen, eller Tingsobjectscasus, sædvanligens kaldet Accusativus; 5) Compellativforsoldsendelsen, eller Compellativscasus, sædvanligens kaldet Vocativus.

§. 10.

Det er egentlig blot Substantiverne og Pronomenerne, som efter deres Natur kunne modtage disse Forholdsendelser; dog modtage ogsaa Adjektiverne saavel disse som Tals- og Kjøns-Endelserne, der tjene tilhobe til at vise, til hvilke Substantiver de have Hensyn. Foreningen af alle de Forandringer, som et Substantiv, Adjektiv eller Pronomen kunne modtage, for at tilkendegive Tal, Kjøn og Casus, kaldes Declination (Ordendelsesforandring); og at fremstige et saadant Ord, ved i en vis Orden at lade det glemmengaae alle disse Forandringer, er det, som man kalder, at declinere.

Sjette

Sjette Capitel.

Om Ordenes Beining ved Gradus, Sammenligningsgrader.

§. 1.

Eigesom i Danmark adskillige, saavel Substantiver som Verber, ved egne enten Ord, Ordformer eller Endelser, udtrykke det Større eller Mindre af den Tings eller Beskaffenhedens Omfang, som de betegne, f. Ex. Mast, Stormast; Far, Erkenar; - Sumrer, sover, snoksøver; seer, stuer, stirrer; - Gjæssling (af Gaas); Lædike (af Lade); Dulle (af Due); Vænge (af Vang); saaledes kunne ogsaa de Egenskaber og Beskaffenheder, som Adjektiverne udtrykke, modtage Besiermelser af det Mere og det Mindre, f. Ex. høi, højere, høiest; lav, lavere, lavest. Egenskaber kunne nemlig betragtes ligefrem, uden noget Hensyn til deres Omfang, f. Ex. stor, lykkelig, smuk, viis. De kunne ogsaa betragtes saaledes, at den Omfangsgrad, som de have hos eet Subject, enten sammenlignes med den Omfangsgrad, som de have hos et andet, f. Ex. "Alexander var lykkeligere end Hannibal", eller saaledes, at Omfangsgraden af toende Egenskaber hos eet og samme Subject sammenlignes, f. Ex. "denne Pige er mere smuk end forstandig". Endeligen kunne de ogsaa betragtes

C 2

tragtes saaledes, at de hos een Gjenstand tankes i Besiddelse af en Omfangsgrad, der overgaaer den, hvormed de tankes hos alle andre, f. Ex. "Socrates var den viseste af alle Græker". Det er det, man kalder Gradus, Sammenligningsgrader, der i Dansken kunne udtrykkes alene ved en Forandring i Adjektivets Endelse, som lykkelig, lykkeligere, lykkeligst; smuk, smukkere, smukkest; vilis, visere, visest. Der gives andre Sprog, f. Ex. det Franske, som alene kunne udtrykke disse Grader ved Adverbierne meer og mest, der ogsaa i visse tilfælde bruges i Dansken.

S. 2.

Man kalder det Positiv, (Lighedsgrad) naar Beskaffenheden nævnes uden Sammenligning og uden noget Hensyn til det Mere eller Mindre af Omfang; Comparativ, (størstilt Fortrinsgrad) naar den samme Beskaffenhed nævnes med Sammenligning imellem forskellige Grader af Omfang; Superlativ, (almindelig Fortrinsgrad) naar en Beskaffenhed nævnes med et Omfang, som er større end det samme Beskaffenhed har hos alle andre Gjenstande.

Endeligen maa det merkes, at Nogle hertil føljer endnu en Grad under Navn af Ampliativ, (usammenlignende Fortrinsgrad) naar Beskaffenheden tankes med en stor Grad af Omfang, men uden Sammenligning, f. Ex. "Alexander var overmaade

lyk-

lykkelig", og en anden Grad under Navn af Diminutiv, (nedsettende Fortrinsgrad) naar Beskaffenheden tankes alene med Sammenligning af den mindre Omfangsgrad, den haver hos en Gjenstand i Forhold til en anden, f. Ex. "Carl er mindre end hans Broder; Henrik er mindre munter end Fris"; men, da Brugen ei har indført egne Former i Sprogene for disse Omfangsgrader, af hvilke Diminutivet besuden virkelig udtrykker en højere (og ei en ringere) Omfangsgrad af den Beskaffenhed, som den rigtigen antages at beregne med mindre Omfangsgrad, ere de ei i Almindelighed indbefattede under Sammenligningsgraderne.

Adverbierne kunne, ligesaavel som Adjektiverne, modtage Sammenligningsgrader.

Syvende Capitel.

Om Ordenes Forandringer ved Tempora, Personer, Modi og Former, (Conjugation).

A.

Om Ordenes Boining ved Tempora, Tider.

S. I.

Alle de Domme, som vi følde om de Ting, der ere Gjenstande for vores tanker, have Hensyn til en nærværende, forbigeangen eller tilkommende Tid; vi betragtes nemlig de Beskaffenheder, som vi tillegge Tingene, saaledes,

ledes, at de epten nu henhøre til hem, eller tilforn have henhørt til dem, eller engang skulle henhøre til dem. Denne Omstændighed af Tid forandrer intet enten i Subjectets eller Prædicatets Natur; den modificerer alene Ideen om Subjectets Tilværelse og dets Forhold til Prædicatet; og, da det er ved Verbet, at denne Subjectets Tilværelse og dets Forhold til Prædicatet udtrykkes, saa er det og ved Verbets Modification og ved dets forskellige Skikkeler, at man kan udtrykke disse forskellige Omstændigheder af Tiden. Vi sige f. Ex., dersom der tales om en forbgangen Tid, det har regnet; dersom der tales om en nærværende Tid, det regner; og, dersom der tales om en tilkommende Tid, det vil regne. Det er disse til at tilkjendegive Omstændigheder af Tid kendte Dannelser, som kaldes Tempora, Tider.

§. 2.

Der gives altsaa en tredobbelt Forskjel af Tiden, nemlig: a) den nærværende Tid, i hvilken noget skeer, f. Ex. jeg skriver, b) den forbgangne Tid, i hvilken noget er skeet, f. Ex. jeg har skrevet, og c) den tilkommende Tid, i hvilken noget vil eller skal skee, f. Ex. jeg vil skrive; den første af disse Tider kaldes sedvanligens Præsens, (Vutid), den anden Præteritum (Gortid), og den tredie Futurum (Fremtid). Hertil indstørke sig alle Omstændigheder

af

af Tid, og det er umueligt, at en Ting, som er tilstændt for den Tidendes Dom, ei skulde henhøre til een af disse Tider. Men, endskjont indstørkede til disse trende Hoved-Tidsforskel, kunne vi dog endnu betragte saavel den forbgangne som tilkommende Tid under et dobbelt Hensyn. En Handling, som er forbgangen, kan nemlig enten staage i Forbindelse med en anden, eller den kan tankes ganske for sig selv og uden alt Hensyn. Hvad det første angaaer, ere evende Tilselbe her muelige. Undertiden er en Handling ei fuldkommen tilende, naar en Anden allerede begynder, saataat den første ligesom afbrydes ved den anden, og paa denne Maade ophører. Dersom jeg f. Ex. sidder og skriver et Brev til min Fader, og i det Samme en Ven kommer, for at besøge mig, saa maatte jeg, uagtet mit Brev ei er forbi, dog i det mindste høre op med at skrive, saalænge min Ven bliver hos mig. Her er da en Handling, som afbrydes ved en anden; den første var endnu et forbi, da den anden begyndte. Jeg maatte altsaa, naar jeg vilde fortælle en Anden dette, udtrykke mig saaledes: "da jeg skrev et Brev til min Fader, kom min Ven for at besøge mig". Undertiden er en Handling allerede virkelig tilende, naar en Anden begynder. Her have vi da atter evende Handler, som have Hensyn til hinanden, ligesom i forrige Tilselde; men den første er ei længere, som før, i Begreb med at fuld-

fuldendes, og afbrydes heller ikke ved den anden; men den er allerede ganske forbi. Dersom jeg, for at bruge samme Exempel som før, sad ved mit Bord, og havde skrevet et Brev til min Fader, og min Ven i det Samme kom, for at besøge mig, saa havde jeg her' etter tvende Handlinger, som havde Hensyn til hinanden; men den første Handling var her allerede tilende, da den anden Handling begyndte. Jeg maatte altsaa, naar jeg vilde fortælle en Anden dette, udtrykke mig anderledes end forhen, og sige: "da jeg havde skrevet et Brev til min Fader, kom min Ven, for at besøge mig". Men en forbigantern Handling kan ogsaa tankes ganske for sig selv og uden alt Hensyn paa nogen anden Handling. Dersom jeg f. Ex. siger: "jeg har skrevet til min Fader"; saa har jeg her nævnet en forbigantern Handling som fuldført, uden at den enten er blevet afbrudt ved en anden Handling, eller at en anden Handling er fulgt paa den. Den første af disse forbiganerne Tider kaldes sædvanligens Imperfectum (den hensigtede Fortid); den anden Plusquamperfectum (den hensigtede Førfortid); den tredie Perfectum (abolutum el. simplex, den uhensigtede Fortid). *)

Ligesom

*) Man kan fra denne Synspunkt betragte de forbiganerne Tider, som relative (hensigtede), hvortil hører Imperfectum og Plusquamperfectum, og absolute (ei hensigtede), hvortil hører Perfectum; ligesom og det forste Futurum hører til de absolut, det andet Futurum til de relative Tider.

Ligeledes kan en Handling, som er tilkommende, enten tankes saaledes ganske for sig selv og uden alt Hensyn, eller den kan tankes i Forbindelse med en anden Handling, paa den Maade, at den, hvisinde endnu tilkommende, skal allerede være tilendebragt og forbigantern, naar den anden skal begynde. Maar jeg f. Ex. siger: "jeg vil skrive et Brev", saa har jeg nævnet en tilkommende Handling uden alt Hensyn til nogen anden Handling. Denne Tid kaldes sædvanligens Futurum simplex el. absolutum (den uhensigtede Fremtid). Siger jeg derimod: "naar jeg faaer skrevet dette Brev, saa skal jeg komme til dig"; saa har jeg her tvende tilkommende Tider, som ere deri forskellige, at den tilkommende Handling, som med den første udtrykkes, aldeles ei kan tankes, uden Hensyn til den Handling, som tilkjenngives ved den anden, og at den første desuden skal være tilende, forend den anden skal begynde. Denne tilkommende Tid kaldes sædvanligens Futurum exactum (den hensigtede Forsfremtid).

§. 3.

Intet er mere forskelligt end Tidernes Antal i forskellige Sprog; og ligesaa er den Maade, hvorpaa Tiderne forandres, meget forskellig; thi snart seer den ved en Forandring i Endestavelsen eller nogen anden Deel af Verbet; snart seer den ved en Forening af to eller flere Verber.

B.

Om Ordenes Væning ved Personer.

§. 4.

Vi have i det Foregaaende set, at Verbet, for at tilkendegive det Subject i Sætningen, til hvilket det staar i Forhold, i mange Sprog antager Adskillelsen af Kjøn og Tal; hvilken Adskillelse leder Talsens Mening, og giver Constructionen mere Frihed og Velklangen flere Hjælpefilder. Men foruden denne Adskillelse antager Verbet endnu en anden, som end mere bidrager til Udtrykkets Tydelighed, nemlig Personendelsen. Subjectet i en Sætning er nemlig altid enten den Person, som taler, eller den, til hvem man taler, eller en Person eller Ting, som er forskellig fra begge. I første Fald udtrykkes Subjectet ved jeg (eller vi), i andet Fald ved du (eller I), i tredie Fald ved Tingens eget Navn, eller, hvis den ei nævnes, ved han, hun, den, det (eller de). Men Verberne antage ogsaa i mange Sprog forskellige Endelser, for at udtrykke disse forskellige Tilfælde; i Latinen, Græsken og flere Sprog er denne Forskjellighed meget stærkt udtrykt, saasom: *lego*, (jeg læser) *legis*, (du læser) *legit*, (han læser) *legimus*, (vi læse), *legitis* (J læse), *legunt* (de læse); og da disse forskellige Endelser ere tilstrækkelige til at betegne, om Subjectet er iste, anden eller 3die Person, saa er det

i saa-

i saadanne Sprog næsten aldeles undskyndigt, at udtrykke Subjectet, naar det blot er et Pronomen. I det danske Sprog findes disse Personendelser i Verberne slet ikke; thi vel sagde man i ældre Tider endnu: du øst, du varst, du blevst, du fikst; men disse Endelser ere, som forgældede, nu aldeles ikke i Brug.

§. 5.

Det er imidlertid ei alle Verba, der saaledes lader sig forbinde med alle tre Personer som Subjecter; der gives Verber, som udtrykke Subjectet paa en ubestemt og vidtstig Maade, og man bruger da, i Dansk og i flere Sprog, i Almindelighed som Subject enten den tredie Persons Pronomen i Intektion eller det pronominaliske Adverbium *der*, f. Ex. "det regner; det blæser; det hagler; der er mørkt i dette Hus; det anstaar mig ei; der tales i Forsamlingen"; hvilke Sætninger paa en ubestemt Maade tilkendegive det Samme, som sagde man: "Regnen regner; Vinden blæser; Haglen falder ned fra Luf-ten; den Ting anstaar mig ei; Mørkhed er i Hu-set; Talen føres i Forsamlingen". Paa samme Maade gives der Verba, der vel lader sig forbinde med en bestemt Gjenstand, som Subject, men dog kun saaledes, at denne Gjenstand omtales, aldrig forestilles enten selv talende (første Person) eller at tiltales af andre (anden Person), f. Ex. "Tingen skeer sædvanligek;

ligen; denne har blæder (b. e. passer, anstaaer) hende vel". Saadanne Verber, der i Almindelighed urigtigen kaldes upersonlige, kunne, til Forskjel fra de Verba, som lade sig forbinde med enhver grammatical Person, kaldes ufuldkommenn personlige. Ligefaa fortjener det her at anmerkes, at det pronominaliske Adverbium der undertiden sættes istedet for Sætningens sande Subject, der siden udtrykkes under Form af et Complement, eller i det mindste gives et Sted, som er forskelligt fra det, Subjectet plejer at have, f. Ex. "der er en Gud i Himlen, for: en Gud er i Himlen"; "der ere udentvist endog blandt Slave nogle gode Mennesker"; ved hvilken Udtryksmaade selv Prædicater, der indeholde et fuldkommenn personligt Verbum, erholsde Eighed med ufuldkommenn personlige Prædicater.

C.

Om Ordenes Boining ved Modus, Maader.

§. 6.

Vi have tilforn seet, at enhver Samling af Ord, som bestaaer af et Subject, et Prædicat og et Verbum, danner en Sætning, og at enhver saadan Sætning indeholder en Dom. Vi ville nu faae at see, at der gives forskellige Slags Sætninger, svarende til de forskellige Maader, hvorpaa vor Sjels Domme fremsættes. Og disse forskellige Maader

rette

rette sig naturligvis efter de forskellige Tilstande, hvori vi gaae frem i Brugen af vore Sjellevner. Vi begynde med at twile; fra Twil gaae vi over til at dømme, og fra denne Tilstand til at ville; og disse Tilstande føde af sig trenede Hovedslags af Sætninger, som kunde kaldes beraadslaende, bekræftende og villende. Til det beraadslaende Slags henhører den spørgende Sætning, naar vi ei udtrykke nogen vor Sjels Dom, men alene en Uttring, hvorved en anden opfordres til at meddele os en Kundskab, vi ei have. Til det bekræftende Slags henhører den bestemte Sætning, der udtrykker en vor Sjels Dom, som vi ønske at meddelse andre. Til det villende Slags henhøre a) den befalende Sætning, der udtrykker et et Bud, et Maad, en Von o. s. v., og b) den ønskende Sætning, der udtrykker en blot Utræae, et Ønske, som det ei staar i vor Magt at opfylde.

Exempler paa disse Sætninger ere folgende.

- Spørgende Sætning. Elster du mig?
- Bestemt Sætning. Jeg elster dig.
- Befalende Sætning. Giv mig din Haand!
- Ønskende Sætning. Du Komme lykkeligen tilbage!

§. 7.

Men der gives endnu en anden Forskjellighed af Sætninger, som har sin Grund deri, at meget ofte flere Sætninger ersaaledes forbundne med hverandre,

dre,

dre, at deres Mening for en stor Deel beroer paa deres Forbindelse, og at man ci kan adskille dem, uden at tilintetgjøre den hele Forestilling, som udspringer af deres noie Forening. Paa Grund af disse Forhold, hvori Sætningerne staac til hverandre indbyrdes, kunne de deles i Hovedsætninger og Bisætninger. Hovedsætning kaldes den Sætning, som et afhænger af nogen anden; Bisætning kaldes en Sætning, naar den afhænger af en anden Sætning saaledes, at den tjener til dens Complement. Personen saadan Bisætning, skalinde afhængig af en anden, dog tjener til at udtrykke en vor Sjels Dom, hvilken vi ville meddele andre, hvorfor den endnu til det bekræftende Slags Sætninger, og kaldes en bestemt Bisætning; er den derimod saaledes afhængig af den anden Sætning, at den blot tjener til at udtrykke et Ønske, en Villie, en Befaling, et Forbud, en Vurdering, et Niemed, en blot mulig Værligelse, hører den ei længere til de bekræftende Sætninger, men bliver i sit Udsagn uvis; en saadan Sætning kaldes en underordnet Bisætning.

- Exemplar paa disse Sætninger ere følgende.
- Hovedsætning og bestemt Bisætning. "Jeg veed, at du elsker Arbeid".
  - Hovedsætninger og underordnede Bisætninger. "Jeg beder, at du vil lære din Lexie".
"Han saarede sin Broder, saa at denne døde endnu

endnu samme Dag". "Jeg har nu sagt dig det, for at du kan rette dig derefter."*)

§. 8.

Da nu Talen bør være et noiagtigt Malende af vor Sjels Forestillinger, maae Sprogene være i Bevægelse af Midler til at characterisere enhver Sætning saaledes, at det kan sees, om den udtrykker en Troiol, en Dom eller en Villie; og det er ei mindre nosvendigt, at de ved forskellige Særligheder ligeledes maae kunne tilkendegive Naturen af de Forhold, hvori flere Sætninger, hvis Forening udgjor et Heelt, staac til hverandre, saaledes at man kan skelne en ubestemt, afhængig og underordnet Bisætning og en uafhængig Hovedsætning fra hinanden. Disse forskellige Sætninger adskilles ogsaa virkeligen i Sprogene snart ved den Orden, man lagttager i Subjectets, Predicatets og Verbets Stilling, snart ved Conjunctioner, og snart ved forskellige Dannelsser, som Verbet, der egentlig er det Ord, hvori Sætningens Udsagn indeholdes, efter Dennes forskellige Natur, antaer. Det er disse Verbets forskellige Dannelsser, som kaldes Modi, Maader. Det kunde gives ligesaa

*) Betingede Sætninger, der kunne betragtes som indbyrdes afhængige, hinanden underordnede, udtrykkes i Dansk ved Imperfekter i uvis og næsten præsentif Betydning, f. Ex. "hvis du var ilog, fulgte du mit Raad". cf. S. 48.

sæ mængde Maader, som der gives forskellige Slags Sætninger; men der er neppe noget Sprog, som indtil den Grad mangfoldiggjør Verbernes Maader. Modernes Antal er også i de forskellige Sprog meget forskellig; de, hvis Brug, i de fleste Sprog, er almindeligt, ere: A. de uafhængige, et underordnede, Modi, nemlig 1) den Bestemte, som sædvanlig kældes Indicativus (d. e. ligefrem tilkendegivende); 2) den Spørgende, Interrogativus, som i Dancken alene er forskellig fra Indicativ ved det Sted, Nomet indtager, da det i spørgende Sætningser altid sættes umiddelbart efter Verbet; 3) den Beskæftende, Imperativus; 4) den Ønskende, Optativus; B. den afhængige og underordnede, som sædvanlig kældes Conjunctions eller Subjunctions, men som i Dancken ei egentlig er forskellig fra Indicativ, fra hvilken den alene adskiller sig ved vise Conjunctioner og Brugen af Imperfector i presentist og usvis Betydning.

§. 9.

Disse Modi, som tilsammen kunde kældes de personlige, forudsætte altid et Subject, der ved Verbet er forbundet med Prædicater; men foruden dem gives der også andre Modi, i hvilke Verbet paa en vis Maade opphører at være Verbum, fordi det mistet en Deel af Verbets Beskaffenheder, og med det, som deraf beholdes, forener Nomets eller Adjectivets

ækstivets Egenskaber. Verbet tilkendegiver et Subject Tilsættelse med Hensyn til et Prædicat; denne dets Bestemmelst forudsætter deraf altid et Subject og det er deraf, at det i alle de Modi, om hvilke vi hidtil have talet, kan antage en Formel af Køn, Tal og Personer, som tjener til at give det Overensstemmelse med sit Subject. Men man kan også bruge Verbet deels saaledes, at det forbinde Tilsættelseideen med sit Prædicat, uden at bestemme det Subject, i hvilket Tilsættelsen har Sted; Begrebet om Tilsættelsen betragtes altsaa da med Assondring af Subjectsbegrebet; og denne Modus kældes deraf den impersonlige, Infinitivus; f. Ex. at læse, at være, at gaae. Denne Maade hører virkeligen til Verbet, forsaavidt den altid indbefatter Tilsættelsens Begreb, som værende hos et Subject, og kan paa Grund deraf have forskellige Tider; men den har hverken Køn Tal eller Personer, eftersom den ei har udtrykkeltigen noget bestemt Subject, ester hvis Køn, Tal eller Person den kunde rette sig; den ligner de abstracte Nommer deri, at den altid betegner en Handling eller Tilsættelsemaade. Man kunde deraf sige, at Infinitivet er den substantivistiske Betænkelse af Verbet; f. Ex. at gaae, d. s. s. Gang; at læse, d. s. s. Læsning; at være, d. s. s. Tilsættelse; og denne Modus kældes deraf også den substantivistiske Mo-

dus *). Deels kan Verbet bruges saaledes, at det kun paa en ubestemt og relativ Maade udtrykker det Subject, hvortil det hører, men tillige udtrykker dets Tilværelse med Hensyn til et bestemt Prædicat; og dette er den anden Modus i Verbet, som vi her skal tale om, og som ligner Adjectivet; denne Modus, som man kalder Participium, den adjectiviske Maade, har da det tilfølles med Verbet, at den udtrykker en Tilværelse; og kan derfor have forskellige Tider; men den har tillige saameget tilfølles med Adjectivet, at den, ligesom dette, altid indeholder Ellipsen af Relativet som; den kan derfor og, ligesom Adjectivet, have Kjøn, Tal og Casus; f. Ex. "en Lov, bestemmende Dødsstraf", hvori bestemmende er d. s. s. som er bestemmende, som bestemmer. Man kunde derfor sige, at Participlet er den adjektivisk tænkte Bemærkelse af Verbet.

D.

Om Ordenes Boining ved former.

§ 10.

Toruden Tilværelseseideen med Hensyn til et Prædicat, indeholder Prædicatsverbet tillige Prædicater

Selv;

*) Naar i nogle Sprog, som ogsaa er tilfældet i Dansken, den infinitiviske Modus bruges som en personlig Modus med et bestemt Subject, f. Ex. "jeg lader ham løbe"; saa maa denne Ordfoining, der siden skal omtales, betragtes som en føregen Afsigelse fra den almindelige Brug, som ei kan anses for at tilintetgjøre denne Maades oprindelige Bestemmelse.

selv; og dette Prædicat udtrykker altid enten en Handling eller en Beskaffenhed. Efter Prædicatets forskellige Bemærkelse ere Verberne forskellige Slags.

Der gives blandt Verberne nogle, som i sig selv indebefatte et fuldstændigt Begreb, f. Ex. jeg søger, vaager, ligger, staaer, gaaer, og som derfor kunne kaldes absolute, ei hensigtsende; andre Verba gives der, som ei saaledes indeholde i sig selv noget fuldstændigt Begreb, men, for at frembringe dette, kræve et Complement, f. Ex. jeg seer, betragter, eier, elsker, staaer; hvilke derfor kunne kaldes relative, hensigtsende. Dog kunne de samme Verber ofte bruges suart i en absolut, og snart i en relativ Mening; f. Ex. "jeg hører hjem" og "jeg hører min Stoder hjem"; "jeg rider hjem" og "jeg rider Hesten hjem"; "jeg kommer strax" og "jeg kommer Galt i Maden". Ligeledes gives der Verber, som, for at frembringe et fuldstændigt Begreb, kræve to Complementer, og derfor kunne kaldes dobbelt relative; f. Ex. jeg giver, hvilket nødvendigvis forudsætter baade en Ting, som jeg giver bort, og en Person, til hvem jeg giver den.

De relative Verber forbinder enten umiddelbart eller middelbart med deres Complementer. De, som umiddelbart forbinder med deres Complementer, og hvis Hensigtselse (Relation) synes umiddelbart at virke paa en anden Ting, kaldes transitive, umiddelbart

hensigtsende, f. Ex. "jeg elsker min Son"; jeg hader Hjælten"; de andre kaldes intransitive, middelbart hensigtsende, f. Ex. "jeg stoler paa min Ven"; "han henhører til Selskabet", fordi disse Verber alene ved Hjælp af Präpositioner kunne forbindes med des res Complementer. Dog kunne de samme Verber underiden bruges snart som transitive, snart som intransitive, f. Ex. "jeg seer paa en Hest" og "jeg seer en valig Hest"; "jeg læser i en Bog", og "jeg læser en smuk Bog"; "jeg hører paa ham" og "jeg hører ham". De absolute og intransitive Verber kaldes ogsaa Neutra, fordi de hverken udtrykke nogen Handling, som Subjectet gjør, eller nogen, som gjøres ved Subjectet, men alene en Beskaffenhed ved Subjectet, uafhængig af al Handling, blot en Maade at være paa.

De relative Verber udtrykke undertiden en Handling, for hvilken den samme Person eller Ting, der er dens Subject, forestilles som Complement eller Object, f. Ex. "jeg brænder mig; du bedrager dig; han dræber sig"; ligesaa: "jeg blues; du harmes; han forsærdes, forbæuses." Et sagdant Verbum kaldes et reflecterende, tilbagevirkende Verbum. Andre Verber udtrykke en Handling, hvorved to eller flere Subjecter forestilles at virke paa hverandre, f. Ex. "han slændes; du bandes; han slæsses (med sin Broder); de kysses." Saadanne Verber kaldes reciproqvs, gjensidigtvirkende.

Disse

Disse Verbernes forskellige Bemærkeller kunde vel alle udtrykkes ved egne Dannelsler af Verba, ved hvilke de indbyrdes kunde skelnes fra hverandre; ogsaa gives der Sprog, hvori f. Ex. de reflecterende Verber have en egen fra de øvrige relative Verbers Form afgivende Dannelse, og vi ville ligeledes have set, at i Dansk de reciproqve Verber ogsaa have en saadan egen Dannelse, hvorved de adskille sig tildeels fra de øvrige Verber. Dog er det langt fra, at alle disse Bemærkeller i Sprogene virkelig skulde have egne characteristiske Dannelsler, og endnu mindre maa man troe, at noget enkelt Sprog ved saadanne egne Dannelsler skulde adskille dem alle. Det er heller ikke derfor, at disse Verbernes forskellige Slags her bemærkes, men alene for at denne Beji at komme til en anden characteristisk, for de fleste Sprog almindelig, Formforandringer, som finder Sted, i de transitive Verber.

§. XI.

I de transitive Verber, der udtrykke Ideen af en Handling, kan Prædicatet undertiden tilkjendegive en Handling, som Subjectet gjør, f. Ex. "Sophie slæer sin Hund"; men undertiden tilkjendegiver det en Handling, som Subjectet ikke gjør, men gjøres ved det af en anden Ting, og som det lidet mod sin Willie, i det mindste uden at bidrage dertil, f. Ex.

"Hun-

"Hunden slæss af Sophie". I første Tilselde kaldes Prædicatet activt (Handlende), i sidste Tilselde passivt (Slidende); og det er disse forskellige Danselser, som det transitive Verbum, for at udtrykke Prædicatets forskellige Bemærkelses, eftersom det enten tilkendegiver en Handling eller en Lidelse, anstager, der kaldes Former. Disse ere, efter de tvende forskellige Synspuncter, under hvilke den samme Handling kan betragtes, i Almindelighed tvende, nemlig den active Form, der udtrykker en Handling, som Subjectet gør, og den passive Form, der udtrykker en Handling, der gjøres ved Subjectet af et andet virkende Væsen. Saaledes er i Dansk Endelsen paa r Verbernes characteristiske Form for active Prædicater, og Endelsen paa s for passive Prædicater, ligesom i Latinen Endelsen af Verba paa o for hine og paa or for disse *). Imidlertid ere disse Former ei saa udelukkende tillagte den active eller passive Bemærkelse, at derfra aldeles ingen Undtagelse skulle finde Sted; der gives i Latinen Verber paa o, som have en passivisk, f. Ex. *vapulo* (jeg slæss, søger Hug), og Verber paa or, som have en activisk Bemærkelse, f. Ex. *hortor* (jeg opmuntrer); og paa samme Maade gives det i Dansk Verber paa s, som, foruden

den

*) Grækene have i Verber for den reflecterende og reciproque Bemærkelse en tredie Form under Navn af Medium.

den reciproque og reflecterende Bemærkelse, disse Verba have, og som i nogle Verber aldeles ligner det græske Medium, f. Ex. "jeg minder ham" (Activ), "han mindes af mig" (Passiv), "jeg mindes ham" (d. e. minder mig om ham, Medium), - "jeg blæses" (d. e. skammer mig, Medium, rest.), "jeg slæsses" (Medium, recip.), have en aldeles activisk Bemærkelse, f. Ex. "jeg mindes den Ting ret vel; jeg læn ges." Må man maa derfor vel adskille et Verbums Form fra dets Bemærkelse. For at lette denne Adskillelse, gjorde man bedre i at kalde den Form, der almindeligst, er tillagt det active Prædicat, den subjective Form, og den Form, som almindeligst er tillagt det passive Prædicat, den objective Form; paa Dansk kunde hin, hvori Hensigtskeden gaaer fra Subjectet til en anden Gjenstand, kaldes Hensigtsformen, og denne, hvori Hensigtskeden gaaer til Subjectet fra en anden Gjenstand, Tilsigtsformen.

§. 12.

Et Prædicat, som i eet Sprog er activt, kan ei have andet end et activt Prædicat til noiggien modsvarende i et andet Sprog; og ligesaa er det med et passivt Prædicat, der kræver et passivt Prædicat til noige modsvarende i ethvert andet Sprog; men et Verbum, hvis Form i eet Sprog er subjectiv, kan gjerne have til modsvarende i et andet Sprog et Ver-

Verbum i objektiv Form, og et Verbum, hvis Form i et Sprog er objektiv, kan gjerne svare til et Verbum i et andet Sprog, hvis Form der er subjektiv. Saaledes ere Latinernes seqvor, og Danskens, jeg følger, begge active Prædicater; men seqvor har den objective, og følger den subjective Form.

§. 13.

Den objective Forms Brug kan henføres til tre Hjemmed. For det første bruges den til at udtrykke en Handling, uden at nævne den Person, fra hvem Handlingen har sin Oprindelse, enten jeg nu i kendskab med ham, eller ej vil, at han skal være bekjendt; f. Ex. "Eline forurettet; Ganganelli er blevet forgivet." For det andet bruges denne Form, omendskjønt den handlende Person tillige nævnes, i Særdeleshed, naar jeg vil feste Opmærksomheden mere paa den Person eller Ting, som er Gjenstanden for Handlingen, end paa den handlende Person; f. Ex. "Britannicus blev forgivet af Nero;" i hvilket Fald Britannicus er Hovedgjenstanden for min Fortælling, og den handlende Person kun nævnes som en Bisag, da jeg dertil imod, hvis det havde været min Hensigt, at fortælle Neros Forbrydelser, maatte have sagt: "Nero forgav Britannicus." Man bruger endeligen for det tredie den objective Form, for at give Udtrykket mere Afvekling og Unde.

§. 14.

Foreningen af alle de Forandringer, som eet og samme Verbum kan modtage, for at tilkjendegive Formerne, Moderne, Personerne, Tiderne, Kjønnene og Talleve, kaldes Conjugation (Tidsforandringsordets Omdannelse); og at fremstige et Verbum, ved at lade det efterhaanden gennemgaae alle disse Forandringer, er det, som man kalder at conjugere.

Anden

Anden Deel.

Den danske Sproglæres Paradigmatik.

Første Capitel.

Om Substantivet, Ejenstandsordet.

§. I.

Substantivet er den Taledel, som betegner en Gjenstand paa en bestemt Maade, og udtrykker saaledes Navnet paa en Person eller Ting, der enten virkelig er til, eller kan tankes som noget, der kunde, som en i sig for sig selv bestaaende Ting, være til, f. Ex. Napoleon, Helt, Spøgelse, Godhed.

Substantiverne ere enten a) Propriet, Egnenavne, (Nomina propria), som betegne Wesener ved Ideen om deres individuelle Natur, d. e. paa en saadan Maade, at denne Betegnelse ei er anvendelig uden paa eet Wesen alene, f. Ex. Napoleon, Cæsar, Paris, Kjøbenhavn, Bucephalus, Gjordano, eller b) Appellativer, Fællesnavne (Nomina appellativa) som betegne Wesener ved Ideen om en for

alle

Individer af samme Slagz følles Natur, f. Ex. Keiser, Helt, Menneske, Bye, Best, Hund, eller c) Abstracter, Egenstabsnavne (Nomina abstracta) som hverken betegne Individer eller hele Classer af Wesener, men blot Egenstaber, Beskaffenheder eller Maader at være eller handle paa, hvilke besragtes som uafhængige af de Wesener, hos hvilke de findes, f. Ex. Vensteb, Frygt, Glæde, Dyd, Guldkommenhed, Godhed.

Proprierne, Egnenavnens ere enten a) egentlige Propriet, d. e. saadanne, der ei kunne benævne andet end eet eneste af alle tilværende, bekjendte Individer, f. Ex. Kjøbenhavn, Berlin, London, Madrid, eller b) uegentlige Propriet, d. e. saadanne, som kunne betegne flere enkelte Individer, dog ei saaledes, at de paa eengang omfatte alle Individeters Benævnelse, men særligt magae lægges til hvert enkelt Individ især, for at kunne benævne det, f. Ex. Karl, Peter, Juel, Nykøbing, Viborg. Endeligen kunne Egnenavnene endnu kaldes Zakryprier, naar de betegne et individuelt Begreb saaledes, at det tillige angiver nogle af dets Beskaffenheder, f. Ex. Rundetaarn, Holmegaard, Karl den Store, Valdemar den Sejerrige,

Annærling.

At eet og samme Ord kan bruges baade som Præ-
prium og som Appellativum, d. e. snart betegne in-
dividuelle, snart almindelige eller Slags-Begreber,
vise Ordene Svane, Høg, Ør, der snart bruges som
Navne for enkelt Mand (f. Ex. Biskop Svane, Provst
Høg, Peder Ør) og snart som Navne for hele
Dyrslags.

Under Appellativerne henhøre, som særegne Slags
af Substantiver, a) Collectiver, Samlingsnavne,
som i Singularis bemærke en Mængde, f. Ex. en
Hob, Plur. Hob; en Skare, Plur. Skarer; en
Forsamling, Forsamlinger, og b) Diminutiver,
Kormindskellesnavne, som ved en egen Endelse giv-
et det oprindelige Substantiv et Vibegreb af Lidenhed
eller Ringhed, f. Ex. Bidling (en lille Blb), Ryl-
ling (en lille Rok or Hane); Dulle (en lille Due);
Lædike (en lille Lade); Vange (en lille Vang).

§. 2.

Substantiverne ere fremdeles enten a) enkelte,
som: Gud, Ord, eller b) sammensatte, som:
Guds frygt, Ordbog.

De sammensatte Substantiver dannes paa flere
Maader. a) Nogle sammensættes uden al Forandring,
som: Ordbog, Stuedør; b) Andre bortkastet en
Vocal i Enden af det første Substantiv, som: Eg-
gerrighed (af Ere og Gjerrighed); Kvindfolk (af

Kvinde

Kvinde og Folk); c) Andre tillegge til det første
Substantiv Vocalen e, som: Barnedaab (af Barn og
Daab); Præstegaard (af Præst og Gaard); Latte-
frost (af Mat og Frost); d) Andre sætte Bogstavet s
(Eiendomsforholdsendelsens Marke) til det første Sub-
stantiv, som: Fredsslutning (af Fred og Slutning),
Mindesmerke (af Minde og Mærke).

Annærling.

Materien, hvorf. noget bestaaer, sammensettes
som Substantiv med Engens Navn, som: Træbils-
billed, Selvskee, Kobberkar.

§. 3.

Substantiverne forandres i Dansken paa to Ma-
der: nogle moveres; alle declineres.

Moveres, d. e. forandres fra Hankjønsord til
Hunkjønsord, kunne alene de Substantiver, som be-
tegne et levende Væsen, og denne Forandring, som
udtrykker det naturlige Kjøn, skeer da ved at tillegge
Endelsen inde eller stæ, som: Löve. Lövinde; Ba-
ger, Bagerstæ. I Proprietier legges undertiden ved
Mationen e til Hankjønsordet, f. Ex. Bent, Bente;
Johan, Johanne. Af Pog dannes Pige

Tovrigt har det danske Sprog for Substanti-
verne kun tvende grammatiske Kjøn, nemlig: a)
Stælleskjøn (Genus Commune), som indbefatter Ma-
sculin

sculin (Hankjen), og Feminin (Hunkjen), og b) In-
terkjøn (Genus Neutrum); høint tilkendegives ved
Artiklen en og den, dette ved Artiklen et og det.
En Mand, Manden, en Dør, Døren, den store
Mand, den smale Dør, ere saaledes med dette Hensyn
fælleskjøn, og et Bord, Bordet, det sorte
Bord, ere Intekjøn.

Sammensatte Ord beholde det Kjøn og med Hensyn til Artiklen det Kjønsmærke, som det sidste Ord, hvoraf de ere sammensatte, har: f. Ex. et Haand-
klæde, et Pæretree, men en Bblekone, en Træ-
pere. Hersra undtages dog et Bogstav, men som
og burde hedde en Bogstav, og bruges saaledes i det
udtryk efter Bogstaven og i den bibelske Oversæt-
else; ligeledes et Maaltid.

Merkelige ere andre Ord, som, ved at forandre
Kjøn eller Artiklen, tillige forandre Bemærkelse, f. Ex. en
Bid (Mundfuld), et Bid; en Brug, et Brug (Saugs-
brug); en Digit, et Digit; en Leie (Huusleie), et Leie; en
Lod, et Lod; en Læg, et Læg; en Riis, et Riis; en
Skrift, et Skrift; en Sold, et Sold; en Spand, et
Spand; en Som, et Som; en Tryk, et Tryk.

§. 4.

Numerus, Tal, ere i Dansken to, nemlig:
Singularis, (Enkelttal) og Pluralis, (Fleertal).

Naar

Naar Substantiverne bruges med den ubestemte
Artikel eller uden Artikel, (ligesom og med Objek-
tivernes bestemte Artikel) dannes Fleertallet af En-
kelttallet paa fire Maader, hvorved blot denne forud
maa mærkes, at i nogle Ord a forandres til den be-
slægtede Vocal æ, og o til det beslægtede ø, som i;
Mand, Mænd; Fader, Fædre; Stand, Stæn-
der; Moder, Mødre; Broder, Brødre; Roe,
Røer *). Disse fire Maader ere følgende.

1) Fleertallet bliver uforandret ligesom Enkelt-
tallet: som, et Eg, to Eg; et Baand, tre Baand;

et Haar, mange Haar.

2) Bogstavet e lægges til; hvilket altid står
med de Ord, der i Enkelttallet ender paa det tonsle-
re er og dom, som: en Skræder, to Skrædere; en
Skomager, mange Skomagere; en Helligdom,
mange Helligdomme; en Eiendom, flere Eiendom-
me; men derskeer ogsaa med andre Ord, der ei lade sig
bringe under nogen Regel, som: Himmel, himle; Djæ-
vel, Djævle; Engel, Engle; Discipel, Disciple;
Stol, Stole; Dor, Døre; Hest, Heste; Hat,
Hatte; Land, Lande.

3) Høje

*). Denne Vocalsvaring i Plur. af Stand, næas
det betyder en vis Folkeklasse, finder ikke Sted i
sammensatte Ord af Stand, naar det betyder
Stilling, f. Ex. Gjenstand, Plur. Gjenstande,
(alle Gjenståender).

3) Bogstaver er lægges til dem, som i Sing. ender paa det lydelige e, som: Hjerte, Hjarter; Tavle, Tavler; Vue, Vuer; Høne, Høner; Hane, Haner.

4) Stavelsen er lægges til. Dette seer:

a) med Ord, som ender paa Vocaserne a og u, saasom: Mama, Mamaer; Schema, Schemaer; Tomfri, Tomfrier; Hustru, Hustruer;

b) med Ord, som, endelønt de skrives med det stumme e, dog efter Udtalen synes at ende paa i, o, y, æ, aa og ø, og hvilke, nagr de voxe i Enden, miste dette stumme e, saasom: Malerie, Malerier; Broe, Broer; Skye, Skyer; Træ, Treer; Aae, Aær; Taae, Tær; Øe, Øer; Møe, Mør;

c) med Fleerstavelsesord, som i Sing. ender paa al, an, ant, at, en, ent, eer, eet, hed, ik, in, ing, ist, on, stab, un, ur, som: Admiral, Admiraler; Fasan; Rant, (Octant); Placat; Lagen; Regent, Regenter, (ligesaa Student, Studenter, Client, Clienter; Betjent, Betjenter), Slaveer; Propheet; Sandhed; Grammatik *); Rosin; Myndling, (ligesaa Engling, Englinger, Olding, Oldinger); Sophist; Person; Vidensstab; Basun; Figur; - og desuden i mange andre

Ord,

* Derimod har en Grammatiker efter No. 2 i plur. Grammatikere.

Ord, der ei kunne bringes under nogen vis Classe, f. Ex. Aland, And, Bidsel, Beg, God, Stad, Bon, Dyd o. m. f.

• Anmerkninger.

1. Undtagelser ere Barn, Børn; Gaas, Gjæs; Datter, Døtre; Øre, Ørne (eller Øren); Øre, Øren; *) Øie, Øine; Tilfælde, Tilfælde.
2. Naar Substantiverne bruges med den substantivis se bestemmende Artikel, dannes deres Plur. ikke af Singularis, men alene ved Tillæg af denne Artikel til Ordets Plur. med den ubestimmende eller uden Artikel.

§. 5.

Casus eller Høtholdsendelserne ere i Dansken fem, nemlig:

- a) Subjectscasus eller Nominativ;
- b) Ejendomscasus eller Genitiv;
- c) Personobjectcasus eller Dativ;
- d) Tingsobjectcasus eller Accusativ;
- e) Compellativscasus eller Vocativ.

Det danske Sprog har for Substantiverne to Declinationer:

a) den første, naar Ordet declineres med den ubestimmende Artikel eller uden Artikel, har fire Casus; -

b) den

* Øer er Fleertallet af en Øre, og Ørne Fleertallet af en Ørn.

b) den anden, naar det declineres med den bestemmede Artikel, har fem Casus. Genitivet ender i begge Declinationer paa enten Bogstavet s eller Stavelsen es. I den anden Declination dannes Vocativ af Nominativet ved at bortkaste Artiklen.

A.

Den første Declination.

Med den ubestemmede Artikel.

a.

Sællestjøn.

Enkelttal.

Nom. en Mand. Ex. En Mand har gjort det.
Gen. en Mands. Ex. Det er en Mands Pligt.
Dat. en Mand. Ex. Jeg gav en Mand Brevet.
Acc. en Mand. Ex. Han slog en Mand.

Fleertal.

Nom. Mænd. Ex. To Mænd gik ud paa Marken.
Gen. Mænds. Ex. Det er Mænds Pligt at sørge
for deres Familiers Vel.
Dat. Mænd. Ex. Han sender mange Mænd Penge.
Acc. Mænd. Ex. Drengene bør vise Erbadighed
for gamle Mænd.

b.

b.

Inteksjøn.

Enkelttal.

Nom. et Huis. Ex. Der staar et smukt Huis.
Gen. et Huses. Ex. Et Huses Verdi er meget
paa dets Alder.

Dat. et Huis. Ex. Maleren paasatte et Huis en
hvid Farve.

Acc. et Huis. Ex. Han bygger et stort Huis.

Fleertal.

Nom. Huse. Ex. Disse Huse ere gamle.
Gen. Huses. Ex. Disse Huses Værd er ei stort.
Dat. Huse. Ex. Maleren giver disse Huse et nyt
Udseende.
Acc. Huse. Ex. Eieren vil sælge disse Huse.

B.

Den anden Declination.

Med Substantivernes bestemmede Artikel.

a.

Sællestjøn.

Enkelttal.

Nom. Manden. Ex. Manden er hjemme.
Gen. Mandens. Ex. Mandens Kjole er grøn.
Dat. Manden. Ex. Konen forærede Manden to
Ebler.

E

Acc.

Acc. Manden. Ex. Konen elster Manden.

Voc. Mand! Ex. Hør, Mand! et Ord.

Fleertal.

Nom. Mændene. Ex. Mændene staaes.

Gen. Mændenes. Ex. Mændenes Dragt er under tiden quindagtig.

Dat. Mændene. Ex. De ere Mændene ulydige.

Acc. Mændene. Ex. Konerne pleie Mændene.

Voc. Mænd! Ex. Mænd! værer gode Mænd!

b.

Inteksjon.

Enkelttal:

Nom. Huset. Ex. Huset er fuldefærdigt.

Gen. Husets. Ex. Husets Farve staar sig et længe.

Dat. Huset. Ex. Maleren giver Huset en hvid Farve!

Acc. Huset. Ex. River dog Huset ikke ned endnu!

Voc. Huus! Ex. Du kjære Huus! hvor mine

Barndoms Dage ere hen rundne.

Fleertal.

Nom. Husene. Ex. Husene ere solgte.

Gen. Husenes. Ex. Husenes Indretning er ubeqvem.

Dat. Husene. Ex. De tilbygge Husene en større Høide!

Acc. Husene. Ex. De ere snart ferdige med Husene.

Voc. Huse! Ex. Farvel, I kjære Huse!

c.

Anmerknings til begge Declinationer.

1. De Ord, som i Sing. ende paa det lydelige e, behøve med Substantidernes bestemmende Artikel ei at legge hele Stavelsen en eller et til, men blot Bogstavet n eller t, som: Glæde, Glæde-n, Vindue, Vindue-t.
2. Enkelttalord paa b, d, det lydelige e, f, g, k, l, m, n, p, r, t, v, s, ſ, ſi, legge med den ubestimmende Artikel Bogstavet s til i Genitiv; som: Daab, Daabs; Blad, Blads; Glæde, Glædes; Ta-ris, Taris; Dag, Dags; Grammatik, Gram-matiks; Stol, Stols; Arnt, Arms; Collegium, Collegiums; Ven, Vens; Top, Tops; Nar, Nars; Lost, Losts; Kniv, Kniva; Torf, Torfs; Qvist, Qvists; *) — de derimod, som ende paa a, ee og u, eller som, endnu høindt de skrives med det stumme e, dog efter Ubetalen synes at ende paa i, o, y, æ, aa, ø, eller som ende paa s, r, tillegge Stavelsen es; saa som: Mama, Mamaes; **) Ske, Skees; ***) Tombru, Tombrues; Stie, Sties; Boe, Boes; Skye, Skyes; Tree, Trees; Taae, Taaes; Moe, Moes; Huus, Huses; Sex, Sexes. — Marcus, Aristides bor altsaa i Gen. saae Mar- cuses,

*) Qvistes ep Gen. Plur. af Nom. Plur. Qviste. Alle Konsonantendelser altsaa, undtagen s, folge ligent ogsaa r, d, e, gs eller ks og z, d, e, ts, hvor et nylt s umiddelbart oven derpaa ei vilde kunne udtakes, have Gen. Marks; f. Ex. Bispe, Bisps.

**) I Propriet faaer det Bogstavet s: Livia, Liviias; Dorothea, Dorotheas.

***) Nominativets stumme e falder i dette og følgende Exemplier bort i Genitiv, fordi Detet da vorer i Enden.

- cuses, Aristideses, ligesaavelsom der naturolise
rede Proces faaer Processes. *)
3. Naar et Substantiv, der ender paa en enkelt
Consonant, og i hvil sidste Stavelse er en kort
betonet Vocal, vojer i Enden, altsaa i Fleer-
tallet og med Subst. bestemte Artikel i Enkelt-
tallet, samt i Genit. af saadanne Nomer med
Nom. Endelsen *s*, forhobles stedse Endconso-
nanten, som: Helligdom, Fleert. Helligdomme,
med Subst. bestemte Artikel Helligdommen; Ven-
ner, Fleert. Venner, med Subst. bestemte Artikel Ven-
nen; Proces, Genit. Processes, Fleert. Process-
ser, med Subst. bestemte Artikel Processen.
4. Naar flere Substantiver staae i Apposito (d. e.
staae sammen uden Conjunction, og betegne den
samme Ting, f. Ex. Historiestriveren Arild
Svithfeld; Christian den Syvende, Konge i Dan-
mark) eller der i et med en Preposition omfren-
den Genitiv (f. Ex. Eieren af Godset, for God-
sets Eier; Kongen af Danmark, istedet for Dan-
marks Konge) er et Proprium; saa betragtes
saadanne Ord som et logist Subject, og, naar de
skulle staae i Genitiv, faaer kun det sidste Ord
Genitivets Merke. Exempler: Historiestriveren
Arild Svithfelds Kronike; Keiserinden af Rus-
land Catharina den Andens Regjering; Kongen
af Danmarks Lande. Det Samme skeer ved at
nævne en Persons baade Fornavn og Tilnavn,
som: Marcus Tullius Ciceros Taler.
5. Naar et Proprium, som betegner et Sted, for-
bindes med et Appellativ i Apposito, staer Pro-
priet

*) De gamle Genitiver paa *s*. ns, f. Ex. Havens
(f. Havets) Vand, Gravien (f. Gravens) Brekke,
Liviens Vand, bruges nu ei meget.

priet som oftest først, og faaer tillige ofte Geni-
tivs Endelse, f. Ex. "Fredensborg-Slot, Chris-
tiaborg-Slot, Kjøbenhavns-Bye, d. e. Slotet Fredensborg, Slotet Christiansborg, Byen
Kjøbenhavn".

Naar Propriet forbindes med Appellativet sag-
ledes, at det derved alene gjør Objektivs Ejendele,
staer Propriet altid først, og faaer ligeledes da
ofte Genitive Mærke, f. Ex. "Slagelse-Hospital,
Odense-Slot, Mandals-Bar, d. e. det slagel-
selske Hospital, det ødenseiske Slot, mandalske
Bar".

6. Erenavne eller Embedsnayne paa e tabe bette, naar de staae foran Propriet, som: Konge, Kong
Christian; Greve, Greve Schimmelmann; Fyr-
ste, Fyrst Suvarov; Serre, Serr Hansen; Frue,
Frue Schernholm; Madamme, Madam Burchardt.
7. Substantiver, som i Enkelttallet ender paa det
tonløse forte *el*, en og tildeles er, libe, naar de
voxe i Enden, (dog mere i Plur. end med Subst.
bestemte Artikel i Sing.) undertiden en Syncope
(d. e. en Sammendragelse ved en Vocals Udstoelse
inde i Ordet), f. Ex. Bidsel, Fleert. Bidsler (f.
Bidsler); Lagen, Lagner; Ager, Fleert. Agre,
med Subst. bestemte Artikel Agren; Moder, Mø-
dre (men med Subst. bestemte Artikel Moderen,
ei Moderen); Fader, Fædre (men Faderen, ei
Faderen); Esel, med Subst. bestemte Artikel,
Esellet (f. Esellet), Fleert. Esler. Derimod liber
Asen (Fleert. Asener, med den bestemte Artikel,
Asenet) o. a. f. ikke denne Sammendragelse.

Eigeledes modtagte de naturaliserede latiniske
Substantiver paa ium i Plur. og med Subst. be-
stemte Artikel i Sing. en saadan Syncope, hvor-
ved

ved den hele latiniske Tabelsle bortfalder, f. Ex. Collegium, Plur. Collegier, med Subst. bestemte Artikel Collegier, Gen. Collegiets; saaledes ogsaa Verbum, Verbet, Verber; Nomini, Nommer; Nomer; det Samme steer ved nogle Substantiver paa ius og us, som Stipendiarius, Plur. Stipendiarier; Ephorus, Plur. Ephorer, med Subst. bestemte Artikel, Ephoren.

8. De Substantiver paa er, som i det uhestente Fleertal ei syncoperes, libe denne Forkortelse i Fleertallet med Substantivernes bestemte Artikel, som: Skæder, ubestemt Fleert. Skædere (ei Skædre,) bestemt Fleert. Skæderne (ei Skæderne); Skriver, Skrivere, Skrivenre.
9. Mange Ord have intet Fleertal, som: Guld, Sølv, Tin, Blåse, Svovel, Aug, Hvede, Byg, Havre, Høe, Slid, Ere, Havn, Saab, Godhed, Syn, Følelse, (ubvortes Sands), Luge, Smag, Førelse, Rjod, Meel, Uld, Viisdom, Fattigdom; andre have intet Lukketal, som: Forældre, Sødskende, Raar, Løjer; andre, som i een Betydning ingen Sing. have, f. Ex. Prygl (at faae Prygl), Scunder (at have gode Stunder), Penge (at have mange Penge) have, naaer de bruges i Sing., en ganske anden Bemærkelse, f. Ex. en dygtig Prygl, en lidet Stund, en gammel Penge. Nogle Substantiver staae i viise Talemader i Sing., og forttaaes dog om flere Ting, som: han højte fisk; han solgte Ost; han samlede Hjer; han er semi God hoi, tre Mand drøi; der er tre Alen bredt, og kostet syv Rigsdaler, semi Skilling, o. s. v.

Andet Capitel

Andet Capitel.

Om Adjektivet (Egenskabsordet).

§. I.

Adjektivet er den Taledeel, der ved en Gjenstand udtrykker en Egenstaab, som kan tilhøre Wahener af forskellig Natur, f. Ex. berømt, navnkundig, viis, stor (den berømte Ceser, den navnkundige Napoleon, en viis Hyrste, en stor Heit).

Adjektiverne ere, ligesom Verberne, enten a) absolute, ei hensigtende, som i sig selv indebefatter et fuldstændigt Begreb, f. Ex. god, ond, stor, lille, eller b) relative, hensigtende, der, for at frembringe et fuldstændigt Begreb, kreve et Complement, f. Ex. Kyndig, erfaren, rig, frugtbar, deelagtig, fuld, værdig. Dog kunne de samme Adjektiver snart bruges i en absolut, og snart i en relativ Mening, f. Ex. "S. er en Kyndig Mand" og "S. er Kyndig i Mechanikken". "B. er en rig Kjøbmand" og "B. er rig paa Penge"; "T. er rig paa Kundskaber". "D. er en værdig Kone", og "D. er den henside tildeelte Hæder værdig"; ligesom ogsaa de Adjektiver, der, for at frembringe et fuldstændigt Begreb, kreve to Complementer, kunne anses som dobbelt relative Adjektiver, f. Ex. "han er sig ingen Brude bevidst"; "han er sin Broder & Adler, kyldig".

De relative Adjektiver ere igjen enten a) transitiv, umiddelbart hensigtede, naar de lade sig umiddelbart (d. e. uden Præpositioner) forbinde med deres Complementer, f. Ex. "E. er det franse Sprog mægtig"; "E. er sit Embed vojen"; "B. er denne Ere værdig", eller b) intransitive, middelbart hensigtede, naar de alene ved Præpositioner kunne forbindes med deres Complementer, f. Ex. "S. er delagtig i Handelen"; "Stuen er fuld af Folk". At de samme Adjektiver ellers undertiden kunne bruges baade som intransitive og som transitiv Adjektiver, visse disse Exempler: "han er sit Embed vojen"; og "han er vojen for sit Embed"; "han er denne Ere værdig" og "han er værdig til denne Ere".

S. 2.

Adjektiverne ere dernæst enten a) verbale, naar de ere dannede af Verber, som indeholde det selv samme Beskaffenhedsbegreb, f. Ex. "en fortællende Pige; en trøstende Tanke; den elskende Fader; den forstrækkelte Dreng; en erobret Bye", eller b) uverbale, der ei ere dannede af Verber, som indeholde det selv samme Beskaffenhedsbegreb; f. Ex. "en smuk Pige; en god Dreng; en høj Mand; en gjer rig Kone; en trøstelig *) Tanke; en forstrækkelig Dreng." En-

*) Ordet Trostende, d. e. som trøster, er dannet af Verbet at troste, og er derfor, da Verbet trøster og

Endeligen ere Objektiverne, saavel de verbale som uverbale, enten a) Beskaffenhedsadjektiver, som betegne Beskaffenheder i Gjenstanden, b. e. saadanne Egenhæber eller Beskaffenheder, som Gjenstanden selv tænkes at besidde, f. Ex. "en god Mand; en flugt Dreng; Pigen er glad; Vilhelm er stærk; en henvende Vin; den elskende Pige; Bruden fremtraad smilende", eller b) Omstændighedsadjektiver, som betegne Beskaffenheder ved eller udenfor Gjenstanden, d. e. som Gjenstanden ei tænkes selv at besidde, men som blot staar i nære Forbindelse dermed, forsaavide det tjene til nærmere at bestemme den, f. Ex. "jeg har to Sønner og tre Døtre"; "den tredie Del af Ord bogen udkommer snart"; "den høje Hauge er min"; "Peter har samme Sygdom som hans Broder"; "han kommer næste Søndag"; "den erobrede Bye er aldes les ødelagt"; "den forstrækkelte Dreng løb lige i sin Ulykke"; "Manden er agtet og æret".

Anmærkning.

Omfændighedsadjektiver ere i Almindelighed de uverbale Objektiver, som udtrykke et Tals-, Steds- eller Ordens-Begreb, og ere derfor blandt de uver-

ba

og Objektivet trøstende indeholde det selv samme Beskaffenhedsbegreb, et verbalt Objektiv; dog imod er Ordet trøstelig, d. e. som kan troste, endført det ogsaa er dannet af det Verbum at troste, dog endnu et uverbalt Objektiv, fordi Verbet og Objektivet her ei indeholde det selv samme Beskaffenhedsbegreb.

bale Omstændigheds-Adjektiver især at bemærke Mængderallene, Ordenstallene, og de pronominiske Adjektiver. Sørigt maa jeg indskrænke mig til om denne Materie at henvisse til Prof. Dichmanns herlige Udsættelse heraf i hans danske Sproglære S. 76 til 96.

Adjektiver staae enten a) disjunctive, naar Beskaffenheten hører til Prædicatet, som: "han er god", "han ligger syg", "han sidder rolig", "han fremtræder frygtsom", eller b) conjunctive, naar Beskaffenheten hører umiddelbart til Substantivet, som: "en syg Mand", "en god Kone", den ejelige Ven", eller c) substantive, da de bemærke både en Egenstab og et Væsen tillige, som: "den Gode, den Store, det Høje, de Onde, en God, en Stor, Gode, Onde".

§. 3.

Adjektiverne i Danskne kunne forandres paa to Maader, nemlig ved Declination og ved Compensation.

Adjektiverne have to Declinationer:

- a) den første, naar de conjunctive declineres med den ubestemmede Artikel eller uden Artikel;
- b) den anden, naar de conjunctive declineres med den bestemmede Artikel.

Annærf.

Annærfning.

Naar Adjektivens staae disjunctive, forandres de alene ved Bjørn og Tal; f. Ex.

Enkelttal.	Fleertal.
Fælleskjøn.	Interkjøn.
Stor.	Store.

Paa samme Maade tage de conjunctive med den ubes stemmende Artikel i Singularis t til sig i Interkjønsner, og i Fleertallet lægge de e til Endeconsonanten eller Endevocalen, som: god, godt, gode; venlig, venligt, venlige; fri, frit, frie. Ligeledes lægger det ubestemte Adjektiv med den bestemde Artikel i Sing. e til Endeconsonanten eller Endevocalen, som: venlig, den venlige; god, den gode; fri, den frie.

A.

Den første Declination.

Conjunctive med den ubestemmede Artikel,

a.

Fælleskjøn.

Enkelttal.	
Nom. Dat. Accus.	en stor Mand.
Genitiv.	en stor Mands.

Exemplar.

- N. En stor Mand har gjort dette.
- G. Denne Indretning er en stor Mands.
- D. Han bevidner gjerne en stor Mand sin Agtelse.
- Ac. Jeg saa en stor Mand.

Slærs

Fleertal.

Nom. Dat. Accus.	Store Mænd.
Genitiv.	Store Mænds.

Exemplar.

- N. Store Mænd kunne ogsaa felle.
 G. Store Mænds Fejl blive snart bemærkede.
 D. Store Mænd bør man vise Skaabsel i Småting.
 Ac. Han omgaaes meget med store Mænd.

b.

Intetkjon.

Enkelttal.

Nom. Dat. Accus.	et stort Huus.
Genitiv.	et stort Huses.

Exemplar.

- N. Et stort Huus er - ei altid mageligt at høe i.
 G. Et stort Huses Salg er ikke saa let.
 D. Han gav et stort Huus en god Indretning.
 Ac. Han kjøpte et stort Huus.

Fleertal.

Nom. Dat. Accus.	Store Huse.
Genitiv.	Store Huses.

Exem-

Exemplar.

- N. Store Huse koste meget af vedligeholde.
 G. Store huses Eiere ere i altid rige Føl.
 D. Store Huse bør man give et stort Gaardsrum.
 Ac. Han har nogle store Huse til Salg.

B.

Den anden Declination.

Conjunctive med Adjectivernes bestemmende Artikel.

a.

Sælleskjøn.

Enkelttal.

Nom. Dat. Accus.	Den store Mand.
Genitiv.	Den store Mands.
Vocativ.	Store Mand!

Exemplar.

- N. Den store Mand er ofte taalmodig.
 G. Den store Mands lille Hund er borte.
 D. Bevidn den store Mand din Agtelse!
 Ac. Ver den store Mand!
 V. Hør, store Mand! kom hid!

Fleertal.

Nom. Dat. Accus.	De store Mænd.
Genitiv.	De store Mænds.
Vocativ.	Store Mænd!

Exem-

Exemplar.

- M. De to store Mænd have været her.
 G. See engang de store Mænds Stovler!
 D. Pigen tillagde de store Mænd store Navne.
 Ac. Drengen seer paa de store Mænd.
 V. Skaaner mig, I store Mænd.

b.

Intetkjon.

Enkelte a.

Nom. Dat. Accus.	Det store Huus.
Genitiv.	Det store Huses.
Vocativ.	Store Huus!

Exemplar.

- M. Der er det store Huus.
 G. Har du seet det store Huses Eier?
 D. Maleren gav det store Huus en prægtig Farve.
 Ac. Herren besaae det store Huus.
 V. Store Huus! i dig vil jeg boe.

Fleertal.

Nom. Dat. Accus.	De store Huse.
Genitiv.	De store Huses.
Vocativ.	Store Huse!

Exem-

Exemplar.

- M. De store Huse have for smaae vinduer.
 G. De store huses vinduer ere tillukkede.
 D. Drengen tillagde de store Huse sare Navne!
 Ac. Muurmesteren bygger ikke de store Huse op i Sommer!
 V. Store huse! hvilke prægtige Baaninger ere Æ!

A.

Anmærkninger til den første Declination i Sær-
deleahed.

- Efter denne Declination dælineres ogsaa Objektiver, naar der foran dem gaaer det Pronomen hvilken i den ubraabende Bemærkelse af hvad det dog er for en! eller et ubekendt pronominalst Adjektiv, som: "hvilkøn god Mænd"! "det er ingen sand Ven"; "ehver høit Huus"; "noget hydt Klæde".
- De Adjektiver, som ende paa o, se, st, t, u, y, tage ej t til sig i Intetkjonnet, som: "et tro Menneske; et historisk Indhold; et fast Stykke; et løg Bøyd; et suu Barn; et sky Best". Dog har ny i Intetkjonnet nyt, som: "et nye Huus". Man har til denne Undtagelsk endnu hensigt nogle saa Adjektiver paa d; men disse bør skrives efter Hosebreglen, altsaa "et gladt Ansigt; et ladt Menneske; et kaadt Kid; et stemmede Sand"; forresten overlades det til Udtalen, at hortkaste eller formilke det her haarde t.

G

3. Fleers

3. Fleerstavelsesord paa es og Objektiver paa e declineres ei, som: "indvortes Følelse; indvortes Haab; indvortes Uroligheder"; "en bange Dreng, et bange Barn, bange Børn".
4. Egen, lidet og megen kastes i Intekthjøn n foran et bort, og heber egent, lidet, megen.

Egen og megen folger i Singularis overalt denne Declination, f. Ex. "min egen (ei egne) Haand"; "den megen (ei megne) Godhed"; der imod i den Bemærkelse sørregen folger det første af disse Objektiver igjen den anden Declination, som: "videnskabelig Cultur duer ei uden Opvækelsen af den egne Bræf til Selvvirksomhed".

Lidet heber med den bestemmende Artikel lille, og i Fleertal mindre.

5. Objektiver, som staar disjunctive, rette sig efter denne Declination, som: "Pigens Forstand er stor; Ølet er godt; Forældrene ere adelige".

B.

Anmærkninger til den anden Declination i Særdeleshed.

1. Efter denne Declination declineres også Objektivet, naar der foran det staaer et Genitiv eller et Pronomen, de ovenfor ved den første Declination under Ann. 1. nævnde Pronomer udtagne, som: "Mændens høje Huus; jeg ærlige Mand; du tæbelige Dreng! mit røde Bord; din Hjere Ben; sin unge Son; den, denne, him, samme brave Kong". — Ogsaa kan Objektivet declineres saaledes i Nom. Gen. Dat. og Acc., naar det spørgende eller relative hvilken gaaer foran Sammez, som: "Sing., N. hvilken gode Mand er det, som du taler

taler om? hvilken gode Mand ei alene har rødet mig, men ogsaa mine Børn. G. Hvilkende Mands Børn taler du om? hvilken gods Mands Børn jeg skal forsvare til mit Øverste. D. Hvilkende gode Mand gav du Pengene? hvilken gode Mand jeg strax gav Pengene. Acc. Hvilkende gode Mand taler du om? hvilken gode Mand jeg nævner med Æstefrygt". — Plur., N. Hvilkede gode Mænd er det, som du taler om? hvilke gode Mænd herved indstevnes for Retten. G. Hvilkede gode Mands Børn mener du? hvilke gode Mands Børn jeg aldrig skal forlade. D. Hvilkede gode Mænd gav du det? hvilke gode Mænd jeg strax gav Alting. Acc. Hvilkede gode Mænd mener Du? hvilke gode Mænd jeg herved indstevner for Retten".

2. Objektivet heel kan ogsaa declineres i Sing. efter denne Declination, omendffjordt Nomet har Substantivernes bestemmende Artikel istedet for Adjektivernes; som: hele Stuen var fuld af Folk, for, den hele Scue. Hele Folket var i Bevægelse, for, det hele Folk.

3. Istedetfor Adjekt. bestemmende Artikel bræbe i Falleskjøn og Intekthjøn lagde man forud en til Objektivet, som: ved høien Mast, for, ved den høie Mast. Hvilket endnu har Sted i Folkenavne, som Dansken, Svensken, og hos Digttere, det ogsaa ofte udelade Artiklen, som: med tappre Son, for, med den tappre Son.

C.

Anmærkninger til begge Declinationer i Allmindelighed.

1. Naar et Adjektiv, der ender paa en enkelt Consonant, og i hvis sidste Stavelse er en Port betonet

Vocal, vorer i Enden, altsaa i Fleertallet med den ubestemte Artikel, (første Declination) og i Enkeltnødder med den bestemte Artikel, (anden Declination), fordobbles stedse Endeconsonanten, som: "smuk", Plur. med den ubestemte Artikel, smukke Born; Sing. med den bestemte Artikel, den smukke Dreng; "grim", Plur., ubestemt Artikel, grimme Born; Sing., bestemt Artikel, det grimme Barn".

2. Adjektiver, der i Sing. med den ubestemmende Artikel, i Flelkennet, ende paa det konløse Forst et, en, er, lide i Fleertallet med den ubestemte Artikel, (d. e. i den første Declination), og i Enkeltnødder med den bestemte Artikel, (den anden Declination), en Syncope, f. Ex. "ædel", doven, munter", Plur. ubestemt Artikel, "ædle" (f. ædelse), "dovne" (f. dovene), "muntre" (f. muntere) "Drenge"; Sing., bestemt Artikel, "den ædle Mand", "den dovne Dreng", "den muntre Pige".
3. Fleerstavelses Adjektiver paa et foranbre med den ubestemmende Artikel i Fleertallet og med den bestemmede Artikel i Enkeltnødder Endeconsonanten t til d, som: "en enodier Mand, eensiede Mænd, den eensiede Mand" Nogle kunne og der syncoperes, som: "en elstet Kone, elste Koner, den elstet Kone".
4. Naar Adjektiver staae substantive (d. e. som Substantiver), declineres de som de conjunctive Adjektiver, forsaaavidt de lade sig tanke i alle de Forhold, hvori disse forekomme, kan at Bogstavet sættes til i Genitiv, ligesom ved virkelige Substantiver, f. Ex.

a) Med

	a) Med den bestemmende Artikel.	
Sing.		Plur.
Fælleskjen.	Intetkjen.	
den Store.	det Store.	de Stores.
den Stores.	det Stores.	de Stores.
Store.	Store.	Store.

	b) Med den ubestemmende Artikel.	
Sing.	Plur.	Sing.
Fælleskjen.	Intetkjen.	
En Stor.	Stor.	Et Stort.
En Stores.	Stores.	Et Stores.

§. 4. Adjektiverne compareres ved tre Sammenlignings Grader, a) Positiv, b) Comparativ, c) Superlativ.

- a) Positiv (Lighedsgrad) falder man det, naar Egenskaben nævnes uden Sammenligning og uden Hensyn til det Mere eller Mindre af dens Omfang, som: "stor, lykkelig, vits, smuk".
- b) Comparativ (Særskilt Fortrinsgrad) falder man det, naar den samme Beskaffenhed nævnes med Sammenligning imellem forskellige Grader af Omfang, som: "større, lykkeligere, visere, smukkere."
- c) Superlativ (almindelig Fortrinsgrad) falder man det, naar en Beskaffenhed nævnes med et Omfang, som er større end det, samme Beskaffenhed har hos alle andre Gjenstande, som: "størst, lykkeligst, visest, smukkest."

Cont.

Comparativ dannes af Positiv ved at legge ere eller re til Endelsen, som: lerd, lerd-ere; ædry, ædry-ere; bange, bange-re.

Superlativ dannes af Positiv ved at legge est eller st til Endelsen, som: sød, sød-est; lerd, lerd-est; rig, rig-est; bange, bange-st; vittig, vittig-st.

Anmærkninger.

1. Nogle Adjektiver, især de verbale, og saabanne, som ere sammensatte enten af et Adjektiv og et Substantiv (naar Adjektivet i Sammensætningen staaer først) eller med Udtvertet ve, taale ei disse Sammenligningsenheder, men bruge i deres Grader, i den opstigende Grader, i Comparativ næst og i Superlativ mest, og i den nedstigende Grader, i Comparativ mindre, i Superlativ mindst, som: "førtryllende, meer førtryllende, mest førtryllende; opbragt, mindre opbragt, mindst opbragt; flæshenet, meer flæshenet, mest flæshener; behjertet, mindre behjertet, mindst behjertet."

Aldt bruges denne Comparationsmaade, naar det er Omfangsgraden af tvende Egenskaber, som hos eet og samme Subject compareres, d. h. naar Adjektivernes egne Begreber sammenlignes med hverandre, f. Ex. "Pigen er mere smuk end forstandig"; Manden er meget naragtig end ond." Dog kunne ogsaa andre Adjektiver, der ellers midtage Sammenligningsendelsene, enten for Sonder-S's eller Bells lange Skyld, paa denne Maade compareres, som: lerd, mere lerd, mest lerd; venlig, mere venlig, mest venlig; drukken, mere drukken, mest drukken; og ligeledes i den

i den nedstigende Grader, som: lerd, mindre lerd, mindst lerd.

2. Naar Adjektiver, som ender paa en enkelt Consonant, og i hvis sidste Stavelse er en kort betonet Vocal, ved Comparativ- og Superlativ-Endelerne vores i Enden, fordobbles stedse Endeconsonanten, som: "smuk, smukkere, smukkest; let, letttere, letttest".
3. Adjektiver, som i Positiv ender paa det konløse Forte cl, en, er, lide, naar de i Comparativ og Superlativ vores i Enden, en Syncope, ved der at bortkaste Vocalen forved Endeconsonanten, som: "ædel, ædlere (f. ædelere), ædest (f. ædelest); boven, dovnere, dovnest; munter, muntrete, muntrest".
4. Superlativer forhsies ved at sætte aller foran, som: allervenligst, allerstørst, allermindst.
5. Uregelmæssige ere i deres Comparation folgende Adjektiver:
 Haar, særre, særrest; nær, nærmere, nærmest;
 gammel, ældre, ældst; ond, værre, værst;
 god, bedre, bedst; smaa, smørre, smørrest;
 lang, længere, længst; stækket, stækker, stækkest;
 lidet, mindre, mindst; stor, større, storst;
 mange, flere, flest; ung, yngre, yngst.
 megen, mere, mest;

Defectiver, som mangler een eller anden Grab, ere:

Positiv.	Comparativ.	Superlativ.
Egen *)	—	bagest (af bag).
—	—	eneste **) (af een).
—	—	forrest (af for).
fremmere,	—	fremmest (af fremme).
—	—	først (af før).
indre,	—	inderst (af inde).
nedre,	—	nederst (af hede).
—	—	næst (af nær).
ydre,	—	sidst (af siden).
øvre,	—	yderst (af ude).
—	—	øverst (af oven).

Tredie Capitel.

Om Artiklen (Bestemmelsesordet).

Artiklen er den Taledeel, som tjener til enten at almindeliggjøre eller at individualisere det med Gjenstands-

*) Naar egen betyder særlig, unikus, compareres det regelmæssigen.

**) Det er markeligt, at Superlativet eneste (unicus), medens andre Superlativer blot bruges med Adjektivets bestemmende Artikel, ogsaa bruges med den ubestimmende, f. Ex. "jeg har dog en eneste Skilling" i Modsatning af en Tostilling, ligesom og med Talordet en, f. Ex. "jeg har ei en eneste Skilling hos mig", og saaledes er at anse som et blot Positiv. Det synes i første Falb at burde skrives som et Ordb, en Enesteskilling, og i sidste Falb ei saa meget at være et Superlativ, som snarere et blot Ampliativ (en Forholdsels) af Talordets Enheds Begreb.

standsordene forbundne Begreb, d. v. at tilkendegive, om et Udtryk, som passer sig paa en heel Classe af Væsener, skal forstaes om en, hvilkensomhelst, ubestimt Gjenstand af disse, eller om det skal anvendes paa en særegen, bestemt, Gjenstand, af den Classe, hvortil den hører; f. Ex. en Soldat, en Præst, en Kone, et Bord, hvor Talen er om en ubestimt Gjenstand af det Slags Væsener og Ting; som Ordene Soldat, Præst o. s. v. betegne; derimod Soldaten, Præsten, Konen, Bordet, ligesom den store Soldat, det sorte Bord, hvor der tales om en vis bestemt Gjenstand af disse Væseners og Ting's Slags.

Da Artiklen tillige viser Substantivernes grammatiske Kjøn, kaldes den ogsaa paa Danske Kjønnsordet.

Artiklen er i det danske Sprog to Slags, 1) den ubestimmende og 2) den bestemmende.

1) Den ubestimmende Artikel er, i Enkelttallet, i Fælleskjønnet en og i Intekjønnet et, naar de staae foran Substantivet, som: en Mand, et Barn; en Kone, et Skab. Den har intet Fleertal.

2) Den bestemmende Artikel er tv Slags, nemlig a) Substantivernes og b) Adjektivernes bestemmende Artikel: hin bruges, hvor Substantivet staer uden Adjektiv; denne, hvor der staer med Adjektiv.

a) Substantivernes bestemmende Artikel er, i Enkelttallet, i Fælleskjønnet en, i Intekjønnet et,

et, og, i Fleertallet, i begge Kjøn ene eller ne, naar de føjes til Substantivets Endestavelse, som: Mand-en, Skab-et, Mand-ene, Skabe-ne.

b) Adjektivernes bestemmende Artikel er, i Enkelttallet, i Følleskjønnet den, i Intetkjønnet det, og i Fleertallet i begge Kjøn de; den sættes foran baade Substantivet og Adjektivet, som: den gode Mand, det gode Bord, de gode Mænd, de gode Borde, ligesom istedesfor gode Mand-en, gode Bord-et, gode Mænd-ene, gode Bord-ene. Dog mærkes her Artiklens særegne Brug, naar et Substantiv har Adjektivet heel eller det adjektiviske Pronomen al forved sig; f. Ex. hele Nog-en, al Mæd-en, alt Holt-et.

Numørkninger.

1. Substantivernes bestemmende Artikel i Pluralsis, der lægges umiddelbart til Ordernes Plur. med den ubestimmende Artikel, er ene ved de Substantiver, som i det ubestemte Fleertal ei ende paa e eller v, som: Mænd, Mænd-ene; Bern, Born-ene; den er derimod ne ved de Ord, som i det ubestemte Fleertal ende paa e eller er, som: Koner, Koner-ue; Borde, Borde-ne; Generaler, Generaler-ne; Agere, Agre-ne.
2. I Poesie bruges undertiden Adjektivernes bestemmende Artikel istedesfor Substantivernes, saasom: "saar stride de Nordmænd for Norge", hvor de Nordmænd stader for Nordmædene.

3. Den

3. Den ubestimmende Artikel declineres ikke uden i Henseende til Kjønsendelsen i Sing.; den abjectiviske bestemmende Artikel alene ved Kjønsendelsen i Sing. og ved Talsenelsen; den forbindes albrig umiddelbart med Substantivet.

4. Naar flere Substantiver ere forbundne med hverandre, og éet af dem har den bestemmende Artikel, bør de alle have den Samme, f. Ex. "man maa tage Tiden og Leiligheden iagt", ei Tiden og Leilighed, ei heller Tid og Leiligheden.

Ere disse forbundne Substantiver af forskellige Kjøn, og det første har Artikel, bør denne gjen-tages hos de øvrige, f. Ex. "en Republik og et Monarkie ere forskellige Regjeringsformer"; "det høie Mod og den udmerkede Lapperhed, den unge Kriger viiste, var hans Noes, men ogsaa hans Pligt".

Tjerde Capitel.

Om Talordene.

§. I.

Talordene bemærke Enhedens enten Mængde eller Orden, og inddeltes derfor i Grundtal eller Mængdetal og Ordenstal.

Mængdetallene, Cardinalia, ere: een (eet), to (tvende), tre (tredje), fire, fem, sex, syv, otte, ni, ti, elleve, tolv, tretten, fjorten, femten, sexten, sytten, atten, nitten, tyve, trædive,

dive, syrgetype, halvtresindstype, (Nordmændenes femti), tresindstype (sexti), halvfjerdindsstype (sytti), firsindstype (otti), halvfemsindstype (nitti), hundrede, tusende.

Anmærkning

1. For at tilskjendegive Karstallet, bruges almindeligst Mængderal, istedetfor Ordenstal, som: "Thorvald er fød sytten hundrede og ni og halvfemsindstype, hans Moder sytten hundrede og otte og halvfjerdindsindstype, og hans Fader sytten hundrede og een og halvfjerdindsindstype."
2. Af Oldsproget, som gjorde forskel paa to og tu, hvorfra hūnt bruges i Fællest., dette i Intek., som "to Hænder, tu Lys", er endnu ikke blevet tilbage i "tu" f. i tu Stykker.

§. 2.

Ordensallene, Ordinalia, hvilke ere ordentlige Adjektiver, dannes af Grundallene ved at tillægge til disse, hvad der flettes af Endelsen ende, som: syv, syvende; sexten, sextende; syrgetype, syrgetyvende. Derfra undtages: første, anden, tredie, fjerde, femte, sjette, elleve, tolvte, tredive, hundredde.

Anmærkninger.

3. Cardinale Tusende hedder som Ordenstal det samme, f. Ex. "det hørte tusende (ei tusendste) Kar er snart tilende."

2. Talordens Declination er, forsøvidt de funne declineres, ligesom Objektivers, som: 1. Deel. N. D. Ac. een Mand; G. een Mands; 2. Deel. N. D. Ac. den ene Mand; G. den ene Mands; G. (du) ene Mand! Substantive. N. D. Ac. En; G. Ens; N. D. Ac. Den En; G. Den Enes; V. (Du) En! — 1. Deel. N. D. Ac. Tre Mænd; G. Tre Mæns; 2. Deel. N. D. Ac. De tre Mænd; G. De tre Mæns; Voc. (J) tre Mænd! Substantive. N. D. Ac. Tre; G. Trees; N. D. Ac. De Tre; G. De Trees; V. (J) Tre! — Den og Første declineres aldrig med den ubestemmede Artikel, men blot med Objektivets bestemmede Artikel, som: den ene, den første; dog kan en substantiv declineres uden Artikel. — Unden har i Intek. en ander, og declineres med Objektivets bestemmede Artikel, som uden Artikel, da det hedder: den anden (ei andne); det har intet Gleertal. De øvrige saavel Mængdetal som Ordenstal lide ei uden i Genitiv nogen Forandring: hinc ere i sig selv Gleertal, og behøve altsaa ei noget Tillæg af e, for at gjores dertil, og forresten ere de med den bestemmede Artikel de samme, som med den ubestemmede; disse ende alle paa e, og behøve altsaa, ligesaalidet som Objektiverne af denne Endelse (f. Ex. bange), at tillægge noget e enten med Objektivets bestemmede Artikel eller i Gleertallet, som: To Mænd, de to Mænd; Fem Mænd, de fem Mænd; en tredie Mænd, tredie Mænd; den tredie Mænd, de tredie Mænd; en syvende Mænd, syvende Mænd; den syvende Mænd, de syvende Mænd. Det synes vel ved første Bliekast, som havde Ordensallene, saavel med den ubestemmede Artikel som med den bestemmede Artikel,

intet Fleertal; men det er ikke saa. Peder, Grands og Carl f. Ex. sidde hver paa den tredie Plads paa tre bag hverandre folgende Bænke; Peder, Grands og Carl ere altsaa de tredie paa Bænkene. De sidde hver paa den niende Plads; de ere altsaa de niende paa Bænkene. Der er ei meer end 3 Personer i et Spil, som spilles ved 5 forskellige Borde; "der mangle altsaa sjerde Mænb; de længes efter sjerde Mændene ved alle Bordene. Istedetfor Fleertallet af den anden, der som sagt mangler, bruges de næstøverste. Ogsaa kan denne Pluralis af alle Ordenstallene dannes ved det usorterede Ordenstal og Substantivet med Substantivets bestemmede Artikel saaledes: første-Mændene, anden-Mændene, tredie-Mændene, sjerde-Mændene o. s. v.

3. Af Ordenstal dannes endnu tvende Slags Mængdetal ved at sætte halv og selv foran, som: halvfemte, selvjette; f. Ex. "jeg sit kun halvfemte, d. e. 4½ Pund, istedetfor for fem Pund; han kom selvsvyende, uagtet man blot havde ventet ham og tre andre gode Venner." Ved de med halv sammensatte Mængdetal staer Substantivet i Enkelttallet, om der endog tales om flere, som halvsyende Skilling, Rigsdaler.

Femte

Femte Capitel.

Om Pronomen (Stedordet). *)

§. I.

Pronomen er den Taledeel, som, naar en Gjenstand er tilstede eller fort tilforn nævnet, sættes istedetfor denne Gjenstands Navn (Navnet), som ellers maatte gjentages, og derved bestemtere og noiere tilskendegiver, hvilken Gjenstand der menes, som: jeg f. Ex. for Cajus (den talende Persons Navn), du f. Cajus (den Persons Navn, til hvem der tales), han f. Cajus (den Persons Navn, om hvem der tales).

Pronomerne staar altsaa ei alene istedet for Nommer, (Substantiver) som ellers maatte gjentages; men de individualisere tillige disse, og betegne derved bestemtere og noiere, hvilken Gjenstand der menes. For. Ex. "Cajus saae Cajusses Broder", er ikke saa bestemt, som Cajus saae sin Broder"; thi i første Hald veed jeg ikke, om Genitivet Cajusses betegner den samme Cajus som Subjectet, hvilket Pronomet sin viser tydeligen. Pronomerne inddedes i a) Personlige,

*) Ved dette Navn finber jeg bet dog nødvendigt, at man forklarer Begynderen, at det ei skal forstås om Ord, der udtrykke et Stedforhold, men om Ord, der staae istedetfor Tings eller Personers Navne.

sonlige, b) Possessive, c) Demonstrative, d) Relative, e) Spørgende og f) Ubestemte.

§. 2.

De personlige Pronomer, som ere substantiviske, ere: Jeg. Du. Han; Hun; den; det. Reflexivet, Sig. Reciproquerne: Hinanden; Hverandre.

a. Første Person. Jeg.

Alle Kjøn.

Enkeltt.

Ex. N. Jeg saae min Ven.

Nom.) Jeg.

D. Han gav mig et

Dat. Acc.) Mig.

Æble.

Ex. N. Vi saae dem nok.

G. Hvis er denne

Dreng? Det er Vo-
res.D. Han gav os Alt til-
bage.

A. Hun saae os slet ikke.

b. Anden Person. Du.

Alle Kjøn.

Enkeltt.

Ex. N. Du gaaer bort.

Nom.) Du.

D. Hun tillagde dig et

Dat. Acc.) Dig.

Ogenavn.

Voc.) Du.

A. Han elsker Dig.

B. Hør Du!

Fleert.

Fleert.

Nom.) I.

Gen.) Eders.

Dat. Acc.) Eder el. Jer.

Voc.) J.

Ex. N. I maa ei gaae bort.

G. Han er Eders Ven.

D. Han gjorde Eder

(Jer) meget Godt.

A. Han saae Eder (Jer)

ikke.

B. Hører dog, J. Marrel

c. Tredie Person.

Hankjøn. Han.

Enkeltt.

Ex. N. Han saae ei godt.

Nom.) Han. (Ref.)

G. Det er hans Dog.

Gen.) Hans.

Dat. Acc.) Ham. Sig.

D. Giv ham dog et

godt Ord!

A. Glæde ham ei ihjel.

Resfletterende. Dat. Han gjør sig selv uret.

Acc. Han slog sig.

Hunkjøn. Hun.

Ex. N. Hun er smuk.

G. Der er hendes

Hund.

Nom.) Hun. (Ref.)

D. Giv hende et Kyst

Dat. Acc.) Hende. Sig.

A. See ei saaledes paa

hende.

Ref. Dat. Hun tilregner sig det ei, som egen for-

tjenester. Acc. Hun speiler sig.

Fellekjen. Den.

	Ex. N. Hvor blev Katten
Enkelt.	af? der løber den.
Nom.] Den. (Ref.)	G. Der er dens Hale.
Gen.] Dens.	D. Han gav den et
Dat. Acc.] Den. Sig.	Slag.
	A. Han slog den.

Ref. Dat. Katten rev sig selv Hul paa sit Skind.
Acc. Katten rev sig selv.

Intekjen. Det.

	Ex. N. Jeg sad ved Bor-
Enkelt.	det, da det falde
	overende.
Nom.] Det. (Ref.)	G. Saaban er dets
Gen.] Dets.	Bane.
Dat. Acc.] Det. Sig.	D. Giv det et Stod!
	saa falder det.
	A. Hvor er Borbet? Jeg
	siddet ved det.

Ref. Dat. Dyret tilsgiede sig stor Skade. Acc. Bor-
det holder sig endnu godt, sjont det er gammelt.

Alle Kjen. De.

	Ex. N. De have sagt det.
	Der løbe de (Kats- tene). De (Bordes- ne) staae fast.

	G. Det er deres Ven-
	Der seer du deres (Hundenes) Tan- der. Der er deres
	(Dyrenes) Skind.
	D. Han gjorde dem
	(Mandene, Piger- ne, Kattene, Bor- dene) ulyken Skade.
	A. Han slog dem (Mæn- dene, Pigerne, Katt- ene, Dyrene).

Ref. Dat. De (Manden, Konen) skjode sig hver
en Kugle igjennem Hovedet. Kattene re-
ve sig selv Hul paa Skindet. Dyrene
gjøre sig selv Skade.

Acc. De (Manden, Konen) drabte sig selv.
Kattene revs sig selv ihjel. Bordene
holde sig vel.

d. Reflexivet Siger anført under han, hun, den,
det og disse Fleert. de.

- a. De reciproque Pronomer, som kun bruges i Fleertallet, ere:
- 2) Dat. Acc. *Hinanden*.   β) Dat. Acc. *Hverandre*.
 Gen. *Hinandens*.   Gen. *Hverandres*
- Ex. G. Vi (G. De.) toge Ex. G. Vi (G. De.) toge
Hinandens Hatte.   *Hverandres Partie.*
- D. De (Vi. G.) gave   D. De (Vi. G.) gave
Hinandens dygtige   *Hverandre Penge.*
Skefer.   Ac. I (Vi. De.) sloge
 Ac. I (De. Vi.) sloge   *Hverandre.*
Hinandens.

Anmerkninger.

1. Naar det grammaticalske Kjøn ei stemmer overs eens med det naturlige, retter det substantidiske Pronomen sig ofts efter dette, istedetfor efter hønt, som: "Mennesket, han; Fruentimmeret, hun".
2. Naar der tales om en Person af hsi Værdighed, maa man ingenlunde bruge Fleertallets 3 Person istedetfor Enkeltallets. Man bør altsaa sige: "ders paa kom (ei Der.) hans Hovær værdighed" +
3. Det reflexive Pronomen *Sg* bruges for ham, hude, den, det, dem, i Dat. og Acc., naar de have Hensyn paa Sætningens Subject, som: han sl. g sig o. s. v. Men, naar De staaer som Subject istedetfor Du eller I, da maa man ei bruge sig, men dem. Skjondt dette dem har Hensyn paa Subjectet: f. Ex. "D: (Du) maa betænke dem (ei S. q) derpaa"; "D: (I) maae pakke dem (ei Sig) bort. Er derimod Subjectet han, hun,

brugt

brugt istedetfor dem, da bruges ikke ham, hende, men sig i dette Tilfælide, som: "vil han (hun) dog pakke sig (ei ham, hende) bort!" +

Ligeledes bruges dette reflexive Pronom. sig i Accus. med Infinitiv, hvor Objects-Accusativet, har Hensyn til Subjectsaccusativet, f. Ex. "jeg saae ham speile sig, d. e. jeg saae, at han speilede sig." hvilket ogsaa er Tilfællet i infinitiviske Sætninger, i hvilke, naar de gjøres til finitiviske, det ubestemte pronominiske Substantiv maa bliver Subject, f. Ex. "at bestrebe sig for noget, d. e. at man bestreber sig for noget." Ligesaa, hvor det staaer ned en Preposition strax efter det Ord, hvorpaa det har Hensyn, f. Ex. "Kongens Strib med sig selv var stor."

4. De reflexive og reciproque Pronomer, der altsd ved et eget Ord udtrykke Objecter for en Hensigtsstelse saaledes, at dette er samme Gj:instand som Hensigtslens Subject, kunne albrig tankes som Sætningernes Subjecter, og mangle derfor Nominalis.
5. Det reflexive Objectsbegreb udtrykkes i Dansken alene i 3 Person ved et særligt Ord; de reciproque Pronomer udtrykke derimod Objectsbegrebet i alle 3 Personer uden Forskel.
6. *Hinandens* bruges (som et Slags Dualis) om To; *Hverandre* derimod om flere.

§. 3:

De possessive (Eiendoms) Pronomer, som ere adjectiviske, ere: *Min*; *Vor*, *Din*; *Ier*, *Sin*; *Der*.

a. Første Person. Min. Vor.

Enkeltt.

Fællest. Min. Vor. Ex. Min Bog; vor Ven.

Intek. Mit. Vort. Mithuus; vortSkab.

Fleert.

Alle Kjøn. Mine. Vo-
re, Mine Boger; vore
Skabe; Mine Ska-
be; vore Boger.

b. Anden Person. Din. Jer.

Enkeltt.

Fællest. Dit. Jer. Ex. Din Kone; Jer Broder.

Intek. Dit. Jert. Dit Brev; Jert Huus.

Fleerte.

Alle Kjøn. Dine Jere. Dine Brødre; Jere
Breve. Dine Brø-
dre; Jere Brødre.

c. Tredie Person. Sin. (Der).

Enkeltt.

Ref.

Fællest. Sin. (Der). Ex. Han tog sin Bog, (der
Bog).

Ref.

Intek. Sit. (Dert). Han tog sit Uhr, (dert
Uhr) op.

Fleert.

Ref.

Alle Kjøn. Sine. (Des-
re).Han tog sine Boger
(og dere Landkort)
under Armene.Han tog sine Landkort
(dere Boger) un-
der Armene.

Anmerkninger.

I. De declineres ligesom Objektiver; og staae ligesom disse enten disjunctive eller conjunctive eller substantive, som: "Bogen er min; min Bog er blevet borte; Min gift foran.

Min, din og sin faste i hort i Intekkjønnet.

Vores og Jeres og Deres bruges disjunctive istedetfor vor og jer og der, som: conj. det er vor Hund, vort Huus, men disj. Hundens, Huusets er vores; conj. det er jer Bog, jert Skab, men disj. Bogen, Skabet er jeres; conj. det er der Kjole, dert Barn, men disj. Kjolen, Barnet er deres; og ligeledes i Fleert. Bogerne ere vores. jeres, deres; ogsaa er dette tilfældet, naar Substantivet forstaaes under, som: "tag vores (sc. Kjole), og, naar disse pronomer staae som Substantiver, som: vores (sc. Hund) er dob.

Bort Sprog mangler det ikke reflexive Eigendomepronomen i tredie Person i Sing.; men vi have det bog i Plur., naar vi bruge det med vor og jer analoge der, dert, dere, som bruges noægtigen i visse Egne af Jylland, og altsaa ei er, som Prof. Baden mener, udaaft, og desuden er

krugt

Fleert

brugt af Evald. Da imidlertid dette Pronomen (i hvil Sted bruges Gen. deres) kun libet er i Brug, og for det første maa overlades alene til den daglige Tale og den lave Stil, saa har jeg, for at tilkendegive dets mindre Egthed, indsluttet det i Klammere.

- a) Possessivet sin bruges istedetfor hans, hendes, dens, dets, naar de udtrykke Sætningens Subject, som: "han har sin Dreng, sine Penge Eksere end saa, o. s. v.; men istedetfor deres maa sin ingenlunde bruges, da det ikke fun bruges for at betegne ene eiede Person; man bør altsaa sige: "de lede efter deres (ei sin) Støvler"; "Migerne have deres (ei sin) Fader i deres (ei sin) Konge".

Ligesaa bruges det reflexive Possessiv sin i infinitive Sætninger under de samme Omstændigheder, under hvilke Reflexivet sig (se ovenfor §. 2. Anm. 3) bruges, f. Ex. "jeg saae ham tage sin Hat, d. e. at han tog sin Hat"; ligesaa "at øve sin Hukommelse i Dide, er vigtigt, d. el. at man øver sin Hukommelse, er vigtigt"; ligeledes, "man taler om den engelske Konges Misforståelse med sine Ministre."

Efter det ubekomme pronominiske Adjektiv hver el. enhver bruges dette Pronomen endog uden Hensyn paa Hovedsubjectet, f. Ex. "Vi sit hver sin Bøg; de gik enhver sin Vej."

§. 4.

De demonstrative (henvisende) Pronomer, som ere substantiviske, ere:

Den, Denne, Siin.

a) Den.

a) Den.

Enkelttal.

Ex. N. Den (f. Ex. Blin) er god.

Gæslesk.

N. D. A. } Den.

Gen. } Dens.

G. Paa Den's Velgaardende, som hjalp os.

D. Den (f. Ex. Blin) giver jeg Prisen.

Ac. Den (f. Ex. Hat) vil jeg have.

N. Det (f. Ex. Klaede) er suult.

G. Dets Bonitet er gode.

D. Det giver jeg for trinnet.

Ac. Det vælger jeg.

Fleertal.

Allerhjøn.

Nom. De.

Gen. Deres.

Dat Acc. Dem.

N. De (f. Ex. Herskener) ere fortreffelige.

G. Deres Farve er deilig.

D. Dem giver jeg mit Votum.

Ac. Dem vælger jeg høst.

Anmerkninger.

1. Naar den bruges adjektivisk har det i Fleert. i Acc. ikke dem; men, da, som nedenfor anmerkes, alle *Casus* i saa Fald ere lige, faaer det ligesom i Nom. de: f. Ex. *De* Ebler vil jeg kjoeb. Hvad iovrigt dette demonstrative Pronomens Afskillelse fra det personlige Pronomen og Adjct. bestemmende Artikel angaaer, da kan alene Meningen afgjøre hen. Udtalen har for det demonstrative den, det, de, en stærkeré Tone eller Accent, hvilken man i Skriftsproget ofte gjorde vel i at tilljendegive, ved at ubmærke den med større Stil, da f. Ex. i "du er smuk", Pron. vilde være demonstrativt, men i "den er smuk" personligt; ligesom i "den gode Mand" et demonstrativt Pron., men i "ven gode Mand" Artikel.
2. Istedetfor dette Pronom. med en Preposition bruges ofte Uverbiet der, her, i Sammensætning med Samme, f. Ex. "dermed (f. med dette) er Sa- gen tilende; deri, f. i dette, har han Ret"; her- paa, f. pag dette, beroeg alt.
3. Man vogte sig for den ei ualmindelige Fejl, at bruge det substantiviske Demonstrativ de som Objekt, da det i Acc. og Dat. heber dem, f. Ex. "dem, som mig øre, vil jeg øre; og de, som mig foragte, skulle ringeagtes."

b. Denne.

b. Denne.

Enkelttal.

Ex. N. Denne er beiligt.

G. Dennes Farve er ny-
beiligt.D. Denne overlader jeg
Alt.Ac. Denne ønsker jeg
mig.N. Dette er det smuk-
keste.G. Jeg synes bedst om
Dettes Farve.D. Dette giver jeg min
Stemme.

Ac. Jeg valger Dette.

Føllesf.

N. D. A. } Denne.
Gen. } Dennes.

Intetf.

N. D. A. } Dette.
Gen. } Dettes.

AlleKjøn.

N. D. A. } Diese.
Gen. } Dieses.

Fleertal.

N. Disse løbe bedst.

G. Du tager Disses
Partie.D. Han efterlader Disse
sin hele Formue.Ac. Jeg stoler blot paa
Disse.

c. Hün.

Sijn.

Enkelttal.

Ex. N. Sijn udmarker sig fremfor denne.

Fællesk.)

N. D. A. } Sijn.

Gen. } Sjins.

G. Sjins Sag er retsærligst.

D. Sijn gik det godt, men Denne slet.

Ac. Han elsker Sijn fremfor Denne.

Intetk.)

N. D. A. } Sjint.

Gen. } Sjints.

N. Sjint er for langt borte.

G. Sjints Grastand er for stor.

D. Sjint gav jeg Prisen,

Ac. Han foretrak Sjint.

Sleertal.

N. Sines ere længst borte.

G. Jeg dadler ei Sines Adfærd.

D. Jeg gav Sine min Stemme.

Ac. Du vælger Sine.

AlleKjøn.)

N. D. A. } Sine.

Gen. } Sines.

Anmærk.

Anmærkninger.

1. Disse demonstrative Pronomer staae ogsaa adjektiv, og have da alle Enafus lige med Nominativ, f. Ex. N. "Den Mand har gjort det. G. Den Mandes Broder er her. Disse Mandes Øren vil Strafe. Acc. Fl. Jeg holder meget af disse Born."
2. Da de, som alle Pronomer, gjøre Nomen bestemt, endog da, naar de, som Adjektiver, forbinderes med det, kunne de ei tilstede, at Substantivet faaer nogen Artikel. Jeg kan ei sige: den Manden, ei heller den hinc Mand, og endnu mindre en him Mand.

§. 5.

De relative (tilbagevisende) Prononier, som ere substantiviske, ere:

Som, hvilken, Der.

a. Som.

I begge Fal og Kjøn.
Nom. Dat. Accus. } Som.
Gen. } Hvis.

Eksempler.

Enkelt. Fællesk. N. Manden, som gjorde det, er gaaen sin Vei.

G. Peder, hvis Dog blev borte, staar her og græder.

D. Konen, som du gav to Skilling, draft sig fuld for dine Penge.

Ac. Manden, som du slog i Gaar, ørgrede sig svg.

Exem.

Enkelte. Intet. N. Bordet, som gif i Stykker,
duer nu ei meer.

G. Dyret, hvis Hale Du seer her, har varet smukt.
D. Barnet, som Du gav Hug, har forbedret sig.
Ac. Barnet, som Du slog, har ei gjort Fortred siden.
Fleert. Alle Kjøn. N. Dyrene, som bleve skuds-
te i Gaar, henge her.

G. Hestene, hvis Skind Du bruger, kunne og
bruges til Spise.
D. Bornene, som Du gav disse Ebler, holde
af Dig derfor.
Ac. Hundene, som Du jog bort, komme her igjen.

AnnærEninger.

1. Relativet Som bruges, naar den relativiske Sætning er blot adjektivisk, d. e. tjener blot til nærmere at bestemme det Ord, Relativet staer istedetfor, som: "har Du faaet de Bøger, som jeg sendte Dig, d. e. de dig sendte Bøger?"
  2. Relativet Som udelabes ofte; men denne Udelabelse bor i Almindelighed aldrig skee, uden hvor det skulde staae i Dativ eller Accusativ, f. Ex. "Maden, (som) han spiser, smager godt." "Manden, (som) hun esterlod al sin Formue, er dob." Og især finder denne Udelapelse Sted, naar der foran den relative Sætning staer et Substantiv med det demonstrative den eller med Substantiv bestemmende Artikel, eller Dat. eller Accusativ af et Pronomen, hvis Subjectcasus er kendelig,
- (d. e.

(b. e. hvis Nomin. er forskelligt fra dets Dat. og Accus.) f. Ex. "den Mad, (som) du spiser"; "der er Ronen, (som) du spurgte om"; "det er ham, (mig, hende, dig, dem, os, eder), (som) det Rygte gaaer om." I denne Sætning ogsaa: "der staer hun, (som) det Rygte gaaer om, og (som) var løben sin Vel", kan Relativet dels slet ikke, dels ikke udelabes: i den sidste slet ikke, fordi det ei udelabes i Nominativ, og i den første ei ret vel, fordi Pronomet, som gaaer foran Relativet, staer i Nominaliv.

3. Dog kan Relativet som ogsaa udelabes i Nominaliv, naar den relative Sætning har et intransitiv eller transit. passivt Verbum, og da enten Personobjekter eller Stedsadverbierne her el. der komme til at staae i Spidsen af den relative Sætning, som: "den Pligt, (som) mig paaligges (el. (som) mig paalægges, skal ei vorbe glemme"; ligeledes: "det er den Mand, (som) her staer".
4. For relative Pronomer bruges ofte det relative Tidsadverbium da og Stedsadverbium hvor, f. Ex. "Jeg kom paa Parterret i det Døblek, da (d. e. i hvilket) Comedien begyndte, og kom til at staae paa det Sted, hvor (d. e. paa hvilket) jeg stod forleden." Tidsadverbiet da kan udelabes ligefrem som øg høst under samme Betingelser, f. Ex. "Jeg kom i det Døblek, (da) Comedien begyndte".

b. Hvilken.

Enkel tall.

Ex. N. Den Dreng med Øg-
gerne, hvilken i Gaar
var her, er borte.

G. Den Kone, hvis
Mand var løben bort,
er død.

D. Det er denne Pige
med de mange Born
omkring sig, hvilken
du loyede Hjælp.

Ac. Det er ham med
Skrinet, hvilken du
har ladet falde.

N. Han vil lære at dand-
se, hvilket ikke kan
fæde.

G. Bordet, hvis Istands-
sættelse kostede i M.,
er endnu daarligt.

D. Det er det Barn med
sine Godskende, hvil-
ket du gav i Mark.

Ac. Du vil lære at dand-
se, hvilket jeg roser.

Fleere

Fællesk.)

N. D. A. } Hvilken,
Gen. } hvis eller
} hvilkens.

Intet k.)

N. D. A. } Hvilket
Gen. } hvis eller
} hvilket,

Fleertal.

Ex. N. Han er en Elsær af
Born, hvilke og ere
en Guds Gave.

G. Bornene, hvis Far
der er død, stole nu
paa Dem.

D. Drengene, hvilke
du har givet Lov, ere
ude at lege.

Ac. Han har mange Bor-
ger, hvilke jeg dog
anseer blot for theo-
logiske.

Anmærkninger.

1. "Hvilken staer ogsaa adjektivisk, og har da alle Casus ligé Nominativ, som: hvilken Mand er det? hvilken Mands Øg er det?"
2. Hvilken bruges mest, a) naar den relative Sætning udgør en Meningsætning, og Relativet indebefatter både et Demonstrativ og en Conjunction, som: "han er en stor Elsær af Born, hvilke (d. e. og disse) ere og en Guds Gave"; "han har en stor Mængde Bøger, hvilke (d. e. men de) ere mest theologiske." b) For Lydelighed bruges det, naar flere Ord af forskelligt Kjøn og Tal staae foran Relativet, og det kunde være uvist, hvortil det hørerede, som: "jeg sik et Skrin med Bøger i, hvilket du maa faae". c) Endeligen bruges det, naar Relativet gaaer paa en heel Sætning, som: "han vil lære at dandse, hvilket ikke kan fæde."

3. Naar hvilken, i den bemerkelse hvad for en af to (vært) eller flere bestemte Gjenstande, bruges spørgende, hører det under de spørgende Pronomen, som: "hvilkens er din Bog af disse to? hvilken vil du have?"
4. Det spørgende Pronomen hvo bruges ogsaa undertiden som et relativt Pronomen. (Sees. 6. Num.)
5. Istedetfor Relativet hvilken med en Præposition bruges ofte Noderiet hvor sammensat dermed, som: hvori f. i hvilken; hvoraf, at hvilken o. s. v.
- c. Der.

Enkelttal.

Ex. N. Jeg saas Drengen,
der var her igaar.

G. Der er Manden, hvis
Bog du har saant.
D. Katten, den du gav et
Slag, løb sin Bei.
Ac. Ovnen, den du har
ladel opsatte ifjor, er
falden ned.

N. Skabet, der faldt
om, er reist op igjen.

G. Det er dette Dyr, af
hvis Skind din Par-
lantin er gjort.
D. Dyrret, det du gav
Prygl, er sygt
Ac. vinduet, det du
der-aabner, er uden
Hængsler.

Fællesk. {
Nom. } Der.
Gen. } Hvis.
Dat. Acc. } Den.

Intet. {
Nom. } Der.
Gen. } Hvis.
Dat. Acc. } Det.

Leer

Slektal.

Ex. N. Dreng, der lege,
maae være muntre.

G. Barnene, hvis for-
ældre ere døde, gaae
nu saa forladte.

D. De Barn, dem du
saa gjerne giver Eb-
ler, ere udenfor.

Ac. Dogerne, dem jeg
har laant, maae sen-
des tilbage.

Alle Kj. n. {
Nom. } Der.
Gen. } Hvis.
Dat. Acc. } Dem,

Anmerkning.

Relativet der bruges med Nytte i Marheben af Conjunctionen som, for at undgaae Mislyd, f. Ex.
"Du hænder jo nok Kjøbmand N. N., der (ei) son i
ifjor spillede Fallit, som saa mange andre."

§. 6.

Det spørgende Pronomen, som er substantivisk,
er: Hvo, som declineres saaledes.

Enkelttal.

Ex. N. Hvo (hvem) har
gjort det?

Fællesk. {
Nom. } Hvo el. hvem.
Gen. } Hvis.
Dat. Acc. } Hvem.

G. Hvis er den hat?
D. Hvem under du bedst
saadan en Lykke?
Ac. Hvem holder du
meest af?

Intet.

§ 2

Intekf.	
Nom.	Hvad.
Gen.	Hvis.
Dat. Acc.	Hvad.

Ex. N. Hvad er det?

- G. Hvis Facon er smuk-
fest af disse Vorde?
- D. Hvad giver du din
Stemme?
- Ae. Hvad vil du helst
have?

Fleertal.

Allerjøn.	
Nom.	Hvo el. hvem.
Gen.	Hvis.

- N. Hvem (Hvo) ere
disse Herrer?
- G. Hvem ere disse Kas-
tether?
- D. Hvem vil du give
dine Stemmer til de
3 ledige Pladser?
- Ae. Hvem vælger du til
disse Embeder?

Anmærkning.

Hvo er deels interrogativt, spørgende, som i de anførte Eksempler, deels demonstrativ-relativt, som i "jeg ved ikke, hvo der (d. e. den som) har gjort det." Undertiden er det endog, brugt om Personer i Dat. Accus., aldeles et relativt Pronomen, hvilket sees af følgende Eksempler: Dat. "Der staar min Broder, hvem (h. e. som) du igaar gav din Stemme til Se-cretariaten." Accus. "Det er netop Secretairen, hvem (d. e. som) du der seer."

De saakaldte ubestemte Pronomer, der, skændt de ei egentlig kunne henføres under nogen af de for-
rige Classer, dog have de almindelige Særlender, hvorved Pronomerne adskille sig saavel fra Substanti-
ver som Adjektiver, ere fornemmeligen a) nogle pro-
nominiske (Omstændigheds-) Adjektiver, som dels
aldrig kunne modtage Comparation, dels (paa et
Par øer, som, naar de vare andensteds at henfare,
maaestee ikke vilde faae Sted her) enten aldeles ikke
modtage noget Artikeltillæg, eller ikke modtage Sam-
me forved sig, b) to pronominiske Substantiver,
der heller ikke modtage noget Artikeltillæg, og c) det
pronominiske Adverbium der.

- a) De pronominiske Adjektiver ere følgende.
a) De, som intet Artikeltillæg modtage.

Enkelttal.

Fælleskjøn.

Intekjøn.

Fleertal.

Alle Kjøn.

I. Mangen.

Mangt.

— *).

Ex. Jeg har mangen en glad Dag; her er mange
et tungt Arbeid.

2. Nogen. Noget. Nogen og Nogle **)

Ex. Man har dog nogen Glæde, der er dog noget
godt ved ham. Har du nogen Ebler? Ja,
nogle.

Enkelt-

*) Mange er et særeget Omstændigheds-Adjektiv i Plur., som lader sig comparere; til samme Slags hører megen.

**) Nogen bemærker ikke ingen, men nogle be-
mærker ikke mange.

Enkelttal.	Gleertal.
Fælleskjøn.	Intekkjøn.
3. —	Alle Kjøn.
	Somme. *)
Ex. Somme (d. e. visse, nogle) Dage er hun ganke munter.	
4. Ingen.	Intet.
Ex. Her er ingen Mad paa Bordet, intet Bræn- de i Huset, ingen Mennesker hjemme.	
5. —	Begge.
Ex. Her ere de begge To. Jeg har set begge Prinser.	
6. Hver og Enhver.*)	Hvert og Ethvert.
Ex. Hver Mand (enhver Mand) taler om Ind- toger; hvert (ethvert) Barn veed det.	
7. Alt.	Alt.
Ex. Alt Maden er spist; alt Folket er dræbt; alle Mennesker ere ude.	All.
	8. Saad-

- *) Somme betyder endnu mindre end nogle, og har
desuden et mere ubestemt og tvivlende Begreb i sig
end dette, som er mere vis og bekræftende i sin
Betydning, f. Ex. "der ere nogle far gode Boger
i hans Bogsamling, og somme iblandt disse ere
endda maadelige nok." See Sporrons *eensydhige*
danske Ord, 2 Bind, S. 127.
- **) Hver og Enhver bemærker det Samme som alle,
hvilket og udtrykkes ved hver een; hvoraaf det
Wobsatte er hver anden (sammensat af hver og
Ordinale anden) der ei maa anses som Sing. til
Overandre.

Enkelttal.	Gleertal.
Fælleskjøn.	Intekkjøn.
8. Saadan.	Saadant.
Ex. Saadan en Ven; saadant et Arbeid; saa- danne Venner.	Saadanne.
9. Hvordan.	Hvordant.
10. Ligedan.	Ligedant.
11. Slig.	Sligt.
Ex. Hvordan en Kone er det? Hun er ligedan een, som hendes Søster. Slig en Opsørel- maa straffes.	Hvordanne.
12. Selv.	Selv.
Ex. Jeg selv. Barnet selv. De selv.	Selv.
	β) De, som modtage Artikeltillæg.
13. Anden.*)	Andet.
Ex. Det er een (aliquis) inde i Stuen, og den staar en anden (alius) udenfor; den ene (alter) vil gaae; og den anden vil ikke hic. — Ja, det er en anden Sag. — Dette er godt; alt andet (aliud) (alt det andet) er slet. — Jeg vil gaae med, naar de andre (alii) ønske det.	Andre.
	Enkelt-

*) Dette pronominiske Adjektiv maa ingenlunde for-
vegles med Ordinalet anden.

Enkelttal.	Fleertal.
Hælleskjøn.	Intetkjøn.
14. Samme.	Samme.

Ex. Den samme Mand; det samme Barn; de samme Børn.

15. Forrige.	Forrige.	Forrige.
Ex. Den forrige Dag; det forrige Åar; de forrige Aaringer.		

Numærkninger.

- a) Naar al og begge staae adjektivist, folger ofte den bestemmende Artikel bag efter, som: "al Manden, alt Folket, alle Folkene; al den gode Mad, alt der talrige Folk; alle de gode Mænd; begge Mændene, begge de gode Mænd."
- b) Selv bruges mest ved de personlige og demonstrative Pronomer, som: "jeg selv, hun selv, de selv"; nogle declinere med Substantivets bestemmende Artikel i Fleertallet Selve, som: "i selve Hjem"; "de selve ere ei hjemme."

b) De pronominiske Substantiver ere følgende.

- a) En (aliquis), som ei maa forveles enten med Talsordet een eller Artiklen en. Ex. Nom. "Der er En udenfor, som vil tale med Herren." Gen. "Der ligger Ens Hat i Binduet." Dat. "Såadan En giver jeg aldrig noget". Ace. "Jeg saae En hos ham." Det har ingen Pluralis,

§) Man,

§) Man, der er et Collectiv, som ei kan declineres, og ingen Plur. har. Ex. "Man siger det." "Man befinder sig ikke vel."

- c) Det pronominiske Adverbium der bruges blot, som Subject, naar der tales ubestemt enten om en Gjenstand, som tillige nævnes, eller om en Gjenstand, hvis Begreb (ligesom i de upersonlige Udtryk, "det regnet, det blæser", d. e. Regnen regner, Binden blæser) ligger skjult i Prædicatet; f. Ex. "der tales (d. e. Talen føres) ofte herom"; "der seiles (d. e. Seilads foretages) tide i denne Øse"; "der gaaer megen Usædighed i Svang i denne Øye"; "der skrives mange Bøger om Aaret."

Sjette Capitel.

Om Verbet, Tidsforandringsordet.

§. I.

Verbet er den Taledel, som udtrykker et alene Subjectets Tilværelse og Forbindelse med Prædicatet, (Beskaffenheden) men også i Almindelighed desuden Prædicatet (Beskaffenheden) selv; det forestiller en Gjenstand saaledes, at den enten gjør eller lidet eller er i en vis tilstand, og hensører altid denne Handling,

Ting, Lidelse eller Tilstand til en vis Tid, f. Ex. (jeg) er, var, bliver, blev, elsker, elskede, elskes, elskedes.

Eftersom Verberne enten blot udtrykke Subjectets Tilværelse og Forbindelse med Prædicatet, eller de tillige udtrykke Prædicatet selv, ere de ent n a) substantive (abstracte) Verber, eller b) Prædictats (concrete) Verber. De Verber være, blive, vorde udtrykke i disse Sætninger: "Edvard er flittig. Gustav bliver fornuftig, Carl vorder duelig", blot Subjectets Forbindelse med Prædicatet, og ere altsaa her blotte substantive eller abstracte Verber. De Verber (jeg) leger, (jeg) elskes, derimod, hvilke betyde det Samme som (jeg) er legende, (jeg) bliver elsket eller vorder elsket, udtrykke ei alene denne Subjectets Forbindelse med Prædicatet, men tillige Prædicatet selv, og ere altsaa Prædictats eller concrete Verber.

§. 2.

Efter deres forskellige Bemærkelse ere Prædictatsverberne forskellige Slags. Der gives blandt disse Verber a) nogle, som i sig selv indebefatte et fuldstændigt Begreb, f. Ex. jeg sover, vaager, ligger, staar, gaaer, og som derfor kunne kaldes absolute, uhensigtslige; hvorimod b) andre Verber, som ei saaledes i sig selv indeholde noget fuldstændigt Begreb, men, for at frembringe dette, kræve et Complement

(Fuld-

(Fuldstændighedsord), f. Ex. jeg seer, betragter, eier, elsker, staar, kunne kaldes relative, hensigtslende. Dog kunne de samme Verber undertiden bruges snart i en relativ og snart i en absolut Sæning, f. Ex. "jeg hører hjem", (absolut), og "jeg hører min Broder hjem", (relativt); "jeg rider hjem", og "jeg rider min hest hjem"; "jeg kommer strax", og "jeg kommer Galt i Maden". Højeledes gives der blandt de relative Verber c) nogle, som, for at frembringe et fuldstændigt Begreb, kreve tvænde Complementer, og derfor kunne kaldes dobbelt relative, f. Ex. "jeg giver min Datter et Eble", i hvilken Sætning Verbet giver forudsætter ei alene en Ting, som bortgives, men ogsaa en Person, for hvis Skyld denne Handling, at give, finder Sted.

§. 3.

De relative Verber ere igjen enten a) transitiv, umiddelbart hensigtslende, naar de umiddelbart (d. e. uden Präpositioner) lade sig forbinde med deres Complementer, og deres Hensigtslse (Relation) umiddelbart synes at virke eller ligesom at overgaae paa en anden Ting, f. Ex. "jeg elsker mine Born"; "jeg hader den Uredelige"; eller de ere b) intransitive, middelbart hensigtslende, naar de alene middelbart ved Präpositioner lade sig forbinde med deres Complementer, f. Ex. "jeg stoler paa mine Venner"; "han

"han hører til et vist Selskab". At isvrigt de samme Verber kunne bruges snart som transitive og snart som intransitive, vise følgende Exempler: "jeg seer der en vælig Hest" (transitive), men, "jeg seer paa denne vælige Hest" (intransitive); ligeledes, "jeg læser en smuk Bog", og "jeg læser i en smuk Bog"; "jeg hørte hans Tale", og "jeg hørte paa hans Tale." De intransitive og absolute Verber kaldes ogsaa Verba neutra, fordi de hverken udtrykke en Handling, som Subjectet gjør, eller en Handling, som gjøres ved Subjectet, men alene en vis Beskaffenhed, uafhængig af al Handling, blot en vis Maade at være paa. Undertiden udtrykke de relative Verber en Beskaffenhed, hvis Handling ligesom virker tilbage paa Subjectet selv, d. e. en Handling, som hvilken den samme Gjenstand, der er dens Subject, forestilles som Complement eller Object, hvilke Verber kaldes c) reflecterende, tilbagevirkende, f. Ex. "jeg forhaster mig, du betækker dig, han bærer sig galt ad; vi græmme os, I jamre Eder, de kunne et bare sig for latter"; andre Verber udtrykke en Handling, hvorved to eller flere Subjecter forestilles at virke paa hinanden indbyrdes, hvilke kaldes d) reciproque, gjensidigtvirkende, f. Ex. "jeg slaaes med min Ven; du skjendes med din Broder; han forliges ikke med sine Søskende; vi sees daglig; I mødes jo hver Dag; de kysses og klappes, medens deres Maboer klamres og bandes.

Ans.

Anmærkning.

De reflecterende Verber ere enten a) stadigt reflecterende, d. e. saadanne, som ei kunne bruges andres ledes end som reflecterende Verber, f. Ex. "han bærer sig ei, jeg betækker mig", eller b) ustadigt reflecterende, d. e. saadanne, der vel bruges undertiden i en reflexiv Bemærkelse, men ellers ere transitive eller intransitive Verber, f. Ex. "du støder dig, han kommer sig not", i hvilke Satninger det transitive Støder og det intransitive Kommer, ere brugte saaledes. Ligesaa merke man, at mange reciproque Verber, der i denne Bemærkelse ere objektivinkeltsformede, dog tillige i en anden Bemærkelse have en Subjectiv-Form, (nogle som Transitive, andre som Intransitive) af hvilken det reciproque Verbum er ligesom et Slags Medium, f. Ex. "han forliges ei godt med sine Brødre; de mødes hver Dag paa Gaben", hvilke Reciproquer kunne ansees som Medier, hint af det Transitive, at forlige, dette af Intransitivet at møde. Hvilket og er tilfældet med almindelige transitive objektivinkeltsformede, f. Ex. "Lovise mindes sin Mor", hvilket Verbum tillige har den subjective Form minder.

§. 4.

I de transitive Verber kan Prædicatet undetiden udtrykke en Handling, som Subjectet gjør, f. Ex. "Sophie slaaer sin Hund", og Prædicatet kaldes da a) aktivt (handlende); men undertiden tilkjendegiver det en Handling, som Subjectet ikke gjør, men som gjøres ved det af en anden Ting, og som det lider mod

mod sin Billie, i det mindste uden at bibrage dertil, f. Ex. "Hunden slæes af Sophie", og Prædicatets kaledes da b) passivt (lidennde).

§. 5.

Efter denne Prædicatets forskellige Bemærkelse, eftersom det nemlig enten tilkendegiver en Handling, som Subjectet gør, eller en Handling, som gjøres ved det, antage de transitive Verber i Danskens tvende former, af hvilke den ene paa r er characteristisk for de active Prædicater, f. Ex. "jeg elsker", og den anden paa s for de passive Prædicater, f. Ex. "jeg elskes"; men, da disse former et saa udelukkende ere den active eller passive Bemærkelse tillagte, at derfra aldeles ingen Undtagelse skalde finde Sted, måa man vel adskille et Verbums Formm fra dets Bemærkelse. Den Form, som almindeligt er tillagt det active Prædicat, kaldes a) den subjective Form; eller, fordi Hensigtselsen da gaaer fra Subjectet til en anden Gjenstand, *Hensigtsesformen*; den Form derimod, som almindeligt er tillagt det passive Prædicat, kaldes b) den objective Form, eller, fordi Hensigtselsen da gaaer fra en anden Gjenstand til Subjectet, *Tilsigtesformen*. Og i henseende til disse former lade Verberne i Danskens sig inddelle i a) fuldkomment transformede, som igjennem alle Personaer lade sig conjugere baade i den subjective og objective Form, f. Ex. "jeg

"jeg elsker, jeg elskes", b) usfuldkomment transformede, som i den objective Form blot lade sig conjugere i den tredie Person, f. Ex. "jeg gaaer, der gaaes", c) enkeltformede, som blot lade sig conjugere i een af disse former; og ere enten a) subjectiv-enkeltformede, som blot lode sig conjugere i den subjective Form, f. Ex. "jeg hør, han; jeg betæller mig; Tinget står i største Hemmelighed; jeg lader ham gaae; det sneer", eller b) objectiv-enkeltformede, som blot lade sig conjugere i den objective (eller en denne mest lignende) Form, f. Ex. "jeg længes efter hende, jeg mindes hende altid, de slæes."

Anmerkning.

De transitive Verber ere altid fuldkomment transformede; de intransitive ere i Almindelighed usfuldkomment transformede; de reflecterende Verber, Hjælpeverberne, de defective Verber og saadanne Intransitiver, som ere usfuldkomment personlige, ere subjectiv-enkeltformede; de reciproque og nogle faa disse lignende Verber ere objectiv-enkeltformede.

§. 6.

Isvrigt deles Verberne i Danskens, i) eftersom de enten have alle tre Personaer eller ikke, i a) fuldkomment-personlige, som lade sig forbinde med alle Personaer i begge Tal, f. Ex. "jeg, du, han, elsker; vi, I, de, elste, og b) usfuldkomment-personlige, som

som blot løde sig forbinde med den tredie Person i Enkelttallet, f. Ex. "det regner, det lyner (d. e. Regnen rezner, Lynilden lyner). Tingen steer, den Opsørel Elæder (d. e. sommer sig, passer) ilde, det lader ei smukt", og 2), efftersom de conjugeres regelmæssigen eller ikke, i a) regelmæssige Verber, som i Imperfect have tre eller to Stavelser, og have samme Vocal i Præsens, Imperf. og Supinum, f. Ex. "jeg elsker, elskede, har elset, jeg tænker, tænkte, har tænkt, og b) uregelmæssige Verber, som i Imperfect have kun een Stavelse, og som oftest andre Vocale i Imperfect end i Præsens, f. Ex. "jeg gaaer, git, har gaaet, jeg løber, løb, har løbet."

§. 7.

Verberne have i det danske Sprog 5 Modi, (Maader) som ere: 1) de upersonlige Maader, nemlig: a) Infinitiv (den substantivist-upersonlige Maade), hvor intet Subject, ingen Person, er nævnet, f. Ex. læse, gaae, b) Particiippet (den adjektivist-upersonlige Maade), hvor Verbet bruges som et verbalt Adjektiv med Degress af Tid, f. Ex. læsende, gaaende; 2) de personlige Maader, nemlig: c) Indicativ (den bestemte-uafhængige Maade), der paa en usiktaaelig og bestemt Maade udtynker en vor Ejels Dom, som vi ønske at meddele andre, f. Ex. "S. har læst Dogen; nu git han ud";

Cons

Conjunctiv eller Subjunctiv (den ubestemte, uafhængig-underordnede Maade) der med Uvished udtynker en Attraas, et Forbud, en Virkning, et Dilemma, en blot Mælighed, er i Dansken ikke i grammaticalst Udseende, men alene i Mening, forskellig fra Indicativ, hvorfra den ikun ved visse Conjunctioner, Hjælpeverber og Tidernes Brug kan skelnes, f. Ex. "jeg beder, at du vil læse Dogen; hvis du var klog, såa git du (d. e. vilde, maatte du gaae) du bort"; d) Optativ (den ønskende Maade) der udtynker et Ønske, en Tilstaaelse, en Muelighed, f. Ex. "du læse dog denne Bog!" "jeg gaae bort, (d. e. antag, at jeg gaaer bort), og du vil strax savne mig; e) Imperativ (den befalende Maade), der udtynker en Befaling, et Forbud, en Tiltale, en Opmaning, f. Ex. "elst Gud af dit hele Hjerte!" "gaae din Vej!

§. 8.

Tempora (Tiderne) ere i Dansken de trende Hovedtider, nemlig: a) Præsens (Tutid), f. Ex. "jeg læser", b) Præteritum (Fortid), f. Ex. "jeg har læst", c) Futurum (Fremtid), f. Ex. "jeg skal læse"; den forbipaaagte Tid er enten hensigtede eller ahensigtede, og deles i: a) Præteritum Imperfектum (den hensigtede Tidfortid) eg. den ufuldsommeligt forbipaaagte Tid, f. Ex. "ieg læste", b) Præteritum Perfectum el. Pers. absolutum (den

I

uhensigtede

uhensigtede Fortid), eg. den fuldkomment forbigangne Tid, f. Ex. "jeg har læst", y) Præt. Plusquamperfectum, (Den hensigtede Førfortid), eg. den mere end fuldkomment forbigangne Tid, f. Ex. "jeg havde læst." Ligesaa er den tilkommende Tid enten hensigtede eller uhensigtede, og deles i: a) Futurum absolutum (den uhensigtede Fremtid), f. Ex. "jeg skal læse", og b) Futurum exactum, (Den hensigtede Fremfortid) eg. den forbigangne tilkommende Tid, f. Ex. "naar jeg faaer læst Brevet, skal jeg være hos dem".

Iovrigt ere disse Tempora i Dansk enten a) enkelte, naar Tidsforandringen tilkjendegives alene ved en Forandring i Verbets Endelse, f. Ex. "jeg elsker, elskede, elskes, elskedes", eller b) sammensatte, naar Tidsforandringen maa tilkjendegives ved et andet Verbum, der da kaldes et Hjælpeverb, og Verbets eget Infinitiv eller det verbalske Adverbium, som sædvanlig kaldes Supinum, og er at betragte som et adverbialst Hjælpetimepus.

§. 9.

Hjælpeverberne, ved hvilke Tidsforandringen i de sammensatte Tempora udtrykkes, ere i Dansk syy, nemlig: a) have og være, til at udtrykke Præt. Pers. og Plusqv. i den subjective Form, og, tilligemed blive og vorde, tildeels ogsaa i den ob-

jective

jective Form, b) blive og vorde, til at udtrykke den objective Form's sammensatte Præsens og Imperf., og tildeels ogsaa Pers. og Plusqv. sammesteds, c) ville og skulle, til at udtrykke de absolute Futurer i begge former, og d) faae, til at udtrykke Futurum exactum i den subjective Form, og, tilligemed blive og være, desuden ogsaa i den objective Form. Desres Conjugation er følgende.

§. 2

I. Hjælpe

I. Hjælperverbet have.

Subjectiv-form.

Gnicket i v.

Sing. Plur. Sing. Plur.

Søg har. **Præfens.** Vi have *) el. haver. Søg haver. **Imperf.** Vi havde.
 Søg har **Perf.** **Præt.** **Perf.** Vi have havet. **Præt.** **Præs.** Vi hadde.
 Søg har havt. **Præs.** **Perf.** Vi have havet. **Præt.** **Perf.** Vi havde havet.

Søg skal have el. vil have. **Præs.** **Perf.** Vi skulle have el. ville have. **Præt.** **Perf.** Vi skal have havet.
 Søg skal have el. vil have. **Præs.** **Perf.** Vi skulle have el. ville have. **Præt.** **Perf.** Vi skal have havet.

O p t a t i v.

Søg have. **Præs.** Vi have. **Præt.** **Perf.** Vi have havet. **Præt.** **Perf.** Vi havde havet.
 Søg skulle have el. ville have. **Præs.** **Perf.** Vi skulle have el. ville have. **Præt.** **Perf.** Vi skulle have havet.
 Søg skal have el. vil have. **Præs.** **Perf.** Vi skulle have el. ville have. **Præt.** **Perf.** Vi skal have havet.

*) Gør at spare gumm, sættes her og fiben, i de fuldkomment personlige verbet, blot i person
 Sing, jeg, f. jeg, du, han, eg i person plur, vi, f. vi, S, de.

Gnicket i v. Sing. Plur. Sing. Plur. Sing. Plur. Sing. Plur.
 (Du) hav. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**
 (Du) hav *)-han have. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**
 (Du) hav *)- han havet. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**
 Gut. epact. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**
 Gut. epact. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**

(Du) saae havet, han saae havet. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**

Præsens. have. **Præt.** **Perf.** have havet. **Præt.** **Perf.** have el. ville have.
 Gut. epact. saae havet. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** saae havet. **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** saae havet.

Præsens. **Chavende.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**
Præsens. **Chavende.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.** **Præt.** **Perf.** **Præs.** **Præfens.**

Stav har bruges som et transitivt Verbum i den Benemælkelse ejer, et det også fuldkomment blev
 Formet; det conjugeres efter den anden Conjugation, til hvilken det hører, som et afvigende
 Verbum.

2. Hjæl-

*) Den anden personens Pronomen udtørkes som oftest i imperatitive Stætninget, med mindre Stæten
 gaaer fra den eae til den anden. f. Gr. "Er du det, og freib du dette", ligesom også Hæftig-
 hed hører, hæftet for bette Pronoms at bruge Proprietet selv, f. Gr. "Tro mig, du Genten!"

2. Hjælpeverbet være,
Subjectiv, form.

Sndicativ.

Ging. Prefens. Sing. Imperf. Plur.

Seg er.

Pret. Perf. Bi eré.

Seg har været. Bi hæve været.

Sut. absol. Seg hæve været.

Seg skal være el. vil være. Bi shæfe være

el. ville være.

Døpatt i v.

Prefens.

Seg være. Bi være.

Sut. absol. Seg faae været.

Seg shæfe være el. ville være.

Sut. absol. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Sut. epract. Seg shæfe været.

Sut. epract. Seg faae været.

Ging. Prefens. Bi blive, vorde.

Seg bliver, vorder.

Pret. Perf. Bi bleve.

Seg er blevne, et vorde.

Seg er blevne, ere vorde.

Ging. Prefens. Bi blive.

Seg var blevne, var vorde.

Sut. epract. Sing. Imperf. Plur.

Sing. plur.

Sæg **stal** el. vil blive, Bi **stalle** el. ville blive,
stal el. vil vorden. Sæg faae bleven, Bi faae bleven,
faae vorden. "face vorden."

D p r a t i u.

Sæg blive, vorden. Bi blive, vorden. Sæg være bleven, Sæt. exact.
Sæt. absol. Sæt. afhol. Sæt. være bleven, vorden, vore bleven,
være vorden. Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact.

Sæg **stalle** el. vil blive, Bi **stalle** el. ville blive, Sæg faae bleven, Bi faae bleven,
stalle el. ville vorden. Stalle el. ville vorden. Sæg vorden, Sæt. exact. Sæt. exact.

Sæt. i m p e r a t i u.

Präfens. (Du) bliv, vorden! (Du) bliver, vorden! (Du) var bleven, (Du) værer bleven,
være vorden! Han blive, vorden! Han være bleven, Han være bleven,
være vorden! Han blive, vorden! Han være bleven, Han være bleven,
være vorden! Han blive, vorden! Han være bleven, Han være bleven,
være vorden!

Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact.

Sing.

= (Du) faae bleven, faae vorden!
= Han faae bleven, faae vorden!

Præfens, blive, vorden. Præt. Perf., være bleven, vore vorden. Sæt. afhol. Stalle
el. ville blive, Stalle el. ville vorden. Sæt. exact., faae bleven, faae vorden,
være vorden. Præfens, blivende, vordende, Præt. Perf., bleven, vorden.

Præfens, blive ere uregelmæssige, og som **stal**-ordenes subjektiv-entiformede. Størst bliver
benærtet at prøvere i en vis tilstand, et det uudkommende toformet.

4. Hjælpeverbene ville og skulle.

Subjectiv form.

Sæt. i m p e r a t i u. plur.

Sing. Præfens.

Sæt. vil, stal. Præfens. Bi ville, skulle. Sæg vilde, skulde, tilde.
Præt. Perf. Sæg har villet, har skulle. Bi have villet, Sæg haade vilde, tilde.
Sæt. absol. Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact. Sæt. exact.

Bi **stalle** vilde, (stalles). Bi **stalle** tilde, (stalles).

O p e r a t i v.

Sing.   Præsens.   plur.   Sing.   Præt. Perf.   plur.

Geg ville, stulle.   Vi ville, stulle.

Gut. absol.   Jeg have villet;   Vi have villet.

Gut. eract.   Jeg have stullet.   Vi have stullet.

(fættes).   (fættes).

G u n p e r a t i v.
(fættes).

Præsens, ville, stulle.   Præt. Perf.   Jeg have villet, have stullet.   Gut. absolut.   Jeg have villet;   Vi have villet.
ville, (fættes).   Gut. eract. (fættes).

Præsens, vilende, stullende.   Gapimim, villet, stullet.

Nummerfning.
Disse tre høje Berber henhøste, forlævdest de mangle disse Ziffer og mædter, til Defectiverne; de ere Subjectiv-entformede, og funne henførtes som øvrigende til den anden Conjugation.

—

5. Hælspverbet fæce.

Subjectiv form.

G u n p e r a t i v.

Plur.   Sing.   Imperf.   Plur.

Præsens, fæce.   Jeg fæce.

Præt. Perf.   Jeg fæcet.   Jeg havde fæcat.

Gut. fæcat.   Jeg har fæcat.   Jeg havde fæcat.

Gut. absol.   Jeg fæce.   Jeg fæcer fæcat.   Jeg fæce fæcat.

Geg fæce.   Vi fæce.   Jeg have fæcat.   Vi have fæcat.

Gut. absol.   Jeg fæce.   Gut. eract.   Jeg fæce fæcat.   Vi fæce fæcat.

(D) fæce! han fæce!   (G) fæcer! de fæce!   (D) hav fæcat!   (G) haver fæcat!

han have fæcat!   de have fæcat!

O p e r a t i v.

Præsens.   Vi fæce.   Præt. Perf.   Jeg have fæcat.   Vi have fæcat.

Gut. absol.   Jeg fæce.   Gut. eract.   Jeg fæce fæcat.   Vi fæce fæcat.

Geg fæce.   Vi fæce.   Jeg fæce fæcat.   Vi fæce fæcat.

(D) fæce! han fæce!   (G) fæcer! de fæce!   (D) hav fæcat!   (G) haver fæcat!

han have fæcat!   de have fæcat!

Sut, eract.

(D) faae faaet! han faae faaet! (S) faae faaet! de faae faaet!

Præsens, faae. Præt. Perf. have faaet.
Sut, eract., faae faaet.

Præsens, facende. Cupinum, faaet.

Næst faae bruges i den Gemærkele af celholde, er det et transitiv og fuldkomment reformat
Verbum; det er iowigt uregelmæsige. Anmærking.

§. 10.

De regelmæsige Verber.

Diese Verber delles i twende Clæsfer, nemlig a) dem, som have Endelsen ede i Sums
perf., ere der treftavelsede, og ende paa et Cupinum, hvilke høre til den første Conjugation,
og b) dem, som have Endelsen te i Imperf., ere der toskavelsede, og ende paa t i
Cupinum, hvilke høre til den anden Conjugation.

§. 11.

Den første Conjugation.

Verberne af den første Conjugation, til hvilken den første Classe af de regelmæsige
Verber hører, dannes efter følgende Paradigmet.

A.	Græmpelet paa et fuldkomment reformat Verbum af denne Conjugation: jeg bygger.		B.	Græmpelet paa et fuldkomment reformat Verbum af denne Conjugation: jeg har bygget.	
	Sing.	Plur.		Sing.	Plur.
	Jeg bygger.	Jeg bygger.		Jeg byggede.	Jeg byggede.
	Præt. Perf.	Præt. Perf.		Præt. Plusq.	Præt. Plusq.
	Jeg har bygget.	Jeg har bygget.		Jeg havde bygget.	Jeg havde bygget.
	Gut afsl.	Gut afsl.		Gut, eract.	Gut, eract.
	Jeg skal el. vil bygge.	Jeg skal el. ville bygge.		Jeg faae bygget.	Jeg faae bygget.
	β. Ø p r a t i v.	β. Ø p r a t i v.		Præt. Perf.	Præt. Perf.
	Jeg bygges.	Jeg bygges.		Jeg have bygger.	Jeg have bygger.
	Gut afsl.	Gut, eract.		Gut, eract.	Gut, eract.
	Jeg skulle el. ville bygge.	Jeg skulle el. ville bygge.		Jeg faae bygget.	Jeg faae bygget.
	γ. J m p r a t i v.	γ. J m p r a t i v.		Præt. Perf.	Præt. Perf.
Præfens.	Jeg bygger!	Jeg bygger!		Jeg havde bygget (du)!	Jeg havde bygget (du)!
	Præfens.	Præfens.		han bygger!	han bygger!
	Jeg (du)!	Jeg (du)!		hav bygget (du)!	hav bygget (du)!
	Jeg (du)!	Jeg (du)!		han have bygger!	han have bygger!
	haa bygget (du)!	haa bygget (du)!		haa have bygger!	haa have bygger!

hug (du)! har bygge! bygger (3!) be bygge! hav bygget (du)! har bygget (3!)!
hug (du)! har bygge! bygger (3!) be bygge! hav bygget (du)! har bygget (3!)!
hug (du)! har bygge! bygger (3!) be bygge! hav bygget (du)! har bygget (3!)!

2. **S u f f i n g s v.** Præt. Perf., have bygget.
Sut. **absol.**, fæce bygget.

e. **N a r t i c i p i u m.**

Præsens, byggende. **Eupinum**, bygget.

b. **Objectiv. Form.**

a. **S n d i c a t i v.**

Sing. **Præsens.** **Plur.**

a. entelt.

Sig bygges.

b. sammenfat. *)

Sig bliver bygget el. **Vi blive el.** vorde byggede. **Sig blev bygger.** **Vi blev byggede.**
vorde bygget.

*) For at forbinde begyndere, vilde jeg titræde, ved første udtaff af Conjugationsbøemaat, at
forhigaae disse, og følgende sammenfattede Elver, til ejom og perf. aor. og præt. og plusq.

Præt.

Præt. Perf.

a. **Perf. absol.**

Sig er bygget. **Vi ere byggede.**

b. **perf. orist.**

Sig er blevne bygget. **Vi ere blevne byggede.**

c. **Perf. præt.**

Sig har været bygget. **Vi have været byggede.**

Sut. **absol.**

a. **entelt sammenfat.**

Sig skal el. vil bygges. **Vi skulle el.** ville bygges. **Sig faaet været**
bygget, el. faaer
bliven bygget,
b. **dobbelts sammenfat.**
Sig skal el. vil blive
el. vorde byggede.

o

Plusq. Perf.

a. **Plusq. **absol.****
Sig var bygget. **Vi varre byggede.**

b. **Plusq. **orist.****
Sig var blevne bygget. **Vi varre blevne byggede.**

c. **Plusq. **præt.****
Sig havde været. **Vi havde været bygget.**

Sut. **præt.**

a. **entelt sammenfat.**
Sig skal el. vil bygges. **Vi skulle el.** ville bygges. **Sig faaet været**
bygget, el. faaer
bliven bygget,
b. **dobbelts sammenfat.**
Sig skal el. vil blive
el. vorde byggede.

β. Optativ.

Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Præsens.		Præt. Perf.	
a. enElt.		a. Perf. абсол.	
Sæg bygges.	Vi bygges.	Sæg være bygget! Vi være bygget!	
b. sammenfat.		b. Perf. aorist.	
Sæg blive el. vorde bygget.	Vi blive el. vorde byggede.	Sæg være bleven! Vi være bleven bygget.	
c. Perf. Præt.		c. Perf. Præt.	
Sæg have været Vi have været bygget.	Vi have været bygget.	Sæg have været Vi have været bygget.	

Gut. абсол.

- a. enElt sammenfat.
Sæg skulle el. ville bygges.
- b. dobbelt sammenfat.
Sæg skulle el. ville blive, el. vorde bygget.
- c. Gut.普天。

Gut.普天。

- a. Jeg face været Vi face været bygget, el. face bleven bygget.
- b. Jeg have været Vi have været bygget.

Præsens.

- a. enElt, bygges (du)! han bygges! L. sammenfat.
bliv bygget (du) el. vorde bygget!
han blive el. vorde bygget!
- b. Perf. aorist.
vær bleven bygget (du)!
han være bleven bygget!
- c. Perf. Præt.

γ. Smørvat. i v.

- a. Perf. абсол.
vær bygget (du)!, være byggede (S)!: han være bygget! de være byggede!
- b. Perf. aorist.
vær bleven bygget (du)!
han være bleven bygget!
- c. Perf. Præt.

- face været bygget, el. face været byggede, el. face bleven bygget
han face været bygget, el. face været, el. face bleven byggede!
- han have været bygget!

145

δ. Suffixer i v.

Præfens.	Pret. Perf.	Gut. exact.
a. enfelt.	a. Perf. absol.	fæce været bygget,
b. bygges.	b. vorte bygget.	el. fæce blevet
b. sammenfat.	b. Perf. aorist.	b. dobbelt sammenfat.
b. blive bygget, el.	b. være blevet byg-	stulle el. ville blive,
vorde bygget.	get.	el. vorde bygget.
c. Perf. Præt.		
		have været bygget.

s. *P a r t i c i p i u - m,*
Præt. Perf., bygget.

2. **Sammærfninger.**

1. De 3 Præteriter i den objective Form ere deri indbyrdes forstillette, at Perf. absol. udtrykker handlingens Gutsbyrdelse i-en bestemt Tid, og staades at Zetlen betraffes at vedvære; Perf. Gortum udtrykker Handlingsen Gutsbyrdelle i en ubekent Tid, uden at vi tjenlige om dens følge vedvære eller ei, og spørre aftaa til Greternes Lovitins; Perf. præt. betegner en fuldhedet Handling faaende, at dens følge forestilles som forbliggen. Døbte Egnejeder glæde da og om de 3 spissqamperfeter, med den Gorstiel, som dets Natur midfører.
2. Det sammenførte Præt. og Imperf. i den objective Form bruges, i de regelmæssige Berber mindre end det eneste, entiljordt vogaa her givene Lærlæbe, hvoer den sidste Dæmnele, enten i henfænde til Zetlen eller Mening, bliver at foretræffe for den første.

- B. Græmpe paa et usfuldkomment tvesomme Zæbum af denne Conjugation: jeg førget.

- a. Subjektiv Form.
Conjugationen er her altsåles som i de fuldkomment ædeformede Berber; dog have nogle saa i Præteriterne både hjælpeverbet være og have, s. Gr. "jeg er vandret, og jeg har vandret."
- Præfens. *Sørgere.* Præt. Perf. har førget. Cupinum, førget. o. s. v.
b. Objektiv Form.
a. *S u d i c a t i v.* Præt. Perf. Plusqv. Perf.

- Præfens.
a. enfelt.
b. förges.
b. sammenfat.
der bliver el. vor- /
der förget.
- a. Perf. absol.
der förget.
b. sammenfat.
der blev förget.
c. Perf. præt.
der har været förget, der havde været ført
get.

Gut. abſol.

Gut. exact.

a. enfelt sammenſat. b. dobbelt sammenſat.
der fal (vill) ſørge. der fal (vill) bliue
(vorde) ſørget.

148

der facer vorret el.
faaer blevet ſpr.
get.

β. Optativ.

Præſens.

a. enfelt.
der ſørges.

b. sammenſat.

der bliue (vorde)
ſørget.

Præt. Perf.

Gut. abſol.

a. Perf. abſ.
der vore ſørget.

der flulle (vill) ſpr.

ges.

b. Perf. aorif.
der vore blevet ſpr.

ges.

c. Perf. Præt.
der have været ſpr.

get.

Gut. exact.

a. enfelt sammenſat.
der facer vorret, el.
faaer blevet ſpr.

get.

γ. Imperativ.

Denne Wörter conjugeres i disse Verber ligesom Optativ, undtagen at den mangler
en Præt. abſol.

Gut. exact.

der facer vorret, el.
faaer blevet ſpr.

get.

δ. Suntinitt.

Præſens.

a. enfelt.

ſørges.

b. sammenſat.

blive el. vorde ſpr.

get.

Gut. abſ.

a. enfelt sammenſat.
flulle (vill) ſørges.

ges.

b. dobbelt sammenſat.

flulle (vill) bliue

get.

Gut. exact.

faaer vorret ſørget,
el. faaer blevet ſpr.

get.

ε. Particīpiūm.

Præt. Perf.

C. Exempel paa et Subjectiv-enfeltformet Verbum af denne Conjugation:
jeg forhafter mig.

Diese Verber conjugeres i den Subjective Form af de fundkomment tæfger
mede Verber.

D.

149

D. Græmmed på et objektivt enkeltformet Verbum af denne Conjugation: jeg blæser.

150

Sing.	Plur.	a. <u>Snicket</u> v.	Plur.
Præsent.		Imperf.	
Deg blæser.	Vi blæser.	Deg blædes. Vi blædes.	
Præt. Perf.		Blæsøg. Perf.	
Deg har blæst.	Vi have blæst.	Deg havde blæst. Vi havde blæst.	
Gut. absolv.		Gut. exact.	
Deg har (vi) blæst.	Vi blæste (ville) blæst.	Deg faaer blæst. Vi faae blæst.	
β. Optakt i v.		Pret. Perf.	
Præsent.		Deg have blæst. Vi have blæst.	
Deg blæses.	Vi blæses.	Gut. exact.	
Gut. absolv.		Deg faaer blæst. Vi faae blæst.	
Deg blæste (ville) blæst.	Vi blæste (ville) blæst.	Deg faaer blæst. Vi faae blæst.	
γ. <u>Smerrat i v.</u>		Pret. Perf.	
Præsent.		hav blæst (du)!	haver blæst (j.)!
blæses (du)!	blæses (j.)!	han have blæst!	de have blæst!
han blæse!	de blæse!		
δ.		Gut. exact.	
faae blæstes (du)!	faae blæstes (j.)!		
han faae blæstes!	de faae blæstes!		

δ. <u>Snættit v.</u>			
Præsent.	Pret. Perf.	Gut. absolv.	Gut. exact.
blæses.	have blæst.	stille (ville) blæst.	faae blæst.

e. Patticipium.

Præsens, blæsøg. Supinum, blæstø.

151

211

Anmærkning.

Om Tidernes Dannelse.

A) i de fuldkomment tveformede Verber.

Præsens Infinitiv er at anse som Stammetemplet. Deraf dannes i den subjective Form:

- Supinet, ved at tillægge Bogstavet t, f. Ex. bygge, bygger.
- Præsens Indicativ, ved at tillægge r, f. Ex. bygge, bygger.
- Præsens Indicativ, ved at tillægge de, f. Ex. bygge, bygger-de.
- Præsens Imperativ, ved at bortkaste e; f. Ex. bygge, byg (f. bygg).

Undt. Nogle paa le og re beholde dette e formelst ved der Mielyd, dets Bortkastelse vilde forarsage, (eller rettere de bruge Optativ istedetfor Imperativ) f. Ex. angre, fengste, vændre, forandre; andre følge Reglen, f. Ex. handle, handl; sladre, sladt; klavre, klavr; samle, saml.

Andre Verba, som have en Vocal foran Infinitivets Endelse, beholde ligeledes dette e i Imperativ, for at tilkjenegive Stavelsens Accentuering, f. Ex. "befrie, troe, flye, true, dse, ligeledes see, gaae."

- Præsens Optativ er, paa Personligheden nær, som Infinitiv, f. Ex. bygge, jeg bygge.
- Præsens Particium, ved at tillægge ude; f. Ex. bygge, byggende.

Bidere dannes i den objective Form:

- Præsens (enkelt) af det subjective Præs., ved at forandre r til s, f. Ex. bygger, bygges.

b. Im-

- Imperf. (enkelt) af det subj. Imperf. ved at tillægge s, f. Ex. byggede, byggedes.
- Præt. Partic. er ligt med Supinum i den subj. Form, f. Ex. bygget, bygget.
- Præsens Optativ og Imperativ ere ligesom Justitivitiv sammedseds.

Endelig dannes de sammensatte Tider saaledes,

- Perf. Indic. (Subject. Form) af Hjælpeverbets Præsens, här el. er, og Verbets Supinum, f. Ex. jeg har bygger, jeg er vandret.
- Plusqv. Indic. (sammesteds) af Hjælpeverbets Imperf. havde el. var, og Verb. Supinum, f. Ex. jeg havde bygger, jeg var vandret.
- Præt. Indic. (objective Form): a) Perf. absol. af Hjælpeverbet er i Præt. og Verbets eget Partic. objectivum, f. Ex. er bygger; b) Perf. cor. af Hjælpeverbet bliver i Præt. og Verbets eget object. Partic., f. Ex. er blevet bygger; c) Perf. Præt. af Hjælpeverbet være i Præt. og Verbets eget object. Partic., har været bygger.
- Præt. Plusqv. Indic. (sammesteds) ligesaa af Verbets eget Partic. object. og Hjælpeverbet er i Imperf. bliver og er i Plusqv. Perf., f. Ex. var bygger, var blevet bygger, havde været bygger.
- Fut. absol. i begge former af Hjælpeverbets Præs., skal el. vil, og Verbets Infinitiv, f. Ex. skal (el. vil) bygge, skal sel. vil bygges.
- Fut. exact. i den subjective Form af Hjælpeverbets Præsens saaer og Verbets Supinum, f. Ex. saaer bygger, og i den objective Form af Hjælpeverbets Fut. exact., saaer blevet el. saaerorden,

- og Verbets eget object. Partic., f. Ex. saær blever bygget el. saær været bygget.
- g. Det sammensatte Præsens og Imperf. i den obj. Form dannes af hjælpeverbets Præsens, bliver el. vorder, og Verbets eget Partic. samme steds, f. Ex. bliver (vorder) bygget, blev bygget.
- h. Det dobbelt-sammensatte Futur. dannes i Analoge med det enkelt-sammensatte, f. Ex. skal blive el. vorde bygget; og de sammensatte Tider udenfor Indicativ dannes af de samme Tider i Indicativ.

B) i de objective-enkeltformede Verber.

Præsens og Imperf. i disse Verber ligne de fuldkomment tveformede Verber i den objective Form, og Kunne dersør, ligesom disse, dannes af et indbildt Præs. og Imperf. i den subjective Form, f. Ex. bluer afbluer, bluedes afbluede; i Perf., Plusqv. Perf. og Fut. eract. ligner de næsten de fuldkomment tveformede Verbers subjective Form, untagen at deres Supiner lægge Bogstavet s til den indbildte subjective Form der (f. Ex. bluet), som: bluere; i Fut. absol. der sammensættes af Infinitiv, have de efter Lighed med den objective Form. Imperativ i disse Verber er, ligesom i den objective Form af de fuldkomment tveformede Verber, ligesom Infinitiv.

§. 12.

Den anden Conjugation.

Verberne af den anden Conjugation, til hvilken den anden Classe af de regelmæssige Verber hører, dannes efter følgende Paradigmer.

A. Erem-

A. Erem på et fuldkomment tveformet Verbum af denne Conjugation: jeg læser.

	a. S u b j e c t i v.	b. P r e t e r i t i v.
Ging.	Præsens. Vi læse.	Præs. Jeg læste. Vi læste.
	Præsens. Vi læse.	Præt. Perf. Plusq. Jeg havde læst. Vi havde læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi har læst.
	Præs. Jeg skal (ville) læse. Vi skulle (ville) læse.	Præt. Perf. Jeg saaer læst. Vi saae læst.
	Præs. Jeg skal (ville) læse. Vi skulle (ville) læse.	Præt. Perf. Jeg saaer læst. Vi saae læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.
	Præs. Jeg har læst. Vi have læst.	Præt. Perf. Jeg har læst. Vi have læst.

Præsens.   **S. S u f i n t i v.**
 Præt. Perf.   Gut, eract.
 have læst.   faae læst.

e. **P a r t i c i p i u m**
 præfens, læsende. **G u p i n u m , l æ s t .**
 b. Objektiv. form.

Sing.   Plur.   Sing.   Plur.

Præsens.

a. enfelt.

Seg læses.

b. sammenfat.

Seg bliver (vordet) læst. Bi blive (vordet) læste.

Præt. Perf.

a. perf. абсол.

Seg er læst.

b. perf. aorist.

Seg er blevet læst. Bi ere blevne læste.

c. Perf. Præt.

Seg har været læst. Bi have været læste.

Gut.

Imperf.

a. enfelt

Seg læstes.

b. sammenfat.

Seg blev (vordet) læst. Seg blev læst.

Præt. Plusq.

a. Plusq. abfol.

Seg var læst. Bi være læste.

b. Plusq. aorist.

Seg var blevet læst. Bi være blevne læste.

c. Plusq. Præt.

Seg havde været Bi have været læst.

Læste.

Gut, абсол.

a. enfelt sammenfat. Seg faae været el. Bi faae været el.
 Seg fal (vil) læses. Bi falle (ville) læses. faae blevne læste.

b. dobbelt sammenfat.

Seg fal (vil) blive Bi falle (ville) blive
 (vordet) læst. (vordet) læste.

β. Optativ.

Præsens.

a. enfelt

Seg læses.

b. sammenfat.

Seg blive (vordet) læst. Bi blive (vordet) læste. Seg være blevet læst. Bi være blevne læste
 c. Perf. Præt.

Seg have været læst. Bi have vært læste,

Gut, eract.

a. enfelt sammenfat. Seg faae været el. Bi faae været el.
 Seg falle (ville) læses. Bi fallle (ville) læses. faae blevne læste.

b. dobbelt sammenfat.

Seg falle (ville) blive Bi fallle (ville) blive
 (vordet) læst. (vordet) læste.

157

Ging. Præfens. 2. Samperat i v. Plur. Sing. Plur.

a. Entfelt.	Iæses (du) ! læses (S) !	Præt. Perf.
b.	sammenfat.	a. været læst (du) ! b. Præt. Præt.
bliw (vorde) læst bliver (vorder) læste	vær blevet læst (du) ! været blevne læste (S) !	c. Præt. Præt.
(du) !	hav været læst (du) ! har været læste (S) !	

gut. exact.
face været, el.
blevenlæst (du) ! bleven læste (S) !

Præsens. S. S. n. f. t. n. f. t. i. v.

a. Entfelt.	Præt. Perf.	Gut. exact.
b.	a. Præf. absol.	a. entfelt sammenfat.
Iæses,	b. Præf. artif.	b. være (afsl.) fulle (ville) læses
b. sammenfat.	c. Præf. artif.	c. dobbelt sammenfat.
bliw (vorde) læst.	være blevet læst.	fulle (ville) bliw (vor).

c. Præf. Præt.
have været læst.

*. Præt. Perf., læst.

B. Grempl.

B. Grempl på et usfuldoment transformeret Verbum af denne Conjugation :

a. Subjectiv: form.

Conjugationen er her som i befuddomment transformede Verber af denne Conjugation, undtagen at nogle faa i Præt. Perf. og plur. og bruge andre hjælpeverbet være og have, f. g. "er vorst og har vorst."

Præsens, stræber.	Impers., stræbe.	Præt. Perf., stræbt.
a. der stræbes.	b. der stræbes.	c. der stræbt.

b. Objectiv: form.

Denne Form dannes i Analoge med den objective Form af de usfuldoment transformede Verber i første Conjugation.

Præsens.

a. der stræbes.	Præt. Perf.
b. det bliver (vorder) stræbt.	a. der stræbt. b. der blev stræbt. c. der har været stræbt.

C. Grempl.

v. f. v.

C. Eksempler på et subjectivt enkeltformet Verbum af denne Conjugation:
 * Dette Verb formes i den subjective Form som et fuldt formt tøverformet Verbum af denne Conjugation.

D. Eksempler på et objectivt enkeltformet Verbum af denne Conjugation: jeg længes.

a. Singulært v.
 Sing. Præsent. Jeg længes. Jeg har længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.
 Plur. Jeg længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.
 Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.
 Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.
 Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.
 Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.

b. Optativ.
 Præsent. Jeg have længes. Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes.
 Gut. absolut. Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes.
 Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes.
 Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes. Jeg have(læ) længes.

c. Samperativ.
 Præsent. Jeg har længes (du)! Jeg har(læ) længes (du)! Jeg har(læ) længes (du)!
 Gut. eract. Jeg har(læ) længes (du)! Jeg har(læ) længes (du)! Jeg har(læ) længes (du)!
 Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.
 Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.
 Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes. Jeg har(læ) længes.

- a. Tidernes Dommerse er her ligsom i den første Conjugation, um্রagen at ved Supinums Ódnele af Sinfinitiv e børskedes; hvilket også er Zirkelret ved Dommeren af det subjective Ómperf., der her først tillegges Etavelsen re.
- b. Ifølgende Verb fra den anden Conjugation er nogle gange, som i Imperf. og Supinum farande Præfiks Daværlægtes Zocat, og tilhørs i Imperf. ende paa de, nemlig: bringer

bringer (bragte),	
doer (døde),	ssere (fede),
dølger (dølige),	streffer * (strætte),
følger (føgte),	sælger (svigte),
følges (følges),	sjælter (læte), sat, transit., fortjæstigt fra bet. intransitiv sjælter, sad, sids
går (gjede),	der, uregelmæsigt),
legger (lagde), lagt, transit., og førs	reller * (relte),
• føljejagt fra bet. intransitiv, ligger,	væb (væfe),
læne, långter, uregelmæsigt),	væpper * (væpe, vært, transit., ført flittigt fra vægner, vægnede),
spæler (spalte),	vægner, intran.),,
ræpper *) (rætte),	vælger (valgte),
sigter (sægne),	
hmører (hmurte),	

*) De med * betegnede conjugeres også underliden efter den forste Conjugation.

§. 13.

De uregelmæssige Verber.

Disse Verbers Uregelmæssighed bestaaer deri, at de alle have i Imperf. i den subj. Form kun een Stavelse, og at de fleste desuden der forandre Præsenses Hovedstavelses Vocal; hvilken Vocalsforandring tillige ofte finder Sted i Supinum. Denne Forandring af Vocalen kan ei bringes under nogen fast Regel. Møgde forandre nemlig:

- a) Præsensvocalen i Imperf. til a,
f. Ex. e til a, heder, bad;
- b) til a, binder, bandt;
- c) til a, synger, sang;
- d) til a, bærer, bar;
- e) Præsensvocalen i Imperf. til e;
f. Ex. i til e, bider, bed;
- g) Præsensvocalen i Imperf. til i;
f. Ex. aa til i, faaer, sit;
- h) Præsensvocalen i Imperf. til o;
f. Ex. aa til o, staar, stod;
- i) til o, drager, drog;
- j) til o, leer, løe;
- k) til o, sværger, svoret;
- l) Præ-

e) Præsensvocalen i Imperf. til aa.

f. Ex. i til aa, ligger, laae;

e til aa, seer, saae;

æ til aa, traader, traad;

f) Præsensvocalen i Imperf. til ø,

f. Ex. y til ø, byder, bød.

Andre beholde Præsensvocalen i Imperf., f. Ex. falder, faldt; heder, hed; holder, holdt; kommer, kom; sover, sov; hugger, hug; græder, græd; leber, løb.

I Supinum have a) nogle af disse Verber samme Vocal, som Præsens, som "lider, led, lidt, beder, bad, bedet"; b) andre have der samme Vocal som Imperfect, som: "piber, peb, pebet, sniger, sneg, snieget"; c) endnu flere have der en ganske anden Vocal end baade i Præs. og Imperf., nemlig som oftest u i Verber, hvis Imperfecter i en forældet Pluralis havde denne Vocal, som: "finder, fundt (gl. Plur. funde), fundet, træffer, traf (gl. Plur. trusse) truffet, binde, bandt (bunde), bundet." Saaledes ere ogsaa Supinerne budt, skudt, brudt, af byder, bød, skyder, skjod og bryder brød, samt frøsset af frøser, frøs.

En anden Mærkelighed ved disse Verber er denne, at, ligesom i de transitiv Verber i Almindelighed Perf. Partic. i den object. Form er forskelligt fra den subj. Form's Supinum, og her ender i Fælleskjøn-

net

net paa ett, i Intekjønnet paa et, saaledes have baade de Intransitiver, der bruge saavel Hjælpeverbet være som have til Perf. Dannelse i den subj. Form, som de, der blot bruge Hjælpeverbet være, i den subjective Form ei alene Præs. Partic., men ogsaa et Præter. Perf. Participium; og er da det sidstnævnte Participium paa samme Maade forskelligt fra Supinum, som i de transitiv Verber det object. Præt. Partie. fra det subj. Supinum.

Exemplar. Transitiv: binder, har bundet (Sup.), er bunden; bundet (Præt. Partic. object.), ligesaa bører, har bæret, er baaren, baaret; men bøder, har bedet, ej bedet, ligesom slider, har slidt, er slidt.

Intransitiv med har og er som Hjælpeverbum: falder, har faldet (Sup.), er falden, faldet (Præt. Part. subj.), ligesaa springer, har sprunget, er sprungen, sprunget, gaaer, har gaaet (Sup.), er gaaen (Præt. Part. subj. i Fællest., f. Ex. Manden er gaaen bort), er gaaet (Præt. Part. subj. i Intekjønnet, f. Ex. Mennesket er gaaet bort).

Intransitiv alene med er som Hjælpeverbum: kommer, er kommen, kommet (Præt. Part. subj.), sprækker, er sprukken, sprukket; og maa det mæres, at disse sidste Verba næsten altid bruge Præt. Part. subj. istedet for Supinum, som de da mangler.

De øvrige Sintansfifter, som bruge etne ðjælperverbum har, ðaue intet Præt. partit. fusti., men bruge ðupinum paa sædvanlig Maade.

§. 14.

Den tredie Conjugation.

Vedberthe af den tredie Conjugation, til hvilken de uregelmæssige ðerher hensættes, dantes efter følgende Paradigmer.

A. Græmpelet paa et fuldkommen transformert Verbum af denne Conjugation: jeg finder.

a. Subjectiv, Form.

	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
	Præsens.	Præsens.	Imperf.	Imperf.
Seg finde.	Vi finde.	Seg findet.	Vi funde.	Vi fundet.
Pret. Perf.	Pret. Perf.	Pret. Plur.	Pret. Plur.	
Seg har fundet.	Vi have fundet.	Seg havde fundet.	Vi havde fundet.	
Gut. absol.	Gut. absol.	Gut. eract.	Gut. eract.	
Seg far(vii) finde.	Vi stille(ville) finde.	Seg faae finde.	Vi faae finde.	

B. Optativ.

Præsens. Seg finde. Gut. absol. Seg fundet. Vi have fundet. Vi have fundet.
Gut. eract. Seg faae finde. Seg faae fundet. Vi faae fundet. Vi faae fundet.

C. Simpativ.

Præsens. find (du)! find (ði)! Præt. Perf. havde fundet (du)! havde fundet (ði)!
præsens. Gut. eract. faae fundet (du)! faae fundet (ði)!

D. Sinfinitiv.

Præt. Perf. have fundet. Gut. eract. stille(ville) finde. Gut. eract. stille(ville) finde.
finde. Gut. eract. stille(ville) finde. Gut. eract. stille(ville) finde.

E. Optativ.

Præsens, findende. ðupinum, fundet.

b. Objectiv-form.

a. *Sindicativ.**Sing.* Präsens.a. entf. *Vi findest.**Sieg findet.*b. *sammensat.**Sieg bliver (vorde) Vi blive (vorde)**funden (t). fundne.**Plur.* *Sing.*

Impf.

a. entf. *Vi fandtes.**Sieg fandtes.*b. *sammensat.**Sieg blev funden (t). Vi bleve fundne.**Plur.* *Plur.*

Impf.

a. entf. *Vi sammensat.**Sieg blev funden (t).**Sieg bliver (vorde) Vi blive (vorde)**funden (t). fundne.*

Prät. Perf.

a. Perf. absol.

Sieg er funden (t). Vi ere fundne.

b. Perf. aorist.

Sieg er bleven (t). Viere bleve fundne.

c. Perf. Prät.

Sieg har været fund. Vi havde været fund.

d. Perf. Prät.

*Sieg har været fund. Vi havde været fund.**Sieg blev funden (t). Vi blev fundne.**Sieg bliver (vorde) Vi blive (vorde)**funden (t). fundne.*

Sut. absol.

a. entf. sammensat.

*Sieg skal (vil) findes. Vi skulle (ville) findes. Sieg søger været funs.**Sieg skal (vil) dobbelt sammenfat.**Sieg skal (vil) blive Vi skulle (ville) blive**(vorde) funs. (vorde) fundne.**Sieg skal (vil) funden (t). fundne.*

Sut. epact.

a. Plusq. абсол.

*Sieg var funden (t). Vi sare fundne.**Sieg var bleven (t). Vi sare bleve fundne.**Sieg var bliven (t). Vi were bleve fundne.**Sieg var bliven (t). Vi were bleven fundne.**Sieg var bliveden (t). fundne.*β. *Opfattis.*

Präsens.

a. entf. *Vi finnes.**Sieg finnes.**Sieg bliver (vorde) Vi blive (vorde)**funden (t). fundne.*

Prät. perf.

a. Plusq. абсол.

*Sieg varre funden (t). Vi wäre fundne.**Sieg varre bleven (t). Vi wäre bleve fundne.**Sieg varre bliven (t). Vi wäre bleven fundne.*

c. Perf. Prät.

*Sieg have været funs.**Vi have været fundne.*

Sut.

Sing. Gut. abfol. plur. Sing. Gut. eratt. plur.

- a. enFelt sammensat.
Seg flulle (ville) Bi flulle (ville) Seg face waret el face Bi face waret el, faaeblev.
findes. blyven (t) funs. he fundne.
findes.
- b. dobbelt sammensat.
Seg flulle (ville) Bi flulle (ville)
blive (vorde) blive (vorde)
fundes. fundne. funden (t).

8. Sing. verbatis.

Præsens.

- a. enFelt.
findes (du)! findes (S)!
b. sammensat.
blive (vorde) fun. blive (vorder) var blyve funne (S)!
den (t) (du)! fundne (S)!
- b. Perf. aorist.
var funden (t) (du)! varer fundne (S)!
- c. Perf. Præt.
hav været funden (t) havser været fundne (S)!
(du)!

Sing

Sing.

- face været el. face blyven (t) fun. facer været el. facer blyve fundne (S)!
den (t) (du)!

Præsens.

- a. enFelt.
findes. blyven (t) funs. he fundne.
findes.
- b. sammensat.
blive (vorde) fun. blyve blyven (t) fun. blyve (ville) blyve (vord.) funde. den (t).
den (t).
- c. Perf. Præt.
hav været funden (t).

e. Particípium.

- Præt. Perf. fællesføn, funden. Inteffejón, fundet,

8. Gremper på et ufuldkomment tveformet Verbum af denne Conjugation:

tjen: jeg gaae.

a. Subjectiv Form.

Conjugationen er het overhoved sijn i de fuldkomment tveformede Verber af denne Conjugation, underen fortinuert Brugen af Hjælperverbum vore til Præt. Perfecrum Dans nesse tilligemed det subjective Præt. Partic. betyder blot nogen Forandring. De Eider, som i denne Denleende øg eller fortjene at omtørkes, ere følgende.

a. S n d i c a t i v.

Sing. Imperf. Bi giv (gl. ginge).

Plur. Sing. Plur. Sing. Plur.

Præt. Perf. Pusq. Perf.

a. med have. a. med have.

Beg. hat gaet. Bi have gaet. Jeg havde gaet. Bi have gaet.

b. med være. b. med være.

Beg. er gaen(t) Vi ere gaene*) Jeg var gaen(t) Bi varre gaene*)

(forelbet gang. (el. forelbet (el. gangen). (el. gangne).

c. gen. Gangne).

d. *) S bielle plur., med diciptederet være, bruges ogsaa, men uregelmægtigt. Sup. gaet.

e. f. g. h. i. j. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. v. w. x. y. z.

β. Optativ.

Præt. Perf. Sut. exact.

Beg. faae gaet.

a. med have.

Jeg have gaet.

b. med være.

Jeg vere gaen.

γ. Simpativ.

Præsens. Gece (forelbet gaæ).

Præt. Perf. hav gaet.

a. hav gaet.

b. vor gaen(t).

Sut. exact.

faae gaet.

δ. Sinfinitiv.

Præt. Perf.

have gaet.

b. vere gaen(t).

Sut. exact.

faae gaet.

ε. Participium.

Præsens.

Gaaende.

Præt. Perf.

gaen(t),

Supinum,

gaet.

B. Objectives Form.

Denne Form betegnes i Analogie med den objective Form af de fuldformet tvefornede Verb i forste og anden Conjugation.

Præfens. Imperf.

der gaaes el. bliver (norder) det gaffes el. der blev
gaaet. gaaet.

O. S. V.

C. Exempel på et subiectivt enekelformet Verbud af denne Conjugation :

ieg forsover mig.

Diese Verbet conjugeres i den subjective Form som et fuldformet tvefornet Verbud af denne Conjugation.

D. Exempel på et objective enekelformet Verbud af denne Conjugation : jeg faaes.

a. Indicativ.

Præfens.	Imperf.	Prat. Perf.	Prat. Plusq.	Gut. abfol.	Gut. exact.
? Ieg faaes.	Ieg floges.	Ieg har faaets.	Ieg hande	Ieg fal (vil)	Ieg faaer
Bi faaes.	Bi floges.	Bi have faaets.	Bi faaets.	faaes.	faaets.
O.	O.	Bi hande	Bi faaets.	Bi stulle (ville)	Bi faae faaets.
					faaets.

b. Optativ.

Præfens.	Imperf.	Prat. Perf.	Prat. Plusq.	Gut. abfol.	Gut. exact.
Ieg have faaets.	Ieg floges.	Ieg har faaets.	Ieg hande	Ieg stulle (ville) faaes.	Ieg faae faaets.
Bi have faaets.	Bi floges.	Bi have faaets.	Bi faaets.	Bi stulle (ville) faaes.	Bi faae faaets.
O.	O.				

c. Imperativ.

Præfens.	Imperf.	Prat. Perf.	Prat. Plusq.	Gut. abfol.	Gut. exact.
faaes (du)!	faaf faaets (du)!	have faaets.	have faaets (3)!	stulle (ville) faaes.	faae faaets.
faaes (3)!					

d. Suntitutiv.

Præfens.	Imperf.	Prat. Perf.	Prat. Plusq.	Gut. abfol.	Gut. exact.
faaes.	faaf faaets.	have faaets.	have faaets (3).	stulle (ville) faaes.	faae faaets.

e. Participle.

Præfens. faaendes. Eupimum. faaets.

Anmærkninger.

1. Tidernes Dannelse er her i Overensstemmelse med første og anden Conjugation, naar undtages heels hvad allerebe er bemerket i Henseende til Imperf. og det uregelmæssige Supinum samt Præt. Partic. i begge Former, deels at Imperativ i den subjective Form i Verber, som have en Vocal forved Infinitivs Endelse, efter Orthographiens Regler beholder Infinitivets e, deels at det objective Imperf. dannes af det subjective Imperf. ved at tillægge es.
2. I Henseende til de to Former (enkelt og sammensat) af Præsens og Imperf. i den objective Form maa det endnu merkes, at i denne Conjugation især gives flere Verber, som aldrig hanne det objective Imperf. anberledes end ved Sammensætning; f. Ex. "Uhret blev oprukket (si optrakkæ) i Middage"; ligesom der ogsåaa gives Verber, i hvilke, endstændt de have begge Danneller, disse bruges i forstellig Bemærkelse; f. Ex. "de Danske fløges med de Svenske i Krigsbugt"; derimod, "Preussiske bleve slagne ved Auerstedt af de Franziske."

§. 15.

De defective Verber.

Disse Verber, som tildeels kunne henføres til den anden Conjugation, men mangle ganske den objective Form og det subjective Præsens Imperativ, conjugereres i den subjective Form saaledes. De ere følgende sex, nemlig:

Burde,

Burde, turde, funne, skulle *), maatte, ville.

Subjectiv-form.

Indicativ.

Præsens.

Enkelt. Fleert.

Jeg bør, tør, Vis bør, tør,

Du kan, Skunne,

Han maat. Delmaate.

Imperf.

Jeg burde, turde, Vis burde, turde,

Du kunde, Skunde,

Han maatte. De maatte.

Præt. Perfect.

Jeg har burdet, turdet;

Enkelt. Du funnet, maattet;

Han.

Vi have burdet, turdet.

Fleert. I funnet, maattet.

De.

Præt. Plusquamperf.

Jeg havde burdet, turdet,

Enkelt. Du funnet, maattet;

Han.

Vi havde burdet, turdet,

Fleert. I funnet, maattet.

De.

Fut.

*) Skulle og ville forbigaaes her, da de ere tilform conjugerebe blandt hjelpeverberne.

Fut. absol.	
Enkeltt.	Fleert.
Jeg skal burde,	Vi skulle burde,
Du turde, funne,	I turde, funne,
Han maatte.	Delmaatte.
Fut. exact.	
Jeg faae burdet,	Vi faae burdet,
Du turdet, funnet,	I turdet, fun-
Han maattet!	De net, maattet,
P. Optativ.	
Præsens.	
Jeg burde, turde,	Vi burde, turde,
Du funne,	I funne,
Han maatte!	Delmaatte!
Pret. Perfect.	
Jeg have burdet, turdet,	
Enkeltt. Du, han funnet, maattet!	
Vi have burdet, turdet,	
Fleert. I, De funnet, maattet!	
Fut. absol.	
Jeg skulle (ville) burde,	
Enkeltt. Du, han turde, funne, maatte!	
Vi skulle (ville) burde,	
Fleert. I, De turde, funne, maatte!	

Fut.

Fut. exact.	
Jeg faae burdet, turdet,	
Enkeltt. Du, han funnet, maattet!	
Vi faae burdet, turdet,	
Fleert. I, De funnet, maattet!	
P. Imperativ.	
Præsens.	
(mangler).	
Pret. Perf.	
Enkeltt. hav (du) burdet, turdet, funnet, maattet!	
Fleert. havet (I) burdet, turdet, funnet, maattet!	
Fut. exact.	
Enkeltt. faae (du) burdet, turdet, funnet, maattet!	
Fleert. faae (I) burdet, turdet, funnet, maattet!	
P. Infinitiv.	
Præs. burde, turde, funne, maatte.	
Pret. have burdet, turdet, funnet, maattet.	
Fut. absol. skulle (ville) burde, turde, funne, maatte.	
Fut. exact. faae burdet, turdet, funnet, maattet.	
Participium.	
Præs. burdende, turdende, funnende, maattende.	
Sup. burdet, turdet, funnet, maattet.	

M 2

Ans.

Anmerkninger.

- Man legge Merke til følgende Egenheder ved de danske Verbers Ordfoelningsslære!
1. Et Subjecteteller De brugt istebet for anden Person i Sing., staer Verbet dog i Singularis, som: "J skal gaae, Jens!" "De bliver dog her til Middag, min Ven!" ikke J skulle. De blive.
  2. Ved de usfuldkomment-personlige Udtryk, som sammensettes med det, og i hvilke det rette Subject folger efter Verbet, bliver dette Verbum uforudret i Sing., rettende sig efter det første Subject det, endført det egentlige Subject, som seiger efter, er Enkeltalet, som: "der er de aabne Byer, som staae mest fare."

Derind bor ved lignende Udtryk, sammensatte med det pronominiske Adverbium der, hvor et bestemt Subject besuden nævnes, Verbet rette sig efter dette, f. Ex. "der blev mange Bomber kastede ind i Byen; der ere stævne mange Boger over denne Materie."

3. Naar flere Enkeltaatsord staae som Subjecter, forbundne med de disjunktive Conjunctioner, staer Verbet dog i Enkeltalet, som: "hvæn Maninden eller Konen er hjemme;" "Enten Damon eller Pythias skal dse"
4. Naar i sammenfattede Tider Hjælpeordet udelades ved det sidste Verbum, der staaer i samme Tempos som det første, maa saadan Udeladelse dog ikke, naar Verberne benytte sig af forskellige Hjælpeverber. Det er urigtigt at seige: "var jeg blevet og gjort det;" jeg bor seige: "var jeg blevet og havde gjort det."

Ved Accusat. med Infinit., der ere Objecter for Sandheds- eller Besalingsverbet o. s. v., har Præsens Inf. Act. Passivets Bemærkelse, som: "Hededes lod de smaae Børn dræbe for: dræbes;" jeg hørte ham roe s. roses; jeg saae et Lig bære ud f. bæ'es ud; han lod et Huus bygge f. bygges. Skribenternes Bestrebelsel for at indføre Passivet i disse Former ville vanskeligen seire over Sprogsprugen.

5. Ester Imperfectorne af de defective Verber, kunde, maatte, kunne, burde, kunde, fulde, vilde, udelades ofte Hjælpeverbet have i Perfectum Infinitiv f. Ex. "han burde gjort det f. have gjort det; jeg kunde stævet Brevet, f. have stævet Brevet."

Fors.

Torsfinslet Conjugation, til Templet paa Conjugationens Fremstættelse for de første Begyndere.

Jeg bygger.

a. Subjectiv Form.

a. Indicativ.

Præsens. S. bygger. S. har bygget. Imperf. S. byggede. S. byggede.
Fut. Perf. S. har bygget. S. have bygget. S. havde bygget. S. faae bygget.
Fut. akt. S. faae bygget. S. faae bygget. S. faae bygget.

b. Optativ.

Præs. S. bygge! S. have bygget! Præs. Perf. S. have bygget! S. have bygget!
Fut. akt. S. faae bygge! S. faae bygge! S. faae bygget!

Præsens.

byg (du) han bygge! bygger (S!) de bygget!

Præs. bygge. Præs. Perf. have bygget. Sut. akt. -faale bygge. Sut. exact. face bygget.
e. Dærticativ. Sut. bygget.

Præs. bygget. Sut. bygget.

b. Obj.

b. Objectiv form.

a. G u b i c a t i v.

Pref. S. bygges. B. bygges. Imperf. S. bygges. B. bygges.
 Dret. Perf. S. er bygget. B. er bygget. B. er bygget. B. var bygget. B. var bygget.
 Gut. abf. S. skal bygges. B. skulle bygges. Gut. exact. S. faaet været bygget. B. faaet været bygget.

β. D p r a c t i v.

Pref. S. bygges! B. bygges! Perf. S. varer bygget! B. varer bygget!
 Gut. abf. S. skulle bygges! B. skulle bygges! Gut. exact. S. faaer været bygget!

γ. S i m p e r a t i v.

Prefens. bygges (du): han bygges! bygges (3): de bygges!

δ. G u f i n i c t i v.

Pref. bygges. Perf. Perf. varer bygget. Gut. abf. skulle bygges. Gut. exact. faaer været bygget.

ε. P a r t i c i p i u . m.

pref. perf. bygget.

S y v e n d e Capitel.

Om Adverbierne (Omstændighedsordene).

Adverbiet er den Taledeel, som udtrykker den nærmere Omstændighed, hvormed en Handling eller Vibelse eller Beskaffenhed eller endog Omstændigheden selv forestilles at være forbunden, s. Ex. "denne sygge Karl rider smukt; Cajus elses høiligen af sine Forældre; Philip har idag været flittig; Lotte er en meget smuk Pige; det er overmaade vel tankt af denne Dreng."

Adverbierne inddeltes efter deres Bemærkelse i følgende Clæsser.

1) Steds-Adverbier, der betegne Stedet, til hvilket den ved Verbet udtryktes Beskaffenhed henhører, og igjen ere 4 Slags:

- med Vibegrebet på Stedet, som: der, her, hvor, hvori, inde, ude, nebe, omme (s. Ex. "han er omme hos os"), hjemme o. s. v.;
- med Vibegrebet til Stedet, som: hid, her-hid, hvortil, derhen, ind, ud, op, om (s. Ex. gaae om ell ham!) ned, hjem o. s. v.;
- med Vibegrebet fra Stedet, som: derfra, hvor-fra, ovenfra, hjemmefra o. s. v.;
- med Vibegrebet igjennem Stedet, som: udad, herudad, derigjennem, hvorigjennem o. s. v.

Anmærkning.

Nogle Tilstedssdverbier modtage, naar de blive til Paastedsdverbier, en Slags Flexion ved Tillæg af Vocalen e, som "ned, nede; ud, ude; int, inde"; og er det tillige med disse Tilstelbet, at de, som ende paa en enkelt Consonant, med en fort betonet Vocal i sidste Stavelse, forbobbles, naar de saaledes vorer i Enden, deres Endconsonant, f. Ex. "op, oppe; om, omme; hjem, hjemme,

2) Tids-Adverbier, der udtrykke Tiden, til hvilken den ved Verbet betegnede Beskaffenhed hører, og som er enten en a) bestemt Tid eller en b) ubestemt Tid.

a) Bestemt-Tids Adverbier:

a) med Begreb af den nærværende Tid: nu, idag, iaaar, nuomstunder o. s. v.

b) med Begreb af den forbigangne Tid: nys, tilforn, igaar, ifjor, imorges, før o. s. v.

c) med Begreb af den tilkommende Tid: strax, siden, imorgen, overmorgen, adaare, herefter o. s. v.

b) Ubestemt-Tids Adverbier: naarsomhest, under tiden, stundom, silde, aarle, tidligen, altid, aldrig, betids, længe o. s. v.

3) Tals-Adverbier, der udtrykke, om den ved Verbet betegnede Beskaffenhed skal tenkes som østere eller heldnere værende hos et Subject; de ere enten a) bestemte, som: "eengang, togange" o. s. v. eller

eller b) ubestemte, som: "ofte, tidt, sjeldent o. s. v.

4) Maades-Adverbier, der udtrykke Maaden, på hvilken den ved Verbet betegnede Beskaffenhed skal tenkes forbundet med en Genstand, f. Ex. "hvorledes, saaledes, ligeledes, som, ligesom (f. Ex. han bører sig ad som (ligesom) en gal Mand) forgives, ilde, vel (bene); (f. Ex. det er vel sagt), ligergvois, iligemaade, riumviis, hendelsesviis, sagteligen, esterhaanden, skykleviis" o. s. v.

5) Grads-Adverbier, der udtrykke den større eller mindre Grad, i hvilken den ved et Verbum eller et Adjectiv betegnede Beskaffenhed finder Steed, f. Ex. "formeget, tilfulde, meget, nof, nofsom, saa (han er saa god, saa øm), hvor (qvam), (Hvor megetig er han ei!) saere, fordelles, ganste, aldeles, forlidet, temmeligen, noglenedes, saavidt (saavidt maa han gaae, ei videre) næsten, omtrent, alene, ikke, henved" o. s. v.

6) Bekræftelses- og Benægtelses-Adverbier, der udtrykke, om den ved Verbet betegnede Beskaffenhed skal tenkes som værende hos Subjectet eller ikke værende hos det, f. Ex. "ja, (f. Ex. "har du gjort det? (bestemte Spørgsmål,) ja"); "jo, (f. Ex. du kom dog vel ingen Skade til? (ubestemt, tvivlsomt Spørgsmål,) jo") sandeligen, viesseligen, vist; nei, ikke, ei, ingenlunde" o. s. v.

7) **Narsags-Adverbier**, der udtrykke Grunden, hvorfor den ved Verbet tilkendegivne **Vestaffenhed** findes hos Subjectet, f. Ex. "perfor, derover, hvorover, derved, hvorved, derefter" (som: "deraf kommer det"), dermed, hvormed (f. Ex. hvormed har jeg forestjent det?) da (f. Ex. de toge da Øren i Haanden).

8) **Tvivls- og Ønskes-Adverbier**, der udtrykke, at den ved Verbet tilkendegivne **Vestaffenhed** skal tænkes blot som mulig eller ønskelig, f. Ex. "måske, muligen, kanstee, mon, gid."

9) **Ordens-Adverbier**, der udtrykke, at den tilkendegivne **Vestaffenhed** skal tænkes hos Subjectet i en vis Følge, f. Ex. "først, dernæst, fremdeles, videre, ydermere" o. s. v.

10) **Forklarende Adverbier**, som bebude Meddelelsen af en Forklaring eller nærmere Bestemmelse af et eller andet Begreb, som uden saadan Bestemmelse tilforn er nævnet, f. Ex. "nemlig, saasom."

11) **Samlings-Adverbier**, der udtrykke, at den betegnede **Vestaffenhed** skal tænkes hos flere Subjecter paa eengang, eller at flere **Vestaffenheder** skulle tænkes hos et og samme Subject, f. Ex. "tillsammen, tilhobe, samtligen, ogsaa(etiam), tillige" o. s. v.

Numærkninger:

1. Af alle **Adjectiver** kunne isvrigt dannes **Adverbier**, der ses ub som **Adjectivernes Intektion**, f. Ex. "hun er smuk", og dandser smukt", "hun er nydelig", og hun synger nydeligt."
2. Af **Adjectiver** paa ig hennes tillige **Adverbier**, ved at tillegge Stavelsen en, som: "hun dandser nydeligen"; dog bruges nogle **Adjectiver** paa ig ogsaa som **Adverbier** usorandrade, som: "den evig gode Gud; den guddommelig flønne Digter."
3. **Comparativ** og **Superlativ** af saadanne **Adverbier**, som ere dannede af **Adjectiver**, ere ligesom **Adjectivernes**, f. Ex. "Sophie tegner bedre end hendes Søster; men Søsteren broderer igjen desto nydeligere."
4. **Uregelmæssige compareres** **Adverbierne**: ilbe, værre, værst; vel, bedre, bedst; tidt, tiere, tiest. **Deafektivt** er: før, først.
5. Under Navn af uadskillelige Partikler henregnes og herhid adskillige **Smaord**, der ei bruges uden i Sammensætning med andre Ord: disse ere: 1) an, der dog ved nogle Ord kan sættes bag efter det andet Ord, som: anmelder, antager og tager an; 2) be, som: besvarer; 3) bi, som: Biisag; bidrager; dog sættes det for sig selv i: at staas een bi; 4) er, som: erkjende; 5) for, som: forsmaaer; 6) i, som: ihvo der end er; 7) mis, som: mistænke, Misgrib; 8) sam, som: samstykker, Samfund; 9) u, som: Ulykke; 10) und, som: undslyfe; 11) van, som: vansz; 12) veder, der har **Bemerkelse** af det tydste haade weder, igjen, og wider, imod, som: vederlægger, d. e. giengjeldet, Vederpart, d. e. Modpart. Det er sammendraget til ver i Verskyld, d. e. Gjengjeld,

gjeld, Betaling; f. Ex. i det nye Testam. "Jesu Verstyd."

Ottende Capitel.

Om Præpositionerne (Forholdsordene).

Præpositionen er den Taledel, som udtrykker de forskellige Forhold, hvori tonde eller flere i Forbindelse bragte (d. e. som Dele af samme Sætning forekommende) Ting staar til hverandre; f. Ex. "Bogen ligget paa Bordet eller under Bordet." Præpositionerne ere i Udtryksevne overmaade mangfoldige, men kunne dog i Henseende til deres oprindelige Betegnelse, hvorfra de øvrige uegenrige og figurige Betydnings udspringe, deles i saadanne, som udtrykke et Forhold enten af Sted eller Tid eller Aarsag eller Folge eller Mangel af Folge. De ere i det danske Sprog folgende.

1. Præpositioner, som betegne et Stedsforhold:

a) med Begreb paa Stedet:

a eller aa;	hos;
bag el. bagved;	i el. indi;
blandt el. iblandt;	imellem el. mellem;
efter;	inden el. indenfor;
for el. foran;	nedenfor;
forbi;	næst;
forved;	oven

oven el. ovenfor; uden el. udenfor;
over; under;
paa; ved.

b) med Begreb til Stedet:

ad;	til;
imod;	trods.

c) med Begreb fra Stedet:

af;	
fra;	
udaf;	
udenfra;	

d) med Begreb igennem Stedet:

gennem el. igennem.

e) med Begreb omkring Stedet:

om;
omkring;

2. Præpositioner, som udtrykke et Tidsforhold:

før; *

sidst;

Iigesaa bruges ogsaa mange af ovennævnte Stedspræpositioner som Tidspræpositioner.

3. Præpositioner, som udtrykke en Aarsag:

formedesst.

4. Pre-

* Då man ofte, urigtigøs, betegner sig af Præp. for (istedetfor for) til at udtrykke Tidsforholdsbegrebet, f. Ex. "Jor Maesse" o. s. v., saa troer jeg at burde gøre opmærksom paa dette Ord ogsaa som præposition.

4. Præpositioner, som udtrykke et Følgestab (Led., sagelse) eller Mangel deraf:

med	foruden;
samt;	uden;

Anmerkninger.

1. Præpositionerne styre i Dansken alle Accusativ. Naar fra, hos, til staar i Genitiv, som: fra Bagterens, hos Amtmandens, til Smedens, kan Udtrykket paa en Maade ansees som elliptisk, og i Almindelighed udfyldes med det underforstaabe *Sus*.
2. Prep. *a* eller *aa* forekommer i disse Gætninger: "hvad gaaer *a* dig?" ² d. e. hvad gaaer dig paa, hvad paakommer dig? *Kalh a ham!* d. e. kald paa ham! *To a Gangen* d. e. To paa Gangen. Det betyder det samme som *paa*, og er blevet tilbage i Substantiverne *Almindelse*, *Aasyn*, *Alsted*. Man bruger urigtigen *a* istedetfor *til i*: *fem a sex Mile*, d. e. fem til sex Mile.
3. Ad bruges baabe om Tider og Steder i følgende Udtryk: det laker ad Aseen; op ad Dagen; ad Aare; han gaaer ad Gaden, op ad Bjerget, ned ad Trappen, ub ad (d. e. igjennem) Doren; ad Hoeskilde; ad Jylland til; ligeledes til at udtrykke et levende Wesens Fornemmelser mod et andet og i nogle andre Talemaader, istedetfor *til*, f. Ex. at smidsle ad Ben, spytte, stampe ad Ben; Hesten vrinster ad Hopper; jeg skal see ad; sol ad! lad os folges ad!
4. Igjennem, Imellem, Imod bruges ubenfor Sammensætning, derimod Gjennem, Mellem, Mod i Sammensætning, f. Ex. at gjennembrude, men blade igjennem; Mellemkomst, men, der kom noget

noget imellem dem; jeg modsigter, men, jeg siger imod.

5. Iblande bemærker gjerne, i Samling med mange, men imellem, begændret af to, f. Ex. "Horaz staar iblandt Boserne paa første Hylde"; men, "Horaz staar mellem Virgil og Homer." Bruges imellem endog stundom om flere end to, kan det dog endnu forklares paa samme Maade, da nemlig de Ting, om hvilke der i saabant Falb tales, at noget ligger derimellem, antages at ligge ordentlig, og den enkelte Gjenstand da at have Sted imellem de to nærmeste af disse Ting; foreslæs disse Ting derimod at ligge i en Hob og uden al Ordens, bruges iblandt, f. Ex. "Birgil staar imellem de latinske episke Digttere, men Horaz ligger iblandt de Boser, som ere faldne paa Gulvet." See Sporons eenstydvige danske Ord, III. 24.

6. Naar en Præposition staar med et Genitiv, der ei navngiver en Person, eller Complementet for Præpositionen vores ved et tillagt e, betragtes disse sammensatte Ord som Adverbier, og prises ofte som eet Ord, f. Ex. "isøndags, tilbyes, irrete, adaare", ligesom idag, igaar, der ogsaa ere Adverbier.

7. Naar Præpositionerne staar bag efter det Ord, som er Complementet for dem, kaldes de Postpositioner, f. Ex. "der Pulver sveder man stært paa"; "Slibet, som han staar paa"; "historien er han vel bevandret i." Naar de intet Complement have, ere de Adverbier, f. Ex. "Peder gik langt foran, Frits fulgte langt bag efter"; ligesaa: "han har mange at arbeide for; han drinker Vin med Vand i."

Niende Capitel.

Om Conjunctionerne (Sammenføiesesordene).

Conjunction kaldes den Taledeel, som udtrykker en Forbindelse imellem enkelte Ord, eller Sætninger, som ere forbundne med og staae i Forhold til hverandre, og tillige tilskjendegiver denne Forbindelses og dette Forholds Natur, f. Ex. "Hans og Peder gif ud sammen; - han kunde ei komme; thi han var syg; - han sagde ja; men han holdt ei sic Østet." De udtrykke omrent Forholdet imellem enkelte Sætninger, ligesom Prepositionerne udtrykke Forholdet imellem enkelte Ord: thi selv da, naar Conjunctionerne ogsaa synes at forbinde Ord sammen, er det dog i Grunden endnu elliptiske Sætninger, hvis Forbindelse og Forhold de betegne, som: "Hans og Peder gif ud" d. e. "Hans gif ud, og Peder gif ud"; ligeledes "han er hverken fuld eller gal" d. e. han er hverken (d. e. ikke) fuld, og han er ikke heller gal.

Conjunctionerne kunne hensøres under følgende Slags.

I.

De, som kunne baade udtrykke Forbindelsen mellem Ord, der høre til samme Sætninger, og imellem enkelte Sætninger indbyrdes, ere:

a) Copulative, egentlig forbindende, som

a) uds-

a) udtrykke enen flere Subjecters Hensørelse til samme Prædicat, eller omvendt flere Prædicaters Forbindelse med samme Subject, f. Ex. "Hans og Peder gif ud; saavel jeg som du er hans Ven; baade jeg og min Broder ere her; det er deels godt deels onde"; eller de

b) udtrykke flere Sætningers Forbindelse, saaledes at de skulle tænkes i Sammenhæng, eller den ene Sætning som Complement for den anden, f. Ex. "jeg gif bort, og min Son fulgte med mig; jeg hav, at han vilde folge med mig; jeg vil vide, om han kommer til mig."

b) Disjunctive, adskillende, der udtrykke, at enten af flere Subjecter Kun eet skal tænkes forbundet med Prædicaten, eller omvendt af flere Prædicater Kun eet forbundet med Subjectet, eller ogsaa at ingen af disse Subjecters ellers Prædicaters Forbindelse skal finde Sted, eller og de betegne som uvist, hvilke af flere forskellige Subjecter og Prædicater der skulle tænkes forenede, f. Ex. "Enten er Manden eller Konen hjemme; han er enten fuld eller gal; hverken Manden eller Konen er hjemme; han er hverken fuld eller gal; enten er Manden ødsel, eller Konen er gjerrig; hverken er Manden ødsel, eller Konen gjerrig."

N

2. Dr.

De, som alene kunne udtrykke Forbindelsen imellem enkelte Sætninger indbyrdes, ere følgende:

- a) Concessive, tilstaaende, som udtrykke, at et Predicats Forbindelse med et Subject under Omstændigheder, som ellers gøres denne Forbindelse usandsynlig, f. Ex. "skjøndt han er hovedrig, sulter han dog; han gaaer ud, nagtet han ei er vel; i hvorvel hun er et Barn, græd hun dog ei, da hun faldt; vel (bene, Adv.) fod er vel (quidem, Conj.) en Trost; men bedre vel opdragten; vel gift er Livets Lyk; vel død er hele Sagen."
- b) Adversative, modsigende, som udtrykke, at enten det samme Subject eller flere Subjecter skulle tenkes med Hverandre modsigende eller indbyrdes forskellige Predicater, f. Ex. "han er rig, men dum; Sophie er vel smuk; dog er hendes Søster smukkere; - han er blevet advaret; alligevel vedbliver han at være uartig; han er stillet; derimod er hans Broder doven."
- c) Conditionale, betingende, som udtrykke et Predicats Forbindelse med et Subject, under Vilkaar af et andet Predicats Forbindelse med samme eller et andet Subject, f. Ex. "dersom du behager, saa kan du nu gane bort; hvis De vil, kunne vi nu gaae tilbords; saafremt det bliver godt Veir i Morgen, tage vi ud i Skoven; om De befaler, skal det ske." d).

d) Conclusive, sluttende, der udtrykke et Predicats Forbindelse med et Subject, som en Følge af et andet Predicats Forbindelse med samme eller et andet Subject, f. Ex. "Et Menneske er et Dyr; Jens er et Menneske; altsaa er Jens et Dyr; - han er god; dersor") ikke vi ham; - dersom han er vor Hosbond, da bør vi lyde ham; - hvis du behager, saa kan du gaae; - Wonderns blivne liggende, for at skyde den første, der nærmede sig; thi stoppe de Liget i en Sal, og gif bort"

e) Causale, Aarsags-Conj., som, ved et Predicats Forbindelse med sit Subject, udtrykke Aarsagen, hvorfor et andet Predicat skal tenkes forbundet med samme eller et andet Subject, f. Ex. "da han er vor Hosbond, saa bør vi lyde ham; fordi han er god, er han elsket; efterdi Veirer er saa godt, ville vi spadser ud i det Grønne idag; det skal ske, ellersom De ønsker det; - vi bør lyde hans Besaling; thi han er vor Hosbond."

f) Consecutive, Tids-Conj., som udtrykke et Predicats Forbindelse med sit Subject, med Hensyn til Tiden, paa hvilken et andet Predicat forestilles forbundet med samme eller et andet Subject, f. Ex. "da han gif bort, faldt han; medens han talede, skil han ondt; naar han gaaer opad, bliver han

^{*)} Om forskellen imellem altsaa og dersor see Sporsens egenstædige danske Ord, III. 126.

snart træt; han kom først, efterat Comedien var begyndt, og gik bort, spænd den var tilende; hun reiste bort, saasnart hun kunde."

g) **Proportionale**, i egentlig Forstand **Forholdss-
Conj.**, som udtrykke Forholdet af forskellige Pra-
dicaters Forbindelse med samme eller forskellige
Subjecter, f. Ex. "jo rigere Caius blev, jo gler-
rigere blev han; jo mere de fulgte Napoleon,
desto mægtigere blev han."

h) **Comparative**, sammenlignende, som udtrykke
en **Sammenligning** imellem forskellige Subjec-
ters Forbindelse med samme eller forskellige Praedi-
cater, f. Ex. "han spillede Ballit, som saa mange
andre paa den Tid; hun græd, ligesom Gøsteren
løe; Carl er større end Fritz."

Anmærkning.

Conjunctionerne ere egentlig Adverbier, der, naar de bruges til at forbinde Ord eller Sætninger, erhölde dette Navn, men, naar de ikke bruges saaledes, igjen træde tilbage blandt Adverbierne. Derfor kan ogsaa et og samme Ord i forskellig Bemærkelse være snart et Adverb., snart en Conjunction, og snart en Præposition, f. Ex. for, "han beder for (Præpos.) sin Broder", men "han seer sig nød for (Adverb.)" *) ; ligeledes om, f. Ex. "jeg beber om (Præpos.) Forla-
delse;

*) Naar Adverb. for sammensettes med Verbet, faaer det tillæg af Vocalen e, som: "at tage sig noget
for, men, at forærtage sig noget"; dog vor dette
e ogsaa kun i saadan **Gammensætning** bruges.

delle; han følg sin Broder om (Adv.); jeg ville no^t
vise, om (Conj.) han skulle være her"; ligeleds for,
som: "jeg faae ham for (Adv.); han kommer vist for
(Præp.) Juul; han var her, for (b. s. f. foreud,
Conj.) vi faae os for"; ligeledes: "de have ham at
snakke om (Adv.); Marken er smuk at spadøre i
(Adv.); han er ei værd at see paa (Adv.); de bruge
ham at gjøre Mar af (Adv.); han har sine Klæder
af." *)

Tiende Capitel.

Om Interjectionerne (Følelsesordene).

Interjectioner ere et egentlig Ord, men blotte
Lyd, der, ligesom de forrige Taledele udtrykke Fore-
stillinger og Begreber, alene udtrykke Fornemmelser
og Følelser, og kunne henføres under følgende
Klasser.

1. Forundrings Interj.: ih, hillemen, naa.
2. Udraabs Interj.: o! ah!
3. Afskyes Interj.: væk, sy, ae, tvi.
4. Sorgs Interj.: ei, o vee, aha.
5. Legemlig Smertes Interj.: au!
6. Glas-

*) Naar Præp. af saaledes bliver til et Adv., udtas-
les det undertiden, som i ovenanførte Ex., som
ae. Det samme er og tilfældet med det som
Præpos., og i lignende Falb med Præp. fra,
f. Ex. "han er af (ae) sine Klæder; han er fra
(ae) sit Hjem."

6. Glædes Interj.: hei, hoisa, høpsa, oh.
7. Bisalts Interj.: ih, naa, ej.
8. Latters Interj.: hahaha.
9. Fortvivlesses Interj.: ha.
10. Kaldens Interj.: holla, heida, hei.
11. Tyssende Interj.: tys, hvist.

Tredie Deel.

Tredie

Tredie Deel.

Det danske Sprogs Syntaxis, Ordsfølge, Retstrivning og Adskillelsestegnenes Brug.

Første Capitel.

Syntaxis, eller særegne Bemærkninger over det
danske Sprogs Ordfoining.

S. I.

Om Substantivet.

- 1) Naar etende Substantiver staas til hverandre i et Eiendomsforhold, sattes i Dansk altid det Ord, som er Consequens i Forholdet, og som dersor staar i Genitiv, foran Antecedens (see S. 31.)
f. Ex. "Grevens Gods; Mandens Beg, Bongens
Riger."

Anmærkning.

Det danske Genitiv udtrykker ei altid en Eiendom i egentligste Forstand, men ogsaa undertiden et Harsags- eller Beskaffenheds-Forhold, hvori Consequens staar til Antecedens, eller et Hensigtsfælles-Forhold, hvori Antecedens staar til Consequens. f. Ex. "Hars-

Aarsagsforhold: "Guldbergs Verdenshistorie
(d. e. Verdenshistorie, forfattet af Guldborg);
Bastholms Prædikener (Prædikener af Bast-
holm)."

Hensigtsesforhold: "Verdens Behersteller (d.
e. den, som beherstter Verden)."

Rigets Arving (d. e. den, som arver Riget, Ara-
ving til Riget); "Godsets Forvalter."

Beskaffenhedsforhold: "et tre Aars Barn,
(d. e. et tre Aar gammelt Barn, et Barn
paa 3 Aar)."

2) Naar af tvende Appellativer det ene udtrykker en
Deel af det andet, staas de ofte sammen, uden
Præposition som Forholdsbetegner, i lige Casus,
og betragtes i deres Declination, som een logisk
Gjenstand, f. Ex.

"Der blev solgt en Tønde Rug for 6 Mdr.; en
Tønde Rugs Pris var 6 Mdr.; han har
købt to Tønder Rug"; ligefledes
"en Snees Eg; en Hob Holt; en Mængde
Mennesker; et Pund Gryn; en Alen Kle-
de; en Net Fisk."

Anmærkning.

Henne Ordfoering, hvorved kan markes den Egens-
hed, at Genitivsmærket tilføjes det sidste, Plurals-
mærket derimod det første Substantiv, lader sig i Ma-
mindelighed forklare ved en Ellipse af Præpositionen af,

der ogsaa, saasaaet det sidste Appellativ ved en Arti-
kel, et Pronomen eller et Genitiv er bestemt, træder
frem igjen, som: "en Deel af Folket; en Tønde af
din Rug; en Alen af Bøtchers Klæde."

3) Substantiver, som udtrykke Tiden, naar, hvor-
ofte eller hvorlænge et Subject tankes forbundet
med en vis Beskaffenhed, staas undertiden i Ac-
cussativ uben Præposition som Forholdsbetegnelse,
f. Ex.

"jeg var i Sjælland forrige Sommer; det blæste
starkt anden Juledag; han kommer her næste
Morgen";

"din Ven Herman har været her mange Gange";
"hr. B. har undervist mine Barn et Aar;
min Veninde blev hos mig 4 Dage."

Denne Accussativ kunde kaldes Tidens Accus-
sativ.

4) Paa samme Maade saae Substantiver, som ud-
trykke Nummer, Maalst, Vægten, Prisen, uden
Præposition, i Accussativ, f. Ex.

"han har reist en meget lang Vej; Hesten løb to
Mile i en Time";

"Solen er tyve Alen i Længde og sexten Alen i
Brede; Klædet er 8 Kvartær bredt";

"Sukkeret veier ti Pund; Skeen er tre Lod
vægtig";

"Hugget kostet 3 Rdlr. 2 Mfl.; en Tonne Havre er 12 Skilling dyreste i Aar end i Hjor".

Disse Accusativer kunde kaldes Rummets, Malets Vægtens og Prisens Accusativer.
5) Maar tvende Ting sammenlignes ved Comparativ, forbindes begge Ledene ved Conjunctionen end i lige Casus, f. Ex.

"min Fader havde flere Børn end mig"; men,
"min Broder har flere Børn end jeg."*)

S. 2.

Om Adjectivet.

1) Nogle transitiv Adjectiver, der kunne forklaries ved lignende Verber, der tages deres Object til sig i Accusativ, have ogsaa et Slags Object eller Complement, hvilket de ligeledes styre i Accusativ, ligesom desuden nogle dobbelt transitiv Adjectiver styre paa en Gang baade Dativ og Accusativ, f. Ex.

"han er Sproget mægtig, d. e. han mægter, forstaaer Sproget";

"han er sit Embed pøpen, d. e. han kan bestyre sit Embed";

"han er denne Ære værdig, d. e. han fortjener denne Ære";

"han

*) Om Brugen af Casus, see 1 Deel, 5 Cap. §. 8 og 9

"han er sin Broder & Rdlr. skyldig; d. e. han skylder sin Broder 6 Rignedaler."

Derimod tage andre transitiv Adjectiver, der kunne forklaries ved lignende Verber, hvilke indeholde Begrebet af noget, som er en Gjenstand behageligt eller evertimod, deres Complement eller Object i Dativ, f. Ex.

"det er Landet gavnligt; det er Byen stadsligt; det er mig Ejert; det er ham ei raa-deligt; han er mig fjendst; Pigen er mig huld, tro, hengiven; Hunden er hende lydig; han er Børnene velkommen."

2) Maar i sammensatte Substantiver den første Deel af Sammensætningen er et Adjectiv, maa man vel mærke, at Adjectivet ei modtager nogen Flexion i Fleertallet, f. Ex.

"en Rødbede, Plur. Rødbeder, (ei røde Verder eller Rødebeder)"

"en Brumkam, Plur. Brumkammer".

Anmærkning.

Da Hvidroe og Gulvredder i Sing. hede en Hvidroe (ei Hvidroe), og en Gulrod (ei Gulrod), saa ere disse Ord ingen Undtagelse fra denne Regel.

3) Ævrigt skal Adjectivet altid rette sig i Bjøtt, Tal og Casus efter det Substantiv, hvortil det hører, f. Ex.

"Manben er god; Borbet er godt; disse Borde ere gode; den gode Kone er myg; du har en god Kone."

§. 3.

Om Artiklen.

1) Skjøndt det i Almindelighed kun er Appellativer, som Artiklen tilføjes, saae dog Propriet i daglig Tale, naar et Adjektiv, formedesst Udtrykkets Fyrihed, er udeladt, undertiden Adjekt. bestemmen: de Artikel, som:

"det har nu den Henrik igjen gjort", d. e. den skjømme Henrik.

2) Eigesaa bruges nogle Landskabers og Vandens Navne (Nomina Propria) med Sub. bestemmende Artikel, der af nogle mistes, af andre beholdes, naar de saae et Adjektiv står ved sig, f. Ex.

"Spanien og Tyrkiet ere to store Miger"; men, "det frugtbare Spanien, det magtige Tyrkiet."

"jeg har været i Nordspen, men ej i Middelhavet"; derimod "den urolige Nordspe, det farlige Middelhav".

§. 4.

Om Pronomen.

1) Det personlige Pron. mig staer undertiden, i Dativ, til Overslod ved et Verbum, hvor det, uden

uden nogen Slade for Meningen, kunde være hørt, f. Ex.

"gaae mig dog fra Doren! jo, du er mig den rette Karl."

2) Ved de personlige Pronomer overhoved staer undertiden et Substantiv i Apposition med eller uden Adjektiv; f. Ex.

"du Midding! I Stakkler! jeg elendige Mand! vi fattige Børn!"

Anmerkning.

Istebestor det personlige Pron. du bruges i dette Tilsalde meget-hyppigen Possessivet din, f. Ex.

"din Stakkler! din Usling! din Stumper! for, du Stakkler!" o. s. v.

Ligeledes bruges af Personalet I altid, i dette Tilsalde, den objective Forholdsendelse jer f. Eder, f. Ex.

"hvor beklager jeg ikke jer stakkels Børn! hvad kan der hjælpe jer Stakkler?"

3) Forresten rette de adjektiviske Pronomer sig, som Adjektiverne overhoved, efter de Substantiver eller substantiviske Ord, hvortil de høre, f. Ex.

"det er min Bog; dette Bord er mit; disse Borde ere mine."

De substantiviske Pronomer rette sig alene i Rijon og Tal efter det Substantiv, som de staae i Stedet for; thi deres Casus beroe-

paa det Forhold, hvori de selv staas i Sætningerne, s. Ex.

"jeg sad ved Bordet, da det gik ten", hvor det, som betegner Bordet, svarer til dette Ord i Kjøn og Tal, og derfor er Sing. og Intetkjøn, men, da det selv fremtræder i Sætningen som Subject, staar i Nominativ, endstykke Bordet, styret af Præpos. ved, er Accussativ.

Staer et substantivisk Pronomen istedetfor en heel Sætning, staar det i Intekjøn i Singularis, s. Ex.

"det er besynderligt, at du kan ses deraf", d. e. "det (den Ting), at du kan ses deraf, er besynderligt."

§. 5.

Om Verbum.

1) Ved de intransitive Verber være, blive, hedde, ligesom og det objective Faldes, staar Complementet, naar det er et Substantiv, i Nominativ, s. Ex.

"han er Soldat; han bliver Officer til Nytaar; han hedder Herman; han Faldes Sørensen."

Dog have Verberne være og blive, dersom Pronomen det er Subject, deres Complement, naar

når dette er et Pers. Pronomen, i Accusativ, s. Ex.

"det er mig; det er dig; det er os; det er mig, som har gjort det; det bliver ham, som har været Meester herfor; det bliver os, der skulle svare dertil"; derimod, "det er Bordet, du skal borttage", hvor Bordet er Nominativ.

2) Nogle Verber tage deres Object til sig i Dativ, hvilket for det meste er saadanne Verber, som indeholder Begrebet af noget, som er en Gjenstand behageligt eller ubehageligt, s. Ex.

"denne Comedie behager mig (Dativ); Sonnen ligner *) (d. e. er lig) sin Møder; det nyrrer mig ikke; Hogen tilhører min Datter; jeg takker dig ret meget; der paa kom ham en Upasselighed."

3) Nogle dobbelt transitive Verber tage begge deres Objecter i Accussativ, s. Ex.

"han Falder sig Ludvig; han lærer min Søster Engelst."

4) Nogle baade Intransitive og Transitive forbinder med et Slags pleonastisk Object af en med Verbet beslagtet Betegnelse i Accussativ, s. Ex.

"han gik sin Gang; han skjod et Skud; ligesaa: at drømme en Drøm, at seide en Strid" o. s. v.

Derimod, "han ligner (d. e. sammenligner) sin Pige (Accusativ) med en Lilie."

Ligeledes blive nogle Intransitiver underiden som virkelige Transitiver forbundne med et Object i Accusativ, f. Ex.

"Hun gik sin Mand træt, d. e. hun trættede ham ved at gaae stært"; ligesaa: "at løbe een ihjel."

- 5) Mogle Verber, saasom de ses defective Verber, Verbet lader, iligemaade stræber, mægter o. s. v., bruges sjeldent eller aldrig med andet Object end et Infinitiv, f. Ex.

"han bør gjøre det; han vil skrive; hun kan brodere; hun skal spise; han maa tale det; han tør ei tale derom; Fruen lader bede, om de vil komme; han stræber at fuldføre sit Arbeid; han mægter neppe at være sandan en Byrde."

Anmærkning.

Når disse Verber bruges med Pron. det som Object, er Udtrykket elliptisk, og underforstaaes. Gjøre, f. Ex. "det tor jeg, d. e. det tor jeg gjøre."

Verbet gider forbindes som oftest med Supinum istedetfor Infinitiv, f. Ex.

"hun gider neppe rørt sig (f. rare sig) af Steder."

- 6) Mogle Verber, som bemærke en Sands, en Besæfung, en Opmuntring eller et Forbud, ligesom

som og Verbet lader, tage este som Object en Sætning, hvori Subjectet er Accusativ og Prædicatet Infinitiv, eller, som dette Slags Sætninger kaldes, en Accusativ med Infinitiv, f. Ex.

"Jeg saae ham tale med Pigen; hun hørte ham selv at sige det; han bad mig at læse Brevet; han befalede mig at gaae ud; han forhød sin Søster at blive hos sig; jeg lob ham læse Brevet; lad mig gaae!" *)

Anmærkning.

Denne Accusativ har den dobbeltte Forretning, at den både er Object for det foregaende finitiviske Verbum og tillige Subject for det efterfølgende infinitive Verbum. (cf. i Deel, 7 Cap. §. 9. Anm.)

- 7) Svarende til Latinernes Genitivi Consequentia, har det danske Tyrol visse Uldryksmaader, i hvilke et Verbum i den objective Form, endskjont dets Subject ei har noget at svare til i næste Sætning, fremtræder i den participiale Modus, og danner et Slags Accusativ Consequentia, hvori Participiet svarer til sic Subject i Kjen, Tal og Tæsus, f. Ex.

"Dette sagt, gik han bort, d. e. da dette var sagt"; ligesaa "den Ting forudsat, er jeg enig,

*) Især merke man denne Brug ved dette Verbum lader, hvis Construction ellers ved første Blikk kunde synes uvidelig.

enig, d. e. naar den Ting forudsættes"; ligesledes "dem regnede med", d. e. naar de regnes med, "ere vi femten."

Paa samme Maade bruges ogsaa de verbale sammensatte Adjectiver eller Particpier, der ere i Brug som Verber, f. Ex.

"han gjorde det mig uafvoldende; han reiste bort, sine Forældre uadspurgte; det kan han gjøre, sin Være ustadt; dette uagtet, løb han dog sin Vei; de ere otte, Børnene ibes regnede."

Anmerkning.

Sædanne sammensatte sprindelige Particpier, som uagter, undtagen, kunne og henregnes til Præpositionernes Slags.

8) Det er det danske Sprog egne Constructioner, naar det active Infinitiv bruges, især efter Adjectiver, i det passive Infinitivs bemerkelse; f. Ex. i følgende Sætninger:

"han er let at overtale (d. e. han overtales let)";
"Muus ere vanskelige at fordrike";
"denne Tragoedie er rorende at læse";
"Maden er ei til at spise";
"han er ei værd at hjælpe."

9) a. Dovrigt skal Verbet stedse rette sig efter Subject i Person og Tal, f. Ex.

"du vedst, det var en anden Gag med-mig;
J vide, hvad det er; fuglen flyver i Luft
ten; fuglene flyvs i Luftten."

b. Maar et Verbum har flere Subjecter, skal det staae i Fleertallet, skjondt disse hver for sig ere Enkeltsord, naar de ei ere forbundne ved disjunctive Conjunctioner, f. Ex.

"Ludvig og hans Broder have arvet mange
Penge; Faderen, Moderen, Broderen ere
døde."

c. Maar et Subject i en Sætning underforstaaes fra en foregaaende Sætning, skal Verbet alligevel rette sig efter det underforstaede Subject, f. Ex.

"Bønderne skulste sig i en Groft, lagde an
paa Formanden, og skjøde ham paa Ste-
det."

e. Maar to Verber komme sammen i een Sætning,
skal det sidste, som tjener til Complement eller
Object for det første, staae i T. v., f. Ex.
"jeg vil tie; han skal reise; ikke at reise
i Morgen."

Paa samme Maade staarer Infinitiv som Com-
plement el. Object for en Præposition lig-
gesom et Nomen substantiv, f. Ex.

"han er reist for at hente sin Kone; han er
kjed af at skrive (d. e. af Skrivning);

han er oplægt til at lære; han er ei villig til at betale (d. v. til Betaling).

§. 6.

Om Prepositionerne.

i) De Prepositioner, som styre Genitiv, uden at denne altid kan forklares elliptisk, ere følgende.

a. fra og til, f. Ex.

"han kom fra Amtmandens; han er inde til Smedens; han er reist til Sogns; han kommer fra Tørs"; ligesaa "hun er til Højs; det er saa til Dags; han vil selge mig til Dørs; hun sit Pulveret til Livs, o. s. v."

b. i, f. Ex.

"i Middags; i Sandags; i Førgaars; i Overgaars."

c. inden og uden, f. Ex.

"inden Lands; uden Rigs; inden Byen"; hvilke Udtryk ogsaa forbindes til eet Ord, og derved danne Adverbier, ligesom sonden og norden i sonden Fjelds, norden Fjelds, og da skrives: indentrigs, udenlands, sondenfjelds."

d. over, under og paa, f. Ex.

"over

"over Haands (overhaands); under Veis (underveis); paa Langs og paa Evers (paalangs, paavers)."

Andet Capitel.

Om Constructionen, Ordsølgen.

Ordentligvis staaer Subjectet med det, som der til hører, først. Strax derpaa følger Verbet eller i de sammensatte Tider dets første Deel (Hjälprverbet eller Verbum finitum) med de dertil hørende Ord (Adverbier eller med Prepositioner forbundne Substantiver); derpaa følger Verbets anden Deel, og derefter Objectet, først Personens og derpaa Tingens, og hvad der hører til disses Forklaring, med mindre Personens Object omskrives ved en Preposition, da den følger efter Tingens Object; endeligen følger den fra Verbet afrevne Preposition og Infinitiverne med det, som dertil hører. F. Ex. Samson, der er berømt af sin overordentlige Kjempestyrke, aabenbarede Dalila, hvis Utroskab han havde de største Prøver paa, en Hemmelighed, som han aldrig i noget Tilfælde burde have betroet til noget Mensneste. — Damon narrede dog sin Letter Penge fra, og så ham derved til at indgaae Forlig.

Ans

Ammærkninger.

1. Dog staar Verbet først: a) naar der spøges, undtagen det Peer med hvo eller hvilken, som: "Kommer du iasten?" b) naar i betingende Sætninger Conjunctionen udelades, f. Ex. "vil du gjøre det, saa skal du have Tak; maatte jeg vinde denne gang!" c) i Esterstætninger, som: "der-som du gør det, vil jeg lade mig hænge."
2. I relativiske Sætninger skal Relativet stede staae først i Sætningen, som: "Peder, som har gjort det; Peder, som du gav Bogen; Peder, som du ber seer."
3. Adjektivernes Object staaer foran Adjektivet, som: "det er ham gavnligt; det er mig hjert; det er Umagen værdt."
4. Maat der i andre end foranførte tilfælde afgives fra den sædvanlige Ordsfolge, og, istedekfor Subjectet, en anden Deel af Sætningen drages frem i Spidsen, kaldes det Inversion, Omsætning, hvilken man betjener sig af deels for Tydeligheds, deels for Estertryks, Ghyld, som: "De fangede 40 Mand; de øvrige dreve de paa Flugt." — "Menne J, det er Kjærlighed, der holder Dem? Frygt er det."
5. Da man i det danske Sprog har Mangel paa Forholdsdelser, Casus, og man ofte af Ordenes Folge i Sætningerne maa se, i hvad Forhold de staae til hverandre, saa er Constructionen her af paa meget større Vigtighed.

Tredie

Tredie Capitel.

Om Orthographien, Rettskrivningen.

Følgende Regler, der overhoved rette sig efter den hos vore albre classiske Skribenter mest antagne Brug, men tillige tage Hensyn til den nyere Orthographie, forsaavidt denne i enkelte Ting har gode Grunde for sig, kunne i denne Henseende tjene til Voileddning.

§. I.

Om store Begyndelsesbogstaver.

Med store Begyndelsesbogstaver skrives: a) det Ord, hvormed man begynder eller som følger efter Punctum eller efter Udraabs- og Spørgsmåls-Tegn, der ende Meningen. f. Ex. "Er din Broder reist? Ja han er. Hvilken Ulykke er det dog ikke med den Mand! Hvorledes gif det til?" b) Substantiver samt Adjektiver, Pronomer (Relativerne undtagen), og Participier eller ethvert andet Ord, der bruges substantivisk, som: "Rigdom er en vælig Hest; den Vise behøver ei Rigdom; Mine (d. e. mine Slægtinge) har jeg sørget for; jeg har givet Disse (disse Børn) alle mine Penge; de Elskende haabe; dette Men betyder et noget Godt."

§. II.

Om det stumme E.

Dette E tjener til at betegne, at et Enstavelsesord eller Endestavelsen i et Fleerstavelsesord, som efter Udtalen ender paa e, i, o, u, y, æ, ø og aa, har Accenten. Det bør derfor, uagtet det ikke høres, alligevel skrives i følgende Tilselde.

1) i den accentuerede Endestavelse af Fleerstavelses-Substantiver, der i Udtalen ende paa i, og Enstavelses-Substantiver, der i Udtalen ende paa e, i, o, y, æ, ø og aa, f. Ex.

"Beckerte, Astronomie, Cancellie;
Snee, Vie, Roe, Skye, Træ, Nøe, Aa."

Det Samme gælder og saavel om Endestavelsen af de Substantiver, der, ved at sammensættes med Disse, blive fleerstavelsede, som om disse samme Ord, naar de udgjøre den første Del af et sammensat Substantiv, f. Ex.

Tøsnee, Vandbie, Walkbøe, Regnkye,
Frugttræ, Stadsmøe, Nivaæ;
Sneefog, Vieavl, Roemøg, Skyehrud,
Træbord, Søevand, Abred.

Anmærkning.

Substantiver paa u faae aldrig det stumme e; man skriver nemlig: Hu (Sind), Lu (paa Klæde), og man bør saaledes ogsaa skrive Tomfru, i hvilket endog

endog Endestavelsen vi er accentueret, ligesom ogsaa Hustru, ved hvilket Tilselbæt er det samme.

2) i den accentuerede Endestavelse af Adjektiver, som efter Udtalen ende paa i, o, u, y og aa, i Fleertallet og i Enkelttallet med den bestemte Artikel, f. Ex.

"frie Mand; troe Venner; snue Karl; blye Piger; graae Hatte; ligeledes: den frie Mand; den troe Hund; den snue Knegt; den blye Pige; den graae Hat."

Med den ubestemte Artikel derimod i Singulæris bør disse Adjektiver skrives uden det stumme e, følgeligen:

"en fri Mand; en tro Ven; en snu Karl; en bly Pige; en graa Kjole.

Anmærkning.

Man see Adjektivernes Declination S. 78, 79, 80, 81, for at lægge Marke til, hvorledes denne Regel derved stødfastes.

3) i den af to Stavelser sammendragne og derfor accentuerede Endestavelse af Infinitiver, som efter Udtalen ende paa e, i, o, y, aa og ø, f. Ex.

"at see, at frie, at troe, at sye, at gaae,
at gjøe."

4) i den accentuerede Endestavelse af Imperative, som efter Udtalen ende paa e, i, o, u, y, ø og aa, f. Ex.

"see!

"see! bie! troe! true! sye! døe! gaae!"

- 5) i den accentuerede Stavelse af Imperfector, som i Udtalen ende paa o eller aa, og i Fleertallet af Præsenser, som i Udtalen ende paa aa, f. Ex. "jeg los, jeg laae; vi maae, vi faae."

Enkelttallet derimod af Verbet maatte staves uden e, jeg maa.

S. 3.

Om Vocalernes Fordobbling.

I Stavelses, som ere Korte, har aldeles ingen Fordobbling af Vocalerne Sted. De Vocaler, som, naar Stavelsen, hvori de findes, er lang, undertiden fordobbles, ere e, i, n; de øvrige fordobbles ei, om endog den Stavelse, hvori de findes, er lang. I Henseende til disse tre Vocalers Fordobbling eller Ikke-Fordobbling abstraheres af Brugen følgende Negler.

- 1) Vocalerne e, i og u fordobbles i enhver Stavelse, som er lang, og ender paa en Consonant, naar denne ei er een af de fire bløde Consonanter b, d, g, v; f. Ex.

"Meel, Been, Leer, Snees, Beet, Smiil, Lijn, Vijn, fir, (Imperat. af at fire) Griaas, haal, braun, Muus, Hjuus o. s. v."; dog undtages: min, din, sin, April o. s., i hvilke i, og ligeledes nogle af Grænsten

Komme

Komme Ord, i hvilke n ei fordobbles efter Neglen, saasom: "Figur, Tortur, Friesur o. s."

- 2) Vocalerne e, i og u fordolles ei, naar Stavelsen ender paa en Vocal, f. Ex.

"Me-let, Be-nene, Le-ret, Sne-sen, Bes-ten, Smi-set, Li-meren, Vi-nen, si-re, Gri-sen, hu-le, bru-ne, Mu-re, Hu-se."

- 3) Vocalerne e, i og u fordobbles heller ikke, om endog Stavelsen ender paa en Consonant og er lang, naar Endeconsonanten er een af de fire bløde Consonanter: b, d, g, v; f. Ex.

"Neb, bred, Leg, rev, knib, Lid, Wig, Liv, grubler, Stub, Lug, Stuv"; dog kunne herfra undtages nogle faa Ord, som let vilde forvæltes med andre, som, jeg veed til f. f. Præp. ved, s. s. v.

Anmærkning.

Det lange o modtager i nogle faa Ord, naar disse ender paa en Consonant, istedetfor at fordobbles, et understøttende e, saasom i: soer (Imperf. af farer), hoer (Imperat. af borer), til Forskjæl fra Prepos. for og Subst. Boer (Medstab til at bore med). Det samme har Sted ved a i Aab. vær, til Forskjæl fra var, Imperf. af er.

§. 4.

Om Vocalen æ.

Vocalen æ bruges: 1) i Derivater, hvis Stams-
meord har a eller a- i samme Stavelse, som:

"mægtig af Magt; brænder af Brand; ær-
grer af ørg o. s. v.;"

2) i Substantivers Fleertal, naar Enkeletallet har
har a eller aa, og i Verber, hvis Imperfect har a eller
aa, som:

"Hænder af Haand, Mænd af Mand, Stæ-
der af Stad";

"sætter, lægger, træffer o. s. v.;"

3) i mange Ord, hvor Lyden tydeligt er forskellig fra
e, som i løs, Græs, Eng, endskjøndt efter mange Ord af
samme Lyd ere vedtagne at skrives med e, som: "En-
gel, Embed, Eng, Eve, Geld, Helt o. s. v."

§. 5.

Om Consonantene 7.

Først en anden (d. e. fra i forskellig) lydelig Vo-
sal i samme Stavelse skrives j, ikke i, som:

"Stjerne (astrum), men Sterne (semitæ),
Sjernerne, men Seire: altsaa og Rjøn, men Øie; gjerne,
men Vei; gjaldre, men Biavl; jo, men Nicio;
Fjel, men Fil; Fjenden er kostavelset, men Fienden
trekstavelset. *)

§. 6.

*) Naar nogle skrive baabe, bjerge og heile, Sjernerne
og Seire, synes de at ansee Job i disse Stavelser,
baabe

§. 6.

Om e, ch, ph, th, ti, ps, z, ai, eu, oe, i Ord,
som ere optagne af andre Sprog.

1) E skrives, med Lyden af E, i mange af Lan-
tenen eller Fransken optagne Ord, foran Vocalerne
a, o, u, eller i Enden af Stavelsen af et saadane Ord
foran et andet c eller et t, og ligeledes, med Lyden af
s, foran Vocalerne e, i, y, f. Ex.

"Cabale, Commerce, Document; - Accou-
cheur, Object; - Censur, Cirkel, Cyniker o. s. v."

Ch bruges for det græske x, og i nogle af Fransken
laante Ord, som:

"Characteer, Chirurg, Catechet, Chymie; -
Chimaire."

2) Ph bruges i Ord, som ere fra det græske
Sprog optagne i Dansken, til at udtrykke det græ-
ske φ, f. Ex.

"Philosophie, Physik, Peripherie."

3) Th ligeledes til at udtrykke det græske θ, som:

"Theologie, Thermometer, Mythologie."

4) ti bruges, dog aldrig i Ordets Begyndelses-
Stavelse, med Lyden af si i Substantiver, der ere
dannede af latinske Supiner paa tum *), naar der

baabe naar det staer foran og naar det folger
ester e, for en Consonant, hvormod jeg antest
det i bjerge for en Consonant, men i heile for en
Vocal, der tilligemed danner Diphongen ei.

*) I nlige Ord bruges derimod, naar de komme af
Supinum paa sum, e, som: "Aversion, Com-
mission,"

efter dette ti følger en Vocal, og i nogle af Fransken optagne Ord, som:

"*Fiction, Direction, Refraction; Actie, ambitionue.*"

5) *ps* bruges til at udtrykke det græske ψ i Ord, som ere optagne af Græsken, f. Ex.

"*Psychologie, Psalme.*"

6) *z* bruges som Stavelsens Begyndelsesbogstav i nogle, meest fremmede, dog ogsaa indenlandské Ord, som:

"*Zemire, Zink, Zweibrucken, Zirat, Hazard, Horizont, Magazin.*"

I Enden af Ordene derimod udtrykkes det ved to, om: "*Marts, Justits, Audients.*"

7) *ai, eu* og *oe* bruges i Ord, som ere optagne af Fransken, f. Ex.

"*Secretair, Directeur, Oeconomie.*"

Anmerkning.

Overhoved skrives alle fremmede Ord i Dancken uforandrede saaledes, som de skrives i det Sprog, hvorfaf de have deres Oprindelse, som:

"*Taille, Comptoir, Lattice, Guinee, Logis, Lecture, Malheur, Marsch, jaloux, o. s. v.*"

Den Ustuderede maa gjøre sig saabanne Ord's Orthographie bekjendt ved et Lexicon.

§. 7.

Om *h, q, r, s* og *f*.

1) *h* bruges foran *v*, uden at det betydeligen høres, i: "hvis, hvilken," *Hvede, hvidt,*" og i nogle faa andre Ord, hvor det slet ikke høres, som: "thi (til Forskjel fra Talvrdet ti), Uhr (derimod Ur, Oprindelße), Thee, Rhede (til Forskjel fra en Julerede).

2) *q* bruges i danske Ord istedetfor *k*, foran *v*, og i nogle af Fransken optagne Ord, som:

"*Qvinde, quidrer, - Quadrille, Qvarants taine.*"

3) *r* bruges deels i fremmede, deels i danske, Ord; i de sidste istedetfor *gs* eller *ks* i Ord, som er nedstamme fra andre, der have *g* eller *k*, f. Ex.

"*Xerxes, Xenophon; - Her, Vor, ser, Ore;*" derimod skrives ogsaa Rigsdaler, fordi hint er sammensat af *o* og *g* saa, dette af Rige og Daler.

4) I Enden af en Stavelse skrives *s*, i Begyndelsen *f*, som,

"*Huus, Huuse; Proces, Proces-ser; disse.*"

§. 8.

Og det oversydige *d*.

D har ei skrives i Ord, i hvilis Etymologie der ei findes nogen Grund til det, f. Ex. i: "Fransk, Græst,

Græst, adskilt (af adskiller), sat (af sætter), indhyllet (af indhyller), ganske." Derimod var det skrives i "godt, ondt, forhadt, sandt, hyldet", fordi disse Ord ere dannede af god, ond, hader, finder, hylder.

§. 9.

Om Ordenes Deling.

Maar et Ord ved en Linies Ende ei kan rummes heelt, man det deles saaledes, at hver Stavelse beholder sine Bogstaver, f. Ex. "Stavelse deles saaledes: Sta•vel•se, ei Stav•el•se." De dobbelte Consonanter st, st, r høre altid til den følgende Stavelse, naar der efter disse Bogstaver følger len Vocal, f. Ex.

"ru•ster, ei rust•er; Ø•ste•valle, ei Ost•e•valle; Ø•ren, ei Øp•en."

Tjerde Capitel.

Om Sætningernes Adskillelsestegn.

§. 1.

En Sætning er, som vi i det foregaaende have set, en i Ord udtrykte Dom, hvori et Subject tillægges en vis Bestaffenhed, f. Ex. "Gud har skabt Ver-

Verden." En saadan Sætning er enten a) enkelt, naar den bestaaer af eet Subject og eet Prædicat, f. Ex. "Socrates var en meget viis Mand," eller b) sammensat, naar den bestaaer af flere Subjecter eller Prædicater, f. Ex. "baade Næanden og Kongen ere døde"; ligeledes, "Kongen er baade død og begraven."

Baade de enkelte og sammensatte Sætninger kunne igjen tildelles i: a) nøgne Sætninger, i hvilke saavel Subject som Prædicat udtrykkes uden al noens mere Betegnelse, f. Ex. "Kongen er død", b) uddannede Sætninger, naar begge dele efter deres Egenskaber, Forhold eller Omstændigheder nærmere betegnes, f. Ex. "den gode Konge er sit Lands Glæde", c) udvidede Sætninger, naar Målsager, Vætingelser eller andre Omstændigheder i Mellemstæninger tilføjes, f. Ex. "den gode Konge tilbedes af sine Undersætter, fordi de føle, at de skyldes ham deres Lykke."

Maar en saadan udvidet Sætning er saaledes sammenføjet, at man ingensteds med fuld Mening kan holde op, hvoreud man kommer til Enden, kaldes den en Periode, f. Ex. "Ivar Vidfadme valdes med dette Navn, fordi det lykkedes ham, at tilfredsstille sin Hærkysge og Urgjerrighed." Maar dersom mod det Modsatte er Tilsældet, og man altsaa i en saadan udvidet Sætning kan nogesteds med fuld Men-

ning holdt op, uden at den dog er til Ende, kaldes den en løs Satning, f. Ex. "Møgle Dage efter kom han ind til mig, da min Mand var i Byen med et Læs Kartofler"; hvilket, rigtigere ordnet og som Periode, vilde hede saaledes: "Møgle Dage efter, da min Mand var i Byen med et Læs Kartofler, kom han ind til mig."

En Periode er enkelt, naar den bestaaer kun af een Hovedsætning, som: "Bonstens Værker have, ligesom de skjønneste Mennesker, i deres Oprindelse været udannede, og lignende, i deres Blomstren og Aftagelse, de store Floder, som, hvor de skalde være bredste, enten fordele sig i smaa Bække, eller og aldeles tøbe sig."

En Periode er sammensat, naar den bestaaer af flere Hovedsætninger, som, for at danne en fuldstændig Mening, maae tenkes samlede. Den første Deel af en saadan Periode kaldes Antecedens, Forætning, og den sidste Deel Conseqvens, Efterætning, f. Ex. "Dersom jeg nu er vis paa, at huin alle Tings store Ophavsmann, som altid handler efter de strengeste Regler og efter det bedste Giemed, et kan ville umiddelbart tilintetgjøre mig; saa troer jeg og, at jeg heller ikke behøver at frygte for nogen anden Tilintetgjørelse."

Der funns i en sammensat Periode være flere saavel Forætninger som Efterætninger, og Foræ-

nin-

ningen eller Efterætningen kaldes derefter toleddet, treleddet o. s. v. I folgende Periode er Forætningen toleddet: "Dersom du bliver saaledes ved; dersom du ei lader din Ødselhed engang faae Ende: saa skal jeg aldrig meer hjælpe dig."

De Tegn, ved hvilke Sætningerne og deres forskellige Dele adskilles, og deres forskellige Sammenhæng tilkendegives, ere: Punctum (.), Colon (:), Semicolon (;), Comma (,), Spørgetegn (?), Udarbøtstegn (!), Parenthesetegn (), Tankestreg (—), Ansærelsetegn (,,"), Delingstegn (=), Apostroph (').

§. 2.

1. Punctum (.) sættes, naar den ved een eller flere sammenhængende Sætninger udtrykte Mening er fuldført, og adskiller saaledes flere fuldstændige Meninger fra hverandre, f. Ex.

"Vahlheims Kummer lettedes ved at udgyde sig i Zaarer." Efter et Ophold, hvori han og Klingberg græde tause, begyndte Vahlheim igjen med en blidere Tone. "Jeg har lært af hin Tildragelse," sagde han, at o. s. v. Mahb. Lexeb. S. 124. 2 Udg.

§. 3.

2. Colon (:) bruges i folgende tilfælde, i hvilke det enten udtrykker en større Adskillelse Forhold mellem de enkelte Sætninger, end Semicolon kan tilkendegive, eller en ligefrem Ansærelse, som derved behubdes.

a) Den sættes, i en sammensat periode eller en
større leddet Foræftning, imellem Foræftningens sidste
led og Efteræftningen, samt imellem Foræftning og
Efteræftning, naar enten Efteræftningen eller stærre
det, eller den begynder med Efteræftnings Conjunctionen
saa, f. Ex.

"Saasandt alesaa den forfulgte Dyd og den un-
bertrykte Uskyldighed meer spænde vor Opmerksom-
hed, meer vækte vore Følelser, end Synet af hin
Glade og Lykkelige, hvis Liv rinder ubemærket hen,
fordi han stedse var sig selv nok; saasandt det er quo-
gende Lyst at føle Medbryk med en Ulykkelig: saa skal
hūnt Umennecke, hvis Minde være brændemærket, som
Enhvers, der signer ham, laane mig Hovedtrekkene
til følgende Fortælling." Nahb. Læs. S. 104.

See Ex. paa den sammensatte Periode ovenfor
S. 227, og det nædensfor anførte Ex. under 3. a.

b) Ligesaa bruges Colon, naar Noget lægges
til, som vel indeholder en ny Hovedtanke, men dog
egentlig blot udvider Hovedbegrebet af det For-
rige, f. Ex.

"De europeiske Fyrster delede sig i tvende Par-
tier: Religionen gav dem en forskellig Interesse."
Nahb. Læs. S. 89. — "Menmidt i denne lykkelige
Forfatning kom til hans Ulykke en pohlst Jøde, ved
Navn Nehemia Kohen, til ham i Fengslet, og over-
beviste ham om, at han var en Bedrager: ja, for
desto

desto sikrere at berede ham hans Undergang, antog
han den mahomedanske Religion" o. s. v. S. 95.

c) Den bruges ligeledes efter de Ord, som til-
hjendgive, at noget skal ansøres, naar dette ansøres
lige frem, og folger strax efter de Ord, som bebude
Ansørslen, og det kan indsluttes inden samme (.),
som ender den Sætning, hvortil de Ord, der bebude
Ansørslen, høre, f. Ex.

Socrates sagde: "jeg glæder mig over at finde
saa godt et hjerte hos Dig." S. 56.

Mogle Ord have intet Fleertal, saasom: Gild,
Rid, Lugt. — Der findes i Nørge adskillige Miner-
aler, f. Ex.: Guld, Sølv, Kobber o. s. v.

Ved Placat af 26 Jan. 1807 er det bekendtgjort:
1. at Sødegaardes Ejere ei maae afhænde noget af det
til Gaarden liggende Høndergods med fuld Eien-
domsret, uden at Hovedgaardstærterne derved tabe
de Rettigheder, som tilforn have tilhørt dem;
2. at heller ikke nogen skal kunne afhænde Parceller fra
Hovedgaardsjorder med Hovedgaardstæts Frihed;
3. at heller ikke nogen, som borttager en Deel af det
til en Hovedgaards Guldstændighed fornødne Hon-
dergods, skal kunne erhverve sig Ret til desvagtet at
beholde Hovedgaardstæts Frihed, ved at udparcellere
Hovedgaarden.

Anmærkning.

Da dette Legn ei alene bruges urigtigen, men
ofte ret egentlig misbruges, har jeg troet det fornødent
at advare herimod ved følgende Berærtninger. a)

a) Colon bruges urigtigen, fordi det det udtrykker for meget, i følgende Sætninger. "Mener du da: at han seer dine Børn, naar han rober under Jord-
en?" — "Han har venteligen ei vidst: at Mulvaren
ken kunne grave, for at soge Drømme, men troet: at
den gjorde det, for at fordærve Engene." I disse
Sætninger burde, hvor (:) er brugt, overalt sættes
(,), da det alene adskille Objectsetninger fra de
foregaaende Predicater.

b) Colon bruges ligeledes urigtigen i følgende Sætning,
i hvilken det udtrykkes for lidet. *)

Under 26 Jan. 1807 er udstebet en Placat af føl-
gende Indhold:

1. at Gædegaardseiere - - Nettigheber, som til-
forn have tilhørt dem,
2. Et heller skal nogen kunne aphynde - - Hoved-
gaardstårts Frihed.
3. Ligesaar skal heller ikke nogen, som - - at ud-
parcellere Hovedgaarden.

Da (:) ved Indhold ei kan have Hensyn til de
Sætninger, som ligge paa hin Side af et mellemkom-
mende (,), ved hvilket de ere blevne adskilte derfra,
sac burde der have staet (,), og tillige den første
Deel af Placatens Indhold, baade for Symmetriens
Skyld og Sammenhængen, begyndt uhen Conn. at,
hvis Forbindelse med det foregaaende Indhold, naar
der sættes (,), bortfalder.

3. Se-

*) Jeg behøvede maaske ei at anmerke, men gør
det til Overflod dog, at denne urigtige Interpunc-
tion i Fremstillelsen af denne Placats Indhold,
som her blot er summarisk, og fremsat efter min
Lejlighed med Hensyn til den Brug, jeg her gør der-
af, er af mig selv, og naturligvis forsærlig: Placa-
ten er iovrigt udbragen af Dagens No. 25. 1807.

3. Semicolon (;) bruges i følgende Tilfælde,
i hvilke det altid udtrykker en Adskillelse af Sætnin-
ger, som med hverandre bidrage til at frembringe en
fuldstændig Mening, men dog si ere saa noie forbund-
ne, at de løbe i hverandre.

a) Semicolon bruges til at adskille de forskelli-
ge Led af fleerledede Forsætninger eller Eftersæt-
ninger i en sammensat Periode, f. Ex. i den toledede
Forsætning, som ovenfor 2. a) er anset efter Rahb.
Læs. S. 104.

Ligeledes: "Oliver bur saaledes ved at løbe i din
Undergang: sac er du uden Redning; sac kan ingen
hjælpe dig."

b) Ligeledes bruges (;), naag i Fortællinger, Beskriv-
elser, Charakterstilder, adskillige Dele opregnes,
som til sammenlagnye udgjøre noget Heelt, f. Ex.

"Han foreslag de Knakalter, som blev gjorte
mod Fjenderne; han svarede dem kjeft, naar de op-
fordrede Hyen til godvilligen at overgive sig; han
lagde Penge til, hvor behøvedes; han opholdt paa
sin egen Regning over 200 Mand med Hødevarer, da
Magazinet var tom: ja han vorede endog ofte sit Liv,
og stred som en Helt." S. 7. — "Den unge Simon,
Miltiadesses Son, var den første, som med sine Ven-
ner begav sig ombord; de andre fulgte efter i Høbes-
tal; alle, som kunde røre Vaaben, forbleve til Bes-
ætning paa Skibene." S. 81.

e) Frem-

c) Fremdeles bruges (;) foran continuative Conjunctioner; ligeledes foran concessive Conjunctioner, naar den concessive Sætning gaaer foran for den adversative, til hvilken den staar i Forhold; ligeledes foran adversative Conjunctioner i Enden af en Mening, foran det causale thi og foran conclusive og comparative Conjunctioner med fuldstændige Sætninger, s. Ex.

"Man faldt først paa at betjene sig af de skarpeste af Dyrenes Tænder istedetfor Knive, og ligeledes af spise Stene; saa tog man deraf Anledning til at hvæsse een Steen paa den anden saalange, indtil man fik den ene spids i Enden; derpaa pressede man disse Stene ind i Grenene af Træerne" o. s. v. S. 17. — "Alle Mand kom da i Gevær, og modte og slo ge; men den overlegne Ejende kunde ei holdes ude; skjønt saagodtsom ethvert Skridt man ikke klobes med Blod, gik han dog frem." o. s. v. S. 5. — "Alt havde været forloret, om dette var skeet; men Thes mistoocles underkjøbte ham til at fraafslæbe Aarsogningen" o. s. v. S. 79. — "Saaledes blev 200 Skibe, og deriblandt en Deel Galeier, paa saare saa farværdige; thi et madigere og mere hurtigt Folk har Verden neppe hatt." S. 78. — "Dog betenkte de stark, at de havde kun hørt til Skud; de voreds sig derfor tilbage, toge Liger op, og forberede Klokkeren og hans to Medbrodre ud; men, da disse blev liggende farværdige til at skyde paa ny, isfald hogen kom dem nær,

holde

holdt de det ei for raadeligt; thi stoppede de deres Lig i en Sæk og gik bort." S. 9. — "Men Hindringer, langt fra at nedslæae store Sjele, have dem og deres Mod; ligesom de stolte Vorger bryde stærkest, hvor de modsatte Demninger mode."

Anmerkninger.

Iste Anmerkning.

Da Semicolon saaledes altid udtrykker en Adskillelse, d. h. en Mangel af noeste Forbindelse imellem flere til een fuldstændig Mening henhørende Sætninger, saa bor dette Tegn ei bruges imellem enten flere subjective Sætninger, som høre til eet sælles Prædicat, eller flere Prædicatorer, som høre til eet sælles Subject o. s. v. Saaledes udtrykker (;) for meget, naar det i følgende Meninger adskiller Sætninger, der staar i noeste Forhold til eet sælles Prædicat eller Subject eller Forholdsord, s. Ex.

"At gaae ombord fra Ezelungeber i det røde Hav, og i Forstningten at holde langs den østlige Kyst af Africa; at seile siden Vesten om hele Africa, og gaae ind ad Strædet til Spanien; at blive meer dristige o. s. v. ere, blandt flere andre, de Væie, man visser os til det lange estersøgte Ophir." — "Bilhelm er god, uden at være svag; Pjek, uden at være forvøyen; Ellog, uden at være listig" o. s. v. — "Skulde du da ei finde Fornoeelse i, for saa faa Dage i det mindste, at unddrage dig fra det stive, det sminkede Byliv; at forlade et Sted, som er Forstillesens Hjem?" S. 118.

2dæn. Anmerkning.

Da imidlertid de flere saavel subjectivisle Hovedsætninger, der henhør til et Prædicat, som Prædikatsætninger, der henhør til et fælles Subject o. s. v., havd enten de ere fuldstændige eller elliptiske Sætninger, ofte, hvilket ogsaa af de anførte Exempler sees, indslutte i sig andre med dem sammenhængende Bisætninger, saa kan det ei nægtes, at Hovedsætningernes Adskillelse indbrybes synes at kræve et større Adskillelsestegn, end det, som i sag Fald adskiller enten dem fra Besætningerne eller Bisætningerne fra hver andre, og at, da (:) er i dette tilfælde et for stort, (,) derimod et for lidet Tegn, et eget Tegn, som en Mellemting mellem (:) og (,), synes at savnes. Jeg veed til dette Savns Afhjælpelse intet bedre at forestaae end et dobbelt Comma (,, eller -), det kunde ansees for en Grad højere end (,), i Betydning, og dertil at staae i samme Forhold, som (:) til (:). Ved følgende Exempler vil dette Regns Brug, hvis det kunde finde Bisafalb, lade sig fortælle.

"Det friske Grønne paa Kornagrene og Traerne, som, efter en natlig Negn, vederqvægede Dier med fornyet Skønhed, - de blomsterspraglede Enge, - himlens venlige Blaae, der blot immellem de af den klare Dag oplyste Bjerge og Skove, som begrændede den vide Synskreds, tabte sig i en mat Taagefarve, - de hist og her bag Krat og Høje fremragende Taarne og de adspredte Landsbyers røde og gule Tage, - alt, hvad der esterhaanden viste sig for hans Dic, forekom ham

pny

hyndigers, end han i 3 Aar nogeninde havde set det; thi det var nærmere ved hans Odensee."

"Den gennem Traerne stærkere lydende Gusen af Regnen, der i Forstningen nogle Gange forekom, ham som en truende og redsom Raslen igennem Buskene, den ham fremmede Stemme, som nu og da langt borte gjenlod igennem Markt af en vild Fugl, den tiltagende Følelse af Kulde og Træthed, og Frygt for, her at maatte tilbringe Matten, ledsgade ham en heel Mill, indtil han o. s. v."

3dæn. Anmerkning.

At thi og men ogsaa kunne folge efter Punctum, og men tillige efter Comma, vise disse Sætninger.

"Jeg kände denne Mands Duelighed og Nedersigtsighed, og han var min Ven; derfor vilde jeg og gjerne, at Luxdorph skulde være det. Thi det vidste jeg, at han gjorde ham intet Ondt." S. 36. — "De forblev der, indtil Doren aabnedes, da de blev indsladte og fordrevet den hele Dag med ham. Men, da de hørte, at det hellige Skib var kommet fra Delos, kom de tilbogere" o. s. v. S. 52. — "Han viste sig ei alene lerd og vittig, men endog munster og fljemt som". S. 42.

4. Comma (,) som tjener til at adskille Taslens mindre Dele, bruges i følgende Tilfælde:

a) Com-

a) Comma, som det mindste Sægn, hvor ved den ene Sætning adskilles fra den anden, bruges foran Relativ og saadanne Conjunctioner, ved hvilke de conjunctive Sætninger bringes i nose Forbindelse med det Foregaaende, og ligeledes, naar den relative Sætning ei ender Meningen, da ogsaa efter Samme, f. Ex.

"Det er Ludvig, som har gjort det." "Heg veed, at du har været her." "Han hjalp (sc. dog) sin Brøder, endtjændt han selv trænger," "Han er god, og han er tillige venlig." "Enten et han overmaade lybstig, eller han er overmaade bedrovet." "Ludvig, som gjorde det, er løben sin Døm."

Anmærkning.

Dog bruges ei Comma foran at, naar det hører til et Infinitiv, og heller ikke foran og og eller, naar ved dem enkelte Ord forbindes, f. Ex.

"Ludvig har befalet mig at blive." "Han er lærd og bæskeden." "Han er hverken rig eller fattig."

b) Det bruges mellem flere Ord af samme Ords classe, naar de høre sammen, uden at forbindes ved Conjunctioner, f. Ex.

"Tid, Sted, Omstændigheder bestemme alt."

Anmærkning.

Dog undtages herfra Adjectiver, naar det sidste Adjective indeholder Hovedbideen af Substantivet, f. Ex.

"Den

"Den ørlige, trofaste, vindskibelige, ædne jydske Bonde er en meget agtværdig Mand", d. e. "denn jydske Bonde, som er ørlig, trofast o. s. v., er e. m. a. Mand."

c) Comma bruges foran og efter det, som staaer med noget Foregaaende i Apposito, f. Ex.

"Gustav Adolph, Sverrigs første Konge, (d. e. som var S. st. Konge) faldt i Slaget ved Lützen."

d) Ligeledes bruges Comma foran og efter adjektiviske og participialstte Sætninger, som funne oploses i relative Sætninger, og ei staae conjunctive ved Nomet, f. Ex.

"Pausianas, overmodig og fuld af store Planer, (d. e. som var overmodig og f. a. st. Planer) beiler til Xerxes Datter." "Østenvinden, blæsende (d. e. som blæser) om Efteråret, er usund."

e) Comma bruges efter infinitiviske Sætninger, naar de udgjøre Subjectet for en Sætning, og ere noget lange, især, dersom Prædicatet begynder med Demonstrativet det, f. Ex.

"At dse for sit Fædreland, det er hæderligt." "At kjæmpe for sin Frihed, er Pligt."

"Mit Naad skal være, at opsgå en Bruggom til Sigrid." S. 99.

f) Det bruges, naar flere ufuldstændige (Elliptiske) Sætninger, som have Verbum tilfølles, følge paa hverandre, f. Ex.

"Datte-

"Datteren er forsørgelig, Moderen end, Fareren svag."

Anmærkning.

Derimod i fuldstændige Sætninger vilde (;) her bruges, f. Ex. "Datteren er forsørgelig; Moderen er end; Faderen er svag."

g) Undertiden bruges (,) foran og efter en Præposition med Casus, som man vil have lagt mere Merke til, ved at adskilles fra det Øvrige; dog vogte man sig for i dette tilfælde at misbruge dette Tegn ved alt for hyppigen at anvende det, f. Ex.

"Jeg kan, under disse Omstændigheder, slet ikke hjælpe dem." "Jeg sendte, i Mandags, Bud efter ham."

Anmærkninger.

1. Man mærke overalt, at enhver Sætning maa adskilles fra de øvrige Sætninger i det mindste ved et Comma.
2. I Almindelighed maa der i enhver Sætning kun være een Conjunction; hvor dersor flere Conjunctioner staae sammen, og høre til forskellige Sætninger, maae de adskilles ved Comma, f. Ex. "Han gik til Kamp, som til en Leg; og, naar han midt i Stridens Hede stod rank som et Rør o. s. v., da saae man Halvoguden Balder." S. 106.
3. Sætningernes Mening bliver ofte heel forskellig ester den forskellige Brug af dette som af andre Adskilles-Tegn, f. Ex. "Han stod, midt i Stri-

Stridens Hede forstende ester nye Fiender, rank som et Rør" o. s. v. er noget ganzse andet end: "han stod midt i Stridens Hede, forstende ester nye Fiender, rank som et Rør."

5. Spørgetegnet (?) bruges, naar der spørges ligefrem, og sattes almindeligtvis først, naar Spørsgesætningen med alt dertil henhørende er tilende, f. Ex.

"Du Alfadbers Ejener, mælte Syvald, Du, til hvilken jeg betroer alt, hvad der ligger mig paa Hjertet! du, som adspørger Alfader for mig! sig! hvorfor vil han nu ei svare, nu da det gjælder min Ere, mit Liv, min Velserd, min Glæde, nu da jeg skal søge en Mand til min Datter?" S. 101.

Anmærkninger.

1. Det vilde ei være uden Forbeel for Lydeligheden, om Spørgetegnet i slige langere Sætninger, der ei endes tilligemed det egentlige Spørsgæmaal, sattes strax efter den egentlige Spørsgesætning, og Hovedsætningens Ikke-Fuldendelse da tilhjædegaves ved at lade det følgende begynde med et lidet Bogstav. Ovenstaende Sætnings Spørsgæmaal vilde da betegnes saaledes: "Du Alfadbers Ejener! du som adspørger Alfader for mig! sig, hvorfor vil han nu ei svare? nu, da — til min Datter."
2. Spørsgæmaalstegnet bør altsaa ikke, som dog nogle Skribenter urigtigen gjøre, bruges efter indirekte (uligesættende) Spørsgæmaal, og er saaledes i denne Sæt-

Sætning: "han forespurgte sig, hvad han nu
skulde svare?" brugt uden gyldig Grund.

6. Udraabstegnet (!) sættes efter Interjectioner, som: "at! Vee!" efter Vocativ, som: "min Broder!" efter optativiske, imperativiske og overhovedet lidenskabelige Sætninger, som: "Gud vel-signe dig!" "Gaae din Vei!" Nu, det er dog forskrækkeligt! saamegen Blodsudgrydelse!" —
Maar der i udraabende Sætninger tillige findes en Interjection eller et Vocativ, da er det nok at sætte (!) ved Sætningens Ende, som: "ja min Broder, mod-teg min Bed!"

Anmærkning.

Til at udtrykke både Spørgsmål og Udraab tillige, har man begyndt at betjene sig af et Tegn, der er sammensat af begges Tegn, nemlig ♀, hvilket med Forbeel vilde kunne bruges i følgende Sætning. "Efter du mig ikke meer? O, erindre dig vor døende Faders sidste Nielaß!" — "Sidste Nielaß ♀" gjen-
sog Norik med bærende Stemme o. s. v. S. 107.

7. Parentheestegnet () bruges til at indslutte en Bitanke, hvorved en Hovedsætning sonderscribes eller opholdes, eller et enkelt Ord, for at anbringe en Forklaring over samme, f. Ex.

"Hvad man egentlig kaller Indhold, Æmne eller (for at tale med nogle af vores nye Sprogs forbedrere) Stof til et Digt, kunde i sig selv gjerne und-

undvares." S. 441. "Man moner i saa Fald dog nok for det meste, at Forfatteren kun er navnløs (anonim), og høit een af de Anonymer, som vedbleve at være saa, om de end satte deres Navne paa Titels-bladet." S. 444.

8. Tankestregen (—) bruges i følgende Udsættele.

a) Den bruges til at opvalke Opmærksomheden, hvor der skal siges noget Uventet, f. Ex.

"Driovaad af Sved, Skælvende af Mathed og Hede, kom jeg endeligt til den øverste Skandse, hvor jeg pludseligt saae mig om, og saae — lutter Taas-ge." S. 24.

b) Tankestregen bruges til at betegne Udelades- sen af noget, man et gider nævne, eller som man af en Anden, der faaer En Anden i Talen, hindres fra at faae sage, f. Ex. "Greven er reent ud sagt en —." "Aletsaa, sagde jeg, ic dem Maakken i sin Skønhed, den fulde ubla-
flagne Skov, de grønne Engs, de hølende Agre, de glade Bonder" — "De glade Bonder, afbrød hun mig", o. s. v. S. 119.

c) Ligeflejes bruges den efter et enkelt Ord, der begynder en Sætning, og ved hvilket den foregående Idee afbrydes, f. Ex.

Q

"Du

"Du bør ikke valge min Levemaade; du har Haab om at blive Mand og Fader; du skylder dig selv at blive det, og leve paa den Plads, som Skjebnen anvisse dig; du veed, det var en anden Sag med mig. Men — der kommer en Tid, da jeg ikke er meer, og da min Formue tilfalder dig." o. s. v. S. 124.

d) Endeligen bringes den istedetfor det sædvanlige Parentheestegn, f. Ex.

"Og der er han nu gaaen Pøkker i Bold — Gud forlade mig min stemme Synd — og mine Penge med." S. 123.

9. Anførelses (Citations-) Tegnet („) bruges, naar man anfører noget ligefrem saaledes, som det er sagt; og det sættes da foran det, som anføres, og siden, naar det Anførte er tilende, som Afbrydelsestegn, efter Samme. Kommer Noget, som er Anførgelsen uvedkommende, ind imellem, da sættes Afbrydelsestegnet foran et saadant mellemkommende Udtryk, og Anførelsesstegnet igjen efter Samme. Undertiden sættes dette Tegn desuden ved Begyndelsen af enhver Linie, saalænge Anførelsen vedvarer, f. Ex.

"Darius sagde, da han før et Granatagle over: "Give Guderne, at jeg havde saa mange Søpurer, som der ere Kjerner i dette Væle." S. 365. Tilbu-

des

det blev afflaget med en ødelmodig Foragt: "Vidste du", svarede Leonidas, "hvori den menneskelige Lykkelighed bestaaar, du kunde da aldrig trægte efter at blive Herre over en fremmed Stat." S. 368. Eden var denne: "Jeg vil beffærne mit Fædreland og min Religion, saavel for mig som for det hele Selskab; jeg vil ikke sætte Fædrelandet i en slettere, men i en bedre tilstand end den, hvori jeg har fundet det." o. s. v. S. 366.

10. Hyphen, Bindetegnet, (-) eller (-), bruges imellem Ord, som ere sammensatte af Nom., og sættes i følgende tilfælde.

a) Det bruges i meget lange Ord foran det sidste Substantiv, som: "General-Krigscommisair, Specialet-Academiet.

b) Ligesaa bruges det imellem Proprium og Appellativ, naar de staae sammen i Appositio, eller Propriet gjør blot Adjectiv Ejeneste, og overhoved, naar to Appellativer staae sammen, hvorfaf det Forste har Genitivets Marke, endskjønt Forholdet imellem dem ikke er nogen egentlig Ejendom, f. Ex. "Frederiksborg-Slot, Kronborg-Fæstning; Slagelse-Hospital, Odense-Slot; Høiesterets-Advocat, Lovgivnings-Commission."

Tryffel.

- Side 12. Note. Lin. 4. for §. 9., læs: §. 10.
— 20. Lin. 16. for: "de Ord! behageligere end", læs:
"de Ord: behageliger end."
— 129. Lin. 1-2. for: "den ubestemte, uafhængig under-
ordnede", læs: "den ubestemte afhængig
underordnede."
— 132. Lin. 6. for: "Jeg har. Vi have el. haver."
læs: "Jeg har el. haver. Vi have."